

T.C.
İstanbul Üniversitesi
İstanbul Tıp Fakóltesi
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

**Nevrotik Kişilik Örgütlenmesine Sahip Olan Bireyler ile
Sınır (Borderline) Kişilik Örgütlenmesine Sahip Olan Bireyler
Arasında Yüzden Duygu Tanıma Becerisinin ve Yüzden Duygu
Tanıma Becerisi Üzerinde Etkili Olan Etkenlerin İncelenmesi**

Dr. Fahmin HAGVERDİYEV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bilgin SAYDAM
Tıpta Uzmanlık Tezi
İstanbul

2022

**Nevrotik Kişilik Örgütlenmesine Sahip Olan Bireyler ile
Sınır (Borderline) Kişilik Örgütlenmesine Sahip Olan Bireyler
Arasında Yüzden Duygu Tanıma Becerisinin ve Yüzden Duygu
Tanıma Becerisi Üzerinde Etkili Olan Etkenlerin İncelenmesi**

veya

**Borderline ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmelerinde
Yüzden Duygu Tanıma Süreçlerinin İncelenmesi**

***Bu tezi,
ikiz yegenlerim Yunus'a ve Emil'e,
ithaf ediyorum ...***

Önsöz

Uzmanlık eğitimim sürecinde, klinikte geçirdiğim süre boyunca, ister acil polikliniğinde akut krizlere müdahale ederken, ister kliniğimizin servislerinde rutin günlük hasta görüşmelerini yaparken, ister konsültasyonlarda bir hastanın veya hasta yakınının sağlık ekibi ile olan uyumsuzluğuna çözüm ararken, ister terapi odasında sessizliğe tahammül etmeyi öğrenirken, isterse de akranlarımla ontik bir meseleyi ontolojik zeminde tartışmayı denerken ... Aklımda hep *o soru* vardı: “İnsan nedir?”

Bu soruya her biri, bir sonrakini yanıtlamak anlamına gelecek olan muhtelif cevaplar verdiğimi hatırlıyorum ama şimdi her birinin sadece *araftalıktan* kısa süreli seslenme dışında bir şey olmadığını farkediyorum: “Vox clamans in deserto” (Jean le Baptiste). Hikayemiz devam ettiği sürece cevaplarımız da , seslenme ihtiyacımız da, *araftalığımız* da devam edecektir anlaşılan ...

Klinikte geçirdiğim süre boyunca mesleki bilgi, birikim ve tecrübelerini bir anlamda *özgün hikayesini* cesurca bizlerle paylaşmaktan geri durmayan, içinde bulunduğumuz ‘Kosmos’un tahammül edemediğimiz ‘Kaos’un bizdeki hikayesi oluşunu görmemizi sağlayan Prof.Dr.Bilgin SAYDAM’dan *kendi hikayemde* sadece uzun süreli terapi süpervizyonlarında mesleğin inceliklerini öğrendiğim, tez sürecimi, bütün zorluklarına rağmen, yaratıcı ve verimli bir şekilde geçirmeme olanak sağlayan bir *meslek büyüğüm, hocam ve ustam* olarak değil, aynı zamanda merakıma yenik düştüğüm alanlardaki bilgisizliğime, acemiliğime, tecrübesizliğime, hatta *müzipliğime* aldırmadan (!?) beni üzerine konuştuğumuz konuda kendisine ‘denk’ ‘-miş’im -gibi- kabul ettiğini hissettirerek- *ciddiye alınacak bir muhattap* olarak - *dinleyen* bir ‘Öteki’ olarak bahsedeceğim. Mesleğinin henüz başında olan, benim de içerisinde bulunduğum, genç psikiyatristler topluluğuna daha ilk haftalarında “İnsan nedir?” sorusunu soran da, sorulmasına müsaade eden de, cevaplayan da, cevap verenden bağımsız olarak verilen cevapların üzerine *konusan* ve *konuşturan* da ancak böyle bir *Öteki* olabilirdi belki de ... Ancak ve sadece böyle bir ‘Öteki’nin *gerçek* hikayesinin olabileceğini keşfetmek hem *kendi* hikayeme (kendim gibilerin hikayesine) hem de *öteki’nin* hikayesine (öteki gibi olanların hikayelerine) olan merakımı kaçınılmaz olarak taze tuttu, görünen o ki, tutmaya da devam edecektir. Kendilerine, hem *sureti* bende kalacak olan bir ‘Öteki’, hem de ‘Hekimin filozof hali’ olarak *teşekkürlerimi* ve *saygılarımı* sunmayı bu vesile ile bir borç biliyorum.

Mesleki formasyon sürecimde yoluma ışık tutan, vizyon edinmeme ve misyon kazanmama vesile olan bütün hocalarıma, özellikle; psikanalitik bakış açısının ve

psikodinamik terapi uygulamasının bende yer edinmesinde istisnai yeri olmasının yanı sıra, tez sürecimdeki yapıcı eleştirileri ve katkıları için psikonevroz birimi sorumlumuz Prof.Dr.Raşit TÜKEL'e, bilimsel yaklaşımı ve hastayı önceliklendirmenin değerini güncel gelişmeler temelinde bizlere aktaran, tez sürecime değerli yorumları ile katkı sağlayan psikotik araştırmalar programı sorumlumuz Prof.Dr.Alp ÜÇÖK'a, psikosomatik tıp alanındaki güncel bilgileri ve uygulamaları kendilerinden büyük bir heyecanla dinlediğimiz KLP bilim dalı başkanımız Prof.Dr.Mine ÖZKAN'a ve psikosomatik tıbbın Türkiye'de yerleşmesinde istisnai katkıları olan, emekliliği sonrasında da öğrencilerinden bilimsel katkılarını esirgemeyen Prof.Dr.Sedat ÖZKAN'a, geropsikiyatri ve nöropsikiyatri alanındaki paha biçilmez tecrübelerini bizlerle paylaşmaktan geridurmayan Prof.Dr.Işın B.KULAKSIZOĞLU'na, yeme bozuklukları terapi programında özverili süpervizyon sürecini yürüten Prof.Dr.Başak YÜCEL'e, sadece bilimsel alandaki katkıları ile değil insani değerleri önceliklemesi ile de kendisini tanıyan herkeste özellikle de her öğrencisinde ayrı bir yer edinmeyi bilen değerli hocamız Prof.Dr.Güler BAHADIR'a, hem BDT süpervizyonundaki eğitici konumu itibarı ile, hem de her zaman yanımızda olduğunu bizlere hissettirdiği için Doç.Dr.Erhan ERTEKİN'e, alkol ve madde kullanım bozuklukları alanındaki süpervizyonu, katkıları ve her daim muhafaza ettiği nezaketli tutumu için Doç.Dr.Müge BOZKURT'a, duygudurum birimi sorumlumuz olmasının yanı sıra, travma terapisi uygulamalarındaki ve süpervizyonlarındaki katkıları, herşeyden önemlisi ise bilimsel araştırma ve çalışma enerjisi ile bizlere örnek olduğu için Doç.Dr.Neşe DİREK'e, birlikte çalıştığım süre boyunca pekçok önemli katkısını hissettiğim değerli uzmanımız Öğr.Grv.Dr.Irmak POLAT'a ve çeşitli vesileler ile karşılaştığım diğer ismini vurgulayamadığım bütün hocalarıma bana kattıkları değerler için ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Tez sürecimin henüz başlangıcında, çok değerli çalışmalarını benimle paylaştıkları, oluşturdukları fotoğraf setini tezimde kullanmama müsaade ettikleri, kıymetli görüş ve önerileri ile tez sürecimin şekillenmesine katkı sağladıkları için sayın Fatma TURAN'a *özellikle* teşekkür etmek istiyorum.

Klinik süreçlerin çeşitli aşamalarındaki bilimsel katkıları ve özverili çalışmalarının yanı sıra, bütün yoğunluklarına rağmen tez sürecimdeki *pahabicihmez* katkıları için başta psikoloji laboratuvarı sorumlumuz Uzm.Psik.Deniz Büyükgök olmakla bütün psikoloji laboratuvarı çalışanlarımıza emekleri ve destekleri için teşekkür ediyorum.

Ayrıca klinik içi ve klinik dışı çeşitli rotasyonlarımda karşılaştığım, tanımaktan memnun olduğum, birlikte birçok sorunla mücadele ettiğimiz asistan hekim

arkadaşlarıma, aynı zamanda hemşirelerimiz, hasta bakıcılarımız, sekreterlerimiz, personellerimiz, güvenlik görevlilerimiz başta olmakla bütün mesai ve çalışma arkadaşlarımıza emekleri ve gayretleri için, daha da önemlisi *hikayeme katıldıkları ve hikayelerine katılmama müsaade ettikleri* için teşekkür ediyorum.

Son olarak, anneme ve babama, bugüne kadar harcadıkları bütün emeklerini saygıyla gözönünde bulundurarak *anneliği ve babalığı* kutsal bir görevmişcesine icra etmeye kalkıştıkları için *hayretler içerisinde* teşekkür etmek istiyorum.

Bir teşekkürü de *kalabalık içinde yalnız olmak* gibi bir armağanla beni ödüllendirenlere etmek istiyorum. *Kalabalığın* içinde olduğumu farketmeseydim, *yalnızlığım* hikayesinden mahrum olurdu muhtemelen. Umarım başka hakeden hikayelerde de nice *yalnızlığın kalabalığı* olmaya devam edersiniz ...

Nihayetinde, varoluşmaya devam ettiğimiz sürece, Saydam'dan alıntılacak olursam, '*Herşey hikaye, herkes hikaye*'. Misafir edenin hikayesine katılmak hevesimiz kadar, dinlemek isteyen hikayemizi anlatmak cesaretimiz de bu varoluşun *vazgeçilemez seçimidir* (!). Okumayı başarırsak her insan *özgün* bir hikayedir, derler, belki de *mümkün olabilecek tek gerçek* hikaye ...

Saydam'ın da "Ara-‘f’-dalık-lar"ında vurguladığı üzere, (s. 341), (Saydam 2017);

"Her kes / her şey farklıdır 'özün görüngüsü'nde,

Ama bir ve aynıdır 'görüngünün özü'nde"

İçindekiler

- I. Özet
- II. İngilizce Özet (Abstract)
- III. Giriş
- IV. Genel Bilgiler: Kişilik ve Duygular
 - A. Kişilik
 - 1. Kişilik Nedir ?
 - 2. Kişilik Kavramı
 - 3. Kişilik Kavramına Farklı Bakışlar
 - 4. Borderline Kavramı
 - 5. Kişilik Örgütlenmeleri:
 - Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi
 - Borderline Kişilik Örgütlenmesi
 - Psikotik Kişilik Örgütlenmesi
 - 6. Kişilik Örgütlenmelerinin Oluşumsal Süreçleri
 - 7. Kişiliği Değerlendirme Araçları
 - B. Yüzden Duygu Tanıma Süreci
 - 1. Duygu Nedir?
 - 2. Duygu -‘mış’-Gibi Görünenler (Duygudurum, Mizaç, His)
 - 3. Duyguların Biyolojik Kökenleri (Nörobiyoloji ve Fizyoloji)
 - 4. Duyguların Sınıflandırılması
 - 5. Duyguların İfade Ediliş Yolları
 - 6. Yüzden Duygu İfadesi ve Türleri
 - 7. Yüz İfadeleri Evrensel midir, Doğuştan mıdır yoksa Kültürel midir?
 - 8. Yüzden Duygu İfadesini ve Yüzden Duygu İfadesini Tanımayı Etkileyen Faktörler
 - 10. Yüzden Duygu İfadesini Ölçme Araçları
- V. Amaçlar, Gereçler ve Yöntem
- VI. Bulgular ve İstatistiksel Analiz Sonuçları
- VII. Tartışma ve Sonuç
- VIII. Kaynaklar
- IX. Ekler
- X. Özgeçmiş ve İletişim Bilgileri

Tablolar ve Grafikler

- **Tablo 1:** Sosyodemografik Özellikler
- **Tablo 2:** Klinik Özellikler (1)
- **Tablo 3:** Klinik Özellikler (2)
- **Tablo 3.1:** Borderline Grubun Toplam Test Puanları Karşılaştırılması
- **Tablo 3.2:** Nevrotik Grubun Toplam Test Puanları Karşılaştırılması
- **Tablo 4:** Kişilik Örgütlenmeleri (Kişilik Özellikleri)
- **Tablo 5:** Toplam Test Puanları
- **Tablo 6:** Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrılıkta Verilmiş Olan Doğru Yanıt Puanlarının Ortalaması
- **Tablo 7:** Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrılıkta Harcanmış Olan Sürelerin Ortalaması (Saniye)
- **Tablo 8:** Gruplara Göre Her Duygu İçin Hatırlama Puan Ortalaması
- **Tablo 9:** Öfke Olarak İşaretlenen Yanıt Sayısı Ortalaması
- **Tablo 10:** Öfke Olarak Yanlış İşaretlenen Yanıtların Gruplara Göre Dağılımı
- **Tablo 11:** Borderline Grubun Test Puanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı
- **Tablo 12:** Nevrotik Grubun Test Puanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı
- **Tablo 13:** Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (1)
- **Tablo 14:** Nevrotik Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (1)
- **Tablo 15:** Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (2)
- **Tablo 16:** Nevrotik Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (2)
- **Tablo 17:** Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (3)
- **Tablo 18:** Borderline ve Nevrotik Grup için Korelasyon Analizi Sonuçları

- **Grafik 1:** Klinik Özellikler
- **Grafik 2:** Kişilik Özellikleri
- **Grafik 3:** Toplam Test Puanları, Toplam Süre ve Toplam Hatırlama Puanı
- **Grafik 4 :** Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrılıkta Verilmiş Olan Doğru Yanıt Puanlarının Ortalaması
- **Grafik 5:** Her Duygu İçin Ayrılıkta Harcanmış Olan Sürelerin Ortalaması
- **Grafik 6:** Gruplara Göre Her Duygu İçin Hatırlama Puan Ortalaması
- **Grafik 7:** Öfke Olarak İşaretlenen Yanıt Sayısı Ortalaması
- **Grafik 8:** Öfke Olarak Yanlış İşaretlenen Yanıtların Gruplara Göre Dağılımı
- **Grafik 9:** Yanlış Öfke Yanıtları 1
- **Grafik 10:** Yanlış Öfke Yanıtları 2
- **Grafik 11:** Yanlış Öfke Yanıtları 3

Kısaltmalar

1. **AFFEX** : Bütüncül Değerlendirmeye Duygulanım İfadelerini Tanıma Sistemi
(*System for Identification Affect Expression*, ing.)
2. **AU** : Hareket Birimi (*Action Unit*, ing.)
3. **BKB** : Borderline Kişilik Bozukluğu
4. **BKE** : Borderline Kişilik Envanteri
5. **BKÖ** : Borderline Kişilik Örgütlenmesi
6. **DASS 21** : Depresyon Ankisyete Stres Ölçeği 21
7. **DEHB** : Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu
8. **DKB** : Disosiyatif Kimlik Bozukluğu
9. **DSM** : The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
10. **EEG** : Elektroensefalografi
11. **EMFACS** : Duygusal Yüz Hareketleri Kodlama Sistemidir (*Emotion Facial Action Coding System*, ing.).
12. **FACS** : Yüz Hareketleri Kodlama Sistemi (*Facial Action Coding System*, ing.)
13. **GT** : Gerçeklik Testi
14. **İS** : İlkel Savunma
15. **JACFEE** : Duyguların Japon ve Amerikalı Yüz İfadesi Testidir
(*Japanese and Caucasian Facial Expression of Emotion*, ing.)
16. **KB** : Kişilik Bozukluğu
17. **KD** : Kimlik Difüzyonu
18. **KOREN** : Kişilik Organizasyonları Envanteri
19. **MAX** : Azami Ölçüde Tanımlayıcı Yüz Hareketleri Kodlama Sistemi
(*Maximally Descriptive Facial Movement Coding System*, ing.)
20. **MMPI** : Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri (*The Minnesota Multiphasic Personality Inventory*, ing.)
21. **NKÖ** : Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi
22. **NS** : Nevrotik Savunma
23. **Öfke Yanıt Sayısı** : Öfke Olarak İşaretlenen Yanıt Sayısının Ortalaması
24. **Olumsuz** : Olumsuz Duyguları Doğru Tanıma Puanı
25. **OS** : Olgun Savunma
26. **PKÖ** : Psikotik Kişilik Örgütlenmesi
27. **PMDB** : Premenstrüel Disforik Bozukluk
28. **PMS** : Premenstrüel Sendromun
29. **POFA** : Pictures of Facial Affect
30. **PSD** : Primitif (İlkel) Savunma Düzenekleri
31. **SBT 40** : Savunma Biçimleri Testi 40
32. **SCID-5-PD** : DSM-5 Kişilik Bozuklukları için Yapılandırılmış Klinik Görüşme
33. **SCL 90 R** : Belirti Tarama Listesi
34. **S** : Sayfa
35. **TDDTP** veya **TP** : Toplam Duygu Doğru Tanıma Puanı
36. **TDK** : Türk Dil Kurumu
37. **THP** : Üçüncü Testte Toplam Hatırlama Puanı
38. **TS** : İkinci Testte Harcanan Toplam Süre
39. **TSSB** : Travma Sonrası Stres Bozukluğu
40. **YİTT** : Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Testi

I.Özet

Kişilik kavramı, farklı kuramcılar tarafından bireyle ilgili fiziksel, duygusal, zihinsel , sosyal ve neredeyse her şeyi kapsayacak şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Saydam, kişiliği, bireyin duruş, ifade, davranış ve çevreye uyumundan çıkarsamayla, öznenin ‘özgün’ içsel işleyiş stilini belirleyen yapı taşlarını ve dinamiklerini, - az çok durağan bütünlüğü içinde - tanımlama ve anlama ereğiyle tasarımlanan psişik kurum veya aygıt olarak tanımlamıştır. Kişilik bozukluğunu bu bağlamda vurgulanan özelliklerde tekrarlayıcı, kalıcı veya süreklilik gösteren biçimde beklenenin dışına çıkılması olarak değerlendirilmektedir. Kişiliğin temel işlevinin algılamak, hissetmek, düşünmek ve bunları amaca uygun davranışlar olarak birleştirmek olduğuna değinilmektedir. Kişilik kavramını biyolojik, bilişsel, davranışçı, humanist, psikanalitik gibi birçok farklı bakış açısı ile de inceleyebiliriz. Psikanalitik gelenekten gelen Otto Kernberg’e göre bireylerin ruhsal yapıları psikotik, borderline ve nevrotik kişilik örgütlenmesi olmak üzere üç farklı şekilde örgütlenebilir. Kernberg’in geliştirdiği kişilik örgütlenme kategorileri kimlik bütünlüğünün sağlanabilirliği, kullanılan savunma mekanizmalarının niteliği ve gerçeği değerlendirme yetisine bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Kernberg, kaygıya tahammül edemeyen, davranış ve düşüncelerinde tutarlılık gösteremeyen ve yaratıcı kapasite hasarına sahip olan bireylerin kişilik örgütlenmesinin nevroz ve psikoz arasında gidip gelen geçici bir durum olmadığına değinmiştir. Bu grubun benlik patolojisinin nevroz ve psikozda görülenden daha farklı olduğunu vurgulamış ve bu hastaların kişilik örgütlenmesini ‘borderline kişilik örgütlenmesi’ olarak tanımlamayı önermiştir. Teorik ve klinik-pratik çalışmaları sonrasında Kernberg ve ekibi bireylerin kişilik örgütlenmelerini değerlendirmek amacıyla 1995 yılında, KOREN’i (kişilik organizasyonları envanteri) oluşturmuşlardır. Farklı kişilik örgütlenmelerine sahip olan bireylerin kişilerarası süreçlerde farklı sorunlar yaşadıklarını gözönüne aldığımızda bu süreçlere etki edebilecek faktörlerin incelenmesi daha da anlamlı olmaktadır. Bu bağlamda sözel olmayan iletişimin bir unsuru olarak yüzden duygu ifadesini tanıma becerisine etki eden faktörlerin kişilik örgütlenme düzeyleri başta olmakla süre, hatırlama, öğrenme gibi bir çok başka faktörle ilişkisini saptamak çalışmamızda önceliklenmektedir. Duyguların hayatımızda deneyimlerimizi farketme, onları anlamlandırma, onlara uygun yanıt oluşturma, yaşadıklarımız karşısında önemli kararlar alma ve aldığımız kararları uygulama aşamalarında bize yol gösterme gibi önemli bir yeri vardır. Duygunun insan beyninde özellikli bir bölge ile ilişkili olmadığı, hatta tam tersine duygulanım esnasında beyin yapılarının birbirleriyle çoklu ve karmaşık etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir. Duygular hem temel ve kompleks, hem de olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılmaktadır. Ekman’ın belirlemiş olduğu temel duygu tanımına göre,

mutluluk, üzüntü, öfke, tikslenme, şaşırma, korku olarak 6 temel duygu mevcuttur. Bunlardan mutluluk olumlu, öfke, korku, üzüntü, tikslenme olumsuz, şaşırma ise hem olumlu, hem de olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Bir de herhangi bir duygu ifade etmeyen nötr yüz ifadesi söz konusudur. İnsanlar birbirleriyle sağlıklı iletişim kurabilmek için sözlü ve sözsüz birçok duygu ifadesi yolunu kullanmaktadırlar. Sözlü iletişimde konuşma en önemli yeri tutarken, sözsüz iletişimde ise yüz ifadeleri, göz hareketleri, bedenin duruşu, sesinin özelliklerini de içeren beden dili önemli yer tutmaktadır. ‘Yüz ifadeleri’ kavramı sadece yüzdeki mimetik kasların hareketlerini içermemekte aynı zamanda, ilişkili olan duyguları, bilişi, fizyolojiyi de kapsamaktadır. Literatürde yüz ifadelerinin doğuştan, kültürel, evrensel veya öğrenme ile ilişkisine dair çeşitli araştırmalar olmasının yanı sıra, yüz ifadelerini etkileyen cinsiyet, fizyolojik değişiklikler, psikiyatrik hastalıklar gibi başka bir çok faktörü inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Yüzden duygu ifadesinin evrensel veya kültürel oluşunu gözönüne alarak araştırmacılar tarafından çeşitli ölçme araçları geliştirilmiştir. Biz çalışmamızda evrensel olan ve Ekman tarafından geliştirilen fotoğraf setini değil, Turan tarafından Türk toplumundan seçilen kişilerin yüz ifadelerinden oluşturulan yerel bir fotoğraf setini kullandık. Çalışmamızı toplamda 30 borderline, 30 nevrotik kişilik örgütlenmesine sahip olan, toplamda 60 kişi ile tamamlamış olduk. Yapılan istatistiki analiz sonuçlarına göre iki grup arasında yüzden duygu tanıma süreçlerine etki edebilecek faktörleri karşılaştırdık. Bu sonuçlara göre borderline grubun hem ilk karşılaşmada hem de tekrarlayan testlerde yüzden duygu tanıma puanları nevrotik gruba göre istatistiki anlamlılık düzeyinde daha düşük idi. Borderline grup süre kısıtlaması olmadığında yüzlerde daha fazla zaman geçirmekte ama bu yüzden duygu tanıma sürecine istatistiki anlamlılık düzeyinde etki etmemekte idi. Ayrıca borderline grubun yüz ifadelerini hatırlama performansları da nevrotik gruba göre istatistiki anlamlılık düzeyinde daha düşük idi. Tek tek duygusal yüz ifadeleri incelendiğinde, borderline grup ile nevrotik grup arasında mutlu yüzleri tanıma ve hatırlama performansı arasında istatistiki anlamlı bir farklılık yok iken nötr yüzlerin ve diğer duygusal yüz ifadelerinin tanınması ve hatırlanması arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar mevcut idi. Bulgularımızın bazıları literatürdeki daha önceki sonuçlar ile örtüşse de literatürdeki araştırma sonuçları ile örtüşmeyen bulgularımız da mevcut idi ve onları tartışma ve sonuç bölümünde Kernberg’in kişilik örgütlenmelerinin teorik zemininde açıklamaya çalıştık. Bütün bu bulgular, sonuçlar, çıkarımlar ve değerlendirmeler gözönüne alındığında, ilerleyen çalışmalarda katılımcı sayısı artırılarak, karıştırıcı olduğu düşünülen birçok faktör kontrol edilerek, yeterli maddi ve teknik destek sağlanarak bu alanda daha kapsamlı çalışmaların yapılabileceğini düşünülebilir. Bizim çalışmamızın bu açıdan bir sonraki araştırmalara yol gösterici olacağını umuyoruz.

II. Abstract (İngilizce Özet)

The concept of personality has been tried to be defined by different theorists to cover almost everything - physical, emotional, mental, social - related to the individual. In this context, Saydam defined personality as a psychic institution or device designed with the aim of defining and understanding the building blocks and dynamics that determine the 'original' internal functioning style of the subject, inferred from the individual's posture, expression, behavior and adaptation to the environment - in its more or less static integrity. In this context, personality disorder is evaluated as repetitive, permanent or persistent going beyond what is expected in the highlighted features. It is mentioned that the basic function of personality is to perceive, feel, think and combine them as purposeful behaviors. We can examine the concept of personality from many different perspectives such as biological, cognitive, behavioral, humanist, and psychoanalytic. According to Otto Kernberg, who comes from the psychoanalytic tradition, the psychic structures of individuals can be organized in three different ways as psychotic, borderline and neurotic personality organization. The personality organization categories developed by Kernberg are classified according to the availability of identity integrity, the quality of the defense mechanisms used, and the ability to evaluate reality. Kernberg pointed out that the personality organization of individuals who cannot tolerate anxiety, who cannot show consistency in their behaviors and thoughts, and who have creative capacity damage, is not a temporary situation that oscillates between neurosis and psychosis. He emphasized that the self-pathology of this group is different from that seen in neurosis and psychosis, and suggested defining the personality organization of these patients as 'borderline personality organization'. After their theoretical and clinical practice studies, Kernberg and his team created the IPO (inventory of personality organization) in 1995 in order to evaluate the personality organizations of individuals. Considering that individuals with different personality organizations experience different problems in interpersonal processes, it becomes even more meaningful to examine the factors that may affect these processes. In this context, it is prioritized in our study to determine the relationship between the factors affecting the ability to recognize facial emotion expression as an element of non-verbal communication, especially with personality organization levels, and many other factors such as duration, remembering, and learning. Emotions have an important place in our lives, such as recognizing our experiences, making sense of them, creating appropriate responses to them, making important decisions in the face of our experiences and guiding us in the stages of implementing the decisions we make. It is seen that emotion is not related to a specific region in the human brain, and on the contrary, brain structures interact with each other in multiple and complex interactions during emotion. Emotions are classified as both basic and complex, as well as positive and negative. According to Ekman's definition of basic emotion, there are 6 basic emotions as happiness, sadness, anger, disgust, surprise and fear. Happiness is evaluated positively, anger, fear, sadness, disgust are evaluated.

negatively, and surprise is evaluated both positively and negatively. There is also a neutral facial expression that does not express any emotion. People use many ways of verbal and non-verbal emotion expression in order to communicate with each other in a healthy way. While speaking has the most important place in verbal communication, in non-verbal communication, body language including facial expressions, eye movements, body posture and voice characteristics has an important place. The concept of 'facial expressions' not only includes the movements of the mimetic muscles on the face, but also includes the associated emotions, cognition, and physiology. In addition to the various studies in the literature on the relationship of facial expressions with innate, cultural, universal or learning, there are also studies examining many other factors such as gender, physiological changes, and psychiatric diseases that affect facial expressions. Considering the universal or cultural nature of facial expression, various measurement tools have been developed by researchers. In our study, we did not use the universal photo set developed by Ekman, but a local set of photographs created by the facial expressions of people selected by Turan from the Turkish community. We have completed our study with a total of 60 people who have 30 borderline and 30 neurotic personality organizations. According to the results of the statistical analysis, we compared the factors that may affect the facial emotion recognition processes between the two groups. According to these results, facial emotion recognition scores of the borderline group were statistically significantly lower than the neurotic group, both at the first encounter and in the repetitive tests. The borderline group spent more time on faces when there was no time restriction, but therefore did not affect the emotion recognition process at a statistically significant level. In addition, the performance of remembering facial expressions of the borderline group was statistically significantly lower than the neurotic group. When emotional facial expressions were examined individually, there was no statistically significant difference between the recognition and recall of happy faces between the borderline group and the neurotic group, while there were statistically significant differences between the recognition and recall of neutral faces and other emotional facial expressions. Although some of our findings overlap with the previous results in the literature, there were also findings that did not overlap with the research results in the literature, and we tried to explain them on the theoretical ground of Kernberg's personality organizations in the discussion and conclusion section. Considering all these findings, results, inferences and evaluations, it can be thought that more comprehensive studies can be carried out in this field by increasing the number of participants in future studies, controlling many factors that are thought to be confounding, and providing adequate financial and technical support. We hope that our study will be a guide for future research in this respect.

III . Giriş

İnsan fırlatılmışlığını (*Geworfenheit*, alm.) (Heidegger 2018) ve evrendeki yalnızlığını (*Solitude*, fr.) (Sartre 2009) kendine benzerlerin varlığı ve bu varlıkların kendisine hissettirdikleri ile inkar etmeye meyillidir. Bu meyil onu kaçınılmaz olarak ‘kendine benzerler’ ile iletişime davet etmekte ve onu ilişkisel bir zeminde varolmaya zorlamaktadır. İletişim halindeki iki insan bir birine temas etmek ve ilişkilenecek için birkaç enstrüman kullanmaktadır. Bunlardan ilki elbette sözcüklerdir. Sözcükler herşeyden önce kendisini bir ses olarak ifade etmektedir. Bir diğer enstrüman ise görüntüdür. Görüntü ise kendisini çok farklı şekillerde ifade edebilir: beden dili, jest ve mimikler, yüz ifadeleri, kafa hareketi vs. Buna sarılma, dokunma gibi bedensel duyuları, koku gibi ‘görünmez’ bir iletişim aracını, tat gibi daha farklı girişimleri de ekleyebiliriz. Gelin görün ki, bütün duyular arasında en güvenilir olanı elbette ki görmedir. Görme sağlıklı şartlarda herşeyden önce kesinlik ve bütünlük içermektedir. Muğlaklık ve bilinmezlik gözün organize olma becerisi sayesinde birçok veriyi aynı anda hem işlemekte hem de dönüştürmektedir. Lacanın ‘ayna evresi’ diye nitelendirdiği bebeğin bütünlüğünü sağlama becerisi de bu bağlamda görmenin insan ruhsallığı açısından önemine işaret etmektedir (Luepnitz 2009).

İnsanların bir biri olan görsel iletişiminde bu bağlamda yüz yüze temas daha ayrıntılı incelenmeyi hak etmektedir. Yüz ile sağlanan iletişimi kendi içinde parçalara ayırarak da inceleyebiliriz. Örneğin, gözler ve etrafı, ağız ve etrafı, mimik kasların oluşturduğu yanakların şekilleri, alın ve kırışıklıkları vs. Bir kişinin sakallı olması, gözlük kullanması, burun veya dudakta mevcut olan deformiteleri, çene yapısının farklılıkları Bunların hepsi ve daha fazlası iki kişinin görsel iletişiminde oldukça önemli ve genel iletişimini etkileyen unsurlardır. Bütün bunları dikkate alınca ‘yüz’ kendine has sofistike organizasyonu ile dikkat çekmektedir.

Medeniyet ortaya çıktığından bu yana insan ve onun ruhsal ihtiyaçları her zaman dikkat çekmiştir. Antik Yunan filozoflarından Çin medeniyetine, Orta Asya medeniyetinin şamanik kültüründen Güney ve Orta Amerika medeniyetlerinin uygulamalarına, Hint ve Afrika medeniyetlerinin açıklamalarından monoteist dinlerin tarihine ... nihayetinde psikoloji ve psikiyatri biliminin gelişimi göz önüne alındığında insanlar ruhsal yapılarına, iletişim tercihlerine, yaşadıkları karşısında vermiş oldukları tepkilere vs. göre çok çeşitli şekilde gruplandırılmış, her biri özelinde insana farklı açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan

bazıları zaman içerisinde sistemik hale gelerek kendi geleneği içinde kuramsal olarak incelenmeye degecek kadar karmaşıklışıdır.

Bu bağlamda psikodinamik kuramın güncel takipçilerinden olan Otto Kernberg'in değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Kernberg'in yaklaşımına göre bireylerin ruhsal yapıları Psikotik Kişilik Örgütlenmesi (PKÖ), Borderline Kişilik Örgütlenmesi (BKÖ) ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi (NKÖ) olmak üzere üç farklı şekilde organize olabilir. Yapılan çalışmalar bu örgütlenmelerin oluşmasında genetik etkenlerin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulasa da, erken dönem aile ilişkilerinin de bu örgütlenmelerin oluşumunda büyük önem taşıdığını görölmektedir.

Biz çalışmamızda öncelikle kişiliği, Nevrotik ve Borderline Kişilik Örgütlenmeleri bağlamında, incelemeyi, duygularla ilgili genel bilgi verip, insanlarda mevcut olan temel duygular ve bu duyguların ifade şekillerine, özellikle de yüzden duygu ifadesine, değinmeyi, sonrasında hipotezlerimizi ortaya koyarak ve çalışmamızda kullandığımız yöntemleri tanıtarak, çalışmamızda elde ettiğimiz bulguları paylaşmayı, nihai olarak literatürdeki benzer çalışmaları sunarak, istatistiki analiz sonuçlarını tartışarak ve çalışmamızın kısıtlılıklarını vurgulayarak gelecek çalışmalar için önerilerde bulunmayı hedefliyoruz.

IV. Genel Bilgiler: Kişilik ve Duygular

A.Kişilik

1.Kişilik nedir?

Kişilik bir kavram olarak bilimsel literatürde kendisine yer edinmeden çok önce farklı alanlardan meraklı insanların dikkatini çekmiştir. Kişilik olgusu bu bağlamda eski çağlardan bu yana hekimlerin, düşünürlerin, yazarların, din adamlarının, psikologların, sosyologların, kriminologların ve bir anlamda insanı konu edinen, insana dair birşeyler söyleme ihtiyacı hisseden herkesin ilgisini çekmiştir (Frances 1986). Kişilik üzerine araştırmaları ile dikkat çeken Allport'un aktardığında göre 'kişilik' kavramının karşılığı olan 'Personality (ing.) sözcüğüne ilk kez Cicero'nun eserlerinde rastlanmaktadır (Allport 1937). İnsana dair güncel bilimsel literatürün oluşmasında tarihsel-güncel öneme sahip olan batı dillerinde 'Personality'(ing.), 'Personalität'(alm.) ya da 'Personnalité' (fr.) olarak kullanılan kişilik anlamındaki sözcüğün aslı antik Yunanca'daki 'persona'dan gelmektedir. Yaygın bilinen karşılığı ile 'persona' , maske anlamına gelmektedir. Kelimenin etimolojik kökenini incelediğimizde ise antik Yunan dünyasında, tiyatrodaki belli karakterleri canlandıran oyuncuların bu karakterleri temsil eden maskeleri

yüzlerine takarak oyunlarını sergilemeleri ile karşılaşmaktayız. Dolayısı ile, antik Yunan tiyatrosunda, her maske, dikkat çeken bir veya birkaç detayı ile belirli bir karakteri yansıtmakta idi. Yani maskelerin rengi, biçimi ve yanıstmış olduğu yüz ifadesi, belirli bir kişilik özelliğini yansıtmakta idi. Bu kurgu içerisinde oyuncunun konuşması veya söylediği şarkılar maskesinin altından çıkmakta idi. Böylece asıl anlamı ‘içinde tınlama olan’ yeni bir sözcük olarak (‘per-sonare’) *person* sözcüğü türemiş oldu (Yanbastı 1996). İlkel kavimlerin dinsel törenlerinde baktığımızda da buna benzer maskeler kullanılarak ‘iyi adam’, ‘kotü adam’, ‘şeytan’ , ‘melek’, ‘sihirbaz’, ‘canavar’ gibi kavramlar eğlence hayatında, dini törenlerde, sosyal ve ruhsal hayatta işlenmeye çalışılmıştır.

Kişiliğin, sadece doğuştan gelen özelliklerden veya sadece çevrenin etkileşimi ile gelişen özelliklerden oluşmadığını aktaran Cloninger’in yaklaşımı da göz önünde bulundurulduğunda, kişiliğin bir tek kuramla açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, kişiliği açıklamak için ortaya koyulan hiçbir teori tek başına insan davranışının normal ve anormal taraflarını açıklayabilmek için yeterli olamamaktadır (Kavirayani 2018).

Kişilik, bireylerin duygu, düşünce ve davranış gibi çevre ile etkileşiminden doğan tepkilerindeki farklılıkları belirleyen, sadece yaşanan an veya içinde bulunulan ortam ile açıklanamayan, biçimde süreklilik gösteren özellikler ve eğilimler olarak tanımlanabilir (Linda 1999). Kişilik bu anlamıyla psikolojik tepkilerin görece olarak kendisi ve etkileşimde bulunduğu biyopsikososyal çevre için önemli, tekrarlayıcı veya kalıcı yönlerini içermektedir. Bu tarafı ile kişilik, kendiliğinden ve kendinden emin bir biçimde uygulamaya hazır bir otomatizasyon sistemi olarak dikkat çekmektedir.

Bir çok kuramcıya göre kişilik bireyle ilgili fiziksel , duygusal, zihinsel ve sosyal neredeyse hemen her şeyi içermektedir. Kişilik bozukları ise bu özelliklerde öznel ve kişilerarası işlevselliği bozacak, görece kalıcı ve görece süreklilik gösteren biçimde beklentilerin dışına çıkılması olarak düşünülebilir (Linda 1999). Bu bağlamda Allport kişiliği, bireyin kendine özgü biçimde çevresine uyumunu belirleyen sistemlerinin yine bireye özgü dinamik organizasyonu olarak tanımlanmıştır (Allport 1937). Bu tanımlamada kişiliğin özgün ve dinamik organizasyon olarak tanımlanıyor oluşu, kişiliğin sabit ve önceden tahminedilebilir bir yapı olarak tasvir edilişinden öte, bireyin kişiliğine dair bildiklerimizin veya varsaydıklarımızın tasavvurdan öteye geçemeyeceğine vurgu yapması bağlamında dikkatçektir.

Kişilik ayrıca mizaç, karakter vs. gibi yapı taşlarından oluşan aygıt olarak da düşünülebiliriz (Sadock 2017). Allport, mizacı bireyin kendine özgü duygusal doğaya sahip olma olgusu olarak tanımlamıştır (Allpor 1961). Günümüzde ise araştırmacılar mizacı, değişik şekillerde ifade edilebilen ve kişinin yaşam deneyimlerine bağlı olarak farklı karakter özelliklerine dönüşebilen, genel davranış

ve duygudurum kalıpları olarak tanımlamaktadırlar (Burger 2016). Mizacın bu bağlamda dört alt boyutu olduğu düşünülmektedir: zarardan kaçınma, ödül bağımlılığı, yenilik arayışı, sebat etme (Cloninger, Svrakic et al. 1994). Kişiliğin mizaç ve karakter tarafından birlikte belirlendiğini savunan Kernberg'e göre ise, mizaç, çevresel uyaranlara yönelik belirli tepkilere doğuştan gelen, büyük ölçüde genetik bir biçimde belirlenmiş yatkınlıkları, özellikle duygulanım tepkilerinin yoğunluk, ritim ve eşiklerini anlatır, ayrıca doğuştan gelen bilişsel örgütlenme ve motor davranış yatkınlıklarını da içerir (Kernberg 1996).

Cloninger'e göre, karakter kişiliğin neokorteks ile hipokampus tarafından düzenlenen soyutlama, simgeleştirme, yorumlama, çözümleme gibi daha yüksek bilişsel işlevlerini kapsamaktadır (Cloninger 1987). Bu işlevler, mizaçla düzenlendiği varsayılan duyusal algılar, duygulanım gibi süreçler için önemlidirler ve dış dünya ile benlik arasında soyut kavramların gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Karakter bu tarafı ile değerlendirme, yapılandırma, soyut sembollerin oluşumu gibi süreçlerin zihinsel sunumunu temsil etmektedir (Cloninger, Svrakic et al. 1994). Karakterin 3 boyutunun olduğu düşünülmektedir: kendini yönetme, işbirliği yapma, kendini aşma (Cloninger, Svrakic et al. 1994). Kernberg'e göre ise karakter, 'benlik kimliği' demektir. Kendilik kavramı ve önemli ötekilere dair kavrayışın nasıl bütünleştirildiği, duygulanım, savunma işleyişi, nesne ilişkileri seviyesini düzenleme yetileri gibi benlik yapı ve işlevleri karakter başlığında değerlendirebilir (Magnavita 2016).

Dolayısı ile mizacın temel duygulanımları ve onlardan gelişen temel duyguları, karakterin kişinin kendisi ve kişilerarası ilişkileri hakkındaki gerçekçi bakışını içermekte olduğunu söyleyebiliriz. Zekanın ise mizaç ve karakter tarafından inşa edilen kişiliğin bütün sathına yayıldığı ve onu önemli derecede etkilediğini göz önünde bulundurduğumuzda, herhangi bir ögenin tek başına değerlendirilmesinin, kişiliğin gelişiminin anlaşılmasında yetersiz kalabileceği görülmektedir.

Özetleyecek olursak, kişiliğin işlevlerinin algılamak, hissetmek, düşünmek ve bunları amaca uygun davranışlar olarak birleştirmek olduğunu ifade edebiliriz (Sadock 2017). Saydam'ın daha kapsayıcı ve bütünleştirici tanımı ile kişiliği, bireyin duruş, ifade, davranış ve çevreye uyumundan çıkarsamayla, öznenin 'özgün' içsel işleyiş stilini belirleyen yapı taşlarını ve dinamiklerini, - az çok durağan bütünlüğü içinde - tanımlama ve anlama ereğiyle tasarımılanan psişik kurum veya aygıt olarak düşünebiliriz (Saydam 2017).

2. Kişilik kavramı

Geçmişten bu yana insanın kişiliğini ve kişilik özelliklerini anlamaya veya anlatmaya yönelik belli tanımlamalar yapılmıştır. Eski medeniyetlerin yazılı kaynaklarından elde edilen kadim öykülerinde bile, kahramanlarından bahsederken sadece fiziksel özelliklerini değil aynı zamanda kişilik özelliklerini de betimlemeleri dikkat çekicidir. Bunların en eskilerinden birisi olan, Sümerlere ait olduğu düşünülen ‘Gılgamış Destanı’nda, ana kahramandan bahsedilirken (Gılgamış’ın, Anu’nun gönderdiği Enkidu’ya karşı savaşı, İştâr’ın aşkını reddedişi, boğa ile mücadelesi vs.) ‘cesaretli’, ‘kibirli’ ve ‘asi yürekli’ gibi tanımlamaların kullanışı bu bağlamda değerlendirilebilir (Thomas JC 2006).

Farklı dönemlerde, dönemin sorunları ile meşgul olan zihinlerin, anlamak gayreti ile benzer özellikler gösteren insanları kategorize etme çabaları kişiliğe bilimsel bakış açısının yerleşmeye başladığı modern zamanlara kadar süregelmiştir. Safra rengine bağlı olarak kişilik tipleri betimlemesi yapan Hipokrat ve Gallen, insan davranışları ve yüz özelliklerini ilişkilendiren Giambattista della Porta , beyin işlevleri ve kafatası yapılarını inceleyen Gall ve Spurzheim, bedensel yapı ve suça eğimli olmak arasındaki ilişkiyi araştıran Lombroso gibi birçok isim uzun yıllar literatürde kişilik kavramına fiziksel özelliklerle açıklama getirmeye çalışmışlardır. Hipokrat vücut sıvılarının renklerine göre insanları dört gruba ayırmış ve yaklaşımı batı toplumunda uzun süre genel kabul görmüştür. Bu bağlamda, melankolik kişilerin ‘safranın kararması’ sonucu kaygılı ve depresyona eğilimli, kolerik kişilerin ‘safranın sararması’ sonucu huzursuz, flegmatik kişilerin aşırı balgamlı yapıları ile soğukkanlı ve duygusuz oldukları, sanguine kişilerin ise kanla temsil edilerek sıcakkanlı ve olumlu özellikler gösterdikleri düşünülmüştür (Farmer A 2002).

Fiziksel özellikler ve kişilik arasındaki ilişkiye dair en dikkat çekici sınıflandırmalardan birisi de Kretschmer’in beden tipleri üzerinden yapmış olduğu tanımlamalardır. Kretschmer, piknik, astenik, atletik ve displastik olmak üzere dört farklı beden tipi ve bu tiplere ait kişilik özelliklerinin tanımlarını yapmıştır. İnsanların siklotimik ve şizotimik olarak iki ana gruba ayrıldıklarını varsayarak, piknik tipte geliştiğini öne sürdüğü siklotimik yapının dışa dönük, neşeli, sevecen, kolay ve çabuk kırılabilen, öfkelenen ama toplumsal uyumu yüksek ve başarılı kişiler olduklarını, genellikle astenik tiplerde görülen şizomik yapının ise, duygularında dışavurumcu olmayan, soğukkanlı, içe dönük, soyut konulardan hoşlanan kişiler olduklarını belirtmiştir (Tyrer and Alexander 1979).

Wilhelm Wundt, 19. yüzyılda, dört mizaç teorisini detaylandırarak, mizacın vücut sıvıları ile sınırlı kalamayacağını söylemiş ve insan vücudu ile kişiliği arasında bir ayrım olduğunu düşündüğünü aktarmıştır. Ek olarak hiç kimsenin tek bir mizaça olmadığını belirterek, dört mizacın da insan kişiliğinin temel boyutları

olduğunu vurgulamıştır (Blumenthal and Danziger 2001). Bu yaklaşım, belki de kategorik yaklaşımdan uzaklaşma ve daha boyutsal bir yaklaşıma doğru yol almanın ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir. Bireyin mizacının tanımlanan dört mizaç kategorisinden de tonlar taşıyabileceğini düşündürten yaklaşım, tek bir mizaçtan ziyade ‘bireyin mizacının’ söz konusu olduğunu ve bu mizacın farklı oranlarda ve tonlarda biraraya gelen özgün bir karışım olarak görülmesini gerektiğini gündeme getirmesi bakımından da önemlidir.

Schneider ise kişilikten ziyade kişilik bozukluklarının tanımlanmasına önem vermiş, kişiliğin yapısındaki aşırı sapma sonucunda depresif, hipertimik, fanatik, patlayıcı, labil, dikkat arayışı, duyarlı, anankastik ve astenik olmak üzere on farklı kişilik bozukluğu gelişebileceğinin üzerinde durmuştur (Loranger, Janca et al. 1997).

Sheldon , Kretchmer’in sınıflandırmasını, endoderm, mezoderm ve ektoderm olmak üzere, üç primitif embriyonik tabaka ile uyumlu olarak yeniden düzenlemiştir. Endomorf yapıya sahip olanların iyi gelişim özelliklerine sahip, sosyal görünümlü, etkin ve konforlarına düşkün olduklarını, mezomorf yapıya sahip olanların atletik, baskın karakterde ve enerjik olduklarını, ektomorf yapıya sahip olanların ise ince ve zayıf beden yapıları ile birlikte kendilerini sınırlayan, duyarlı ve utangaç kişiler oldukları tanımlanmıştır. Aynı zamanda Kretschmer ve Sheldon farklı kişilik tiplerinin farklı ruhsal bozukluklara yatkınlık taşıdıklarına da inanmışlardır (Farmer A 2002).

20. yüzyılın hemen başında insanın ruhsal yapısını anlamak üzere devrimsel vizyonu ile Sigmund Freud tarafından geliştirmiş psikanalitik kuramda da kişilik gelişimine yer vermiştir. Freud’a göre çocukluk yılları, özellikle de yaşamın ilk beş-altı yılı, erişkin kişilik işlevlerinin gelişiminde önem taşımaktadır . Yaşamın erken yıllarında cinsel dürtülerin çevresinde ortaya çıkan psikososyal çatışmalar, bu çatışmalarla başedebilmek için geliştirilen savunma mekanizaları kişiliği şekillendiren başlıca unsurlardır. Freud ‘psikoseksüel gelişim süreci’ olarak isimlendirdiği bu süreci oral, anal, fallik, latent, genital dönemler olarak aşamalandırarak tanımlamıştır (Tükel 2014). Psikanalitik gelenekte önemli bir yere sahip olan Karl Abraham ise karakter formasyonu üzerine odaklanarak anne ve çocuk arasındaki erken dönem ilişkilerinin önemine özel vurgu yapmış ve Freud’un psikoseksüel gelişim dönemlerini bu bağlamda değerlendirerek daha ayrıntılı olarak incelemiştir (Simanowitz and Pearce 2003).

Kişilik gelişimi açısından psikanalitik okulda yaygın kabul gören Freud’un dürtü teorisini kabul etmekte tereddütlü davranan K.Horney, E.Fromm ve H.S.Sullivan sosyal uyum üzerine odaklanmışlardır. Bu çerçevede Fromm karakter teorisinde mazoşizm, sadizm, yıkıcılık ve otomatik uygunluk olarak dört nevrotik mekanizma ve kabullenici, istifci, tüketici, sömürücü ve üretici olmak üzere beş karakter tanımlamıştır (Simanowitz and Pearce 2003). Erikson ise insanın

gelişiminin yaşam boyu sürdüğünü düşünmüştür. Erikson, kişilik gelişimini ‘organ-işlev’ olarak somatik düzeyde , ego düzeyinde ve toplumsal düzeyde olmak üzere üç boyutlu olarak incelemiştir. Ek olarak kişilik sisteminin içine bireyin geçmişini, sosyolojik, antropolojik ve biyolojik bilgileri dahil etmiş ve kişinin psikolojik gelişimindeki sekiz evrenin her biri için zon, mod ve modalite kavramlarını da kullanmıştır (Perr 1958). Bu kavramlardan, ‘zone’ organizmanın belirli bir bölgesini, ‘mode’ (organ işlev biçimi) tüm organizmanın belirli bir davranış biçimini, ‘modalite’ (işlev örüntüsü) ise kişilerarası ilişki biçimini ifade etmektedir. (Odağ 1979)

3. Kişilik kavramına farklı bakışlar

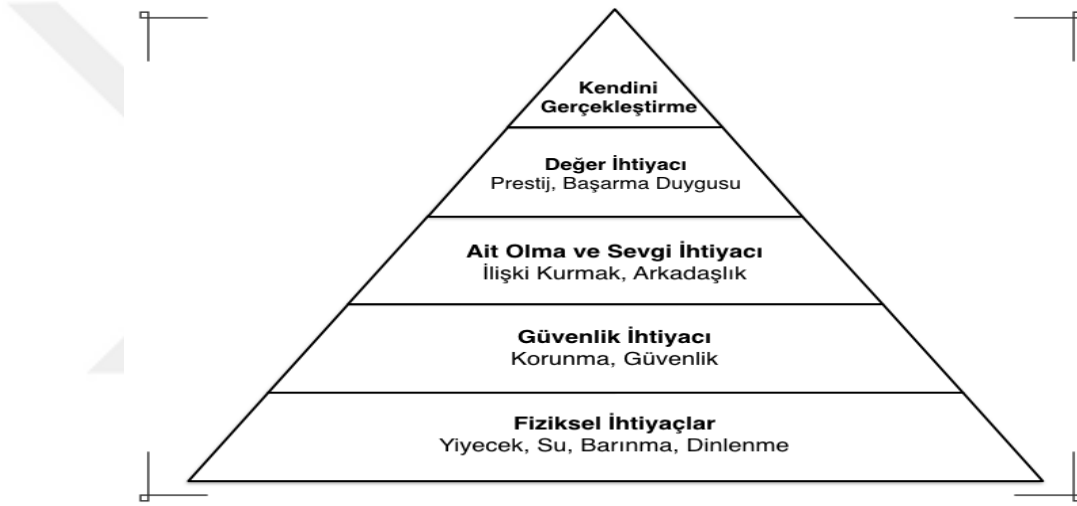
Tarihsel süreç içerisinde değişerek dönüşen ve gelişen kişilik kavramını biyolojik, davranışsal, humanistik, psikanalitik vs. olmak üzere birçok farklı bakış açısı ile inceleyebiliriz.

A) Biyolojik bakış

Hans Eysenck, kişiliğin oluşumunda genetik faktörlerin, beyin kıvrımlarının, beyin yarımkürelerinin ve uyarılma düzeylerinin önemine dikkat çekerek, bireysel farklılıkların kavramsal düzeyde incelenmesinin deneysel bir yaklaşımla da bütünleşmesi gerektiğini vurgulamıştır (Revelle 2016). Bu yaklaşımı ile kişiliğin, sadece psikolojik gözlemlerden yola çıkılarak oluşturulan soyut bir kavram olarak değil, deneysel verilerle de desteklenmesi gerektiğine özel bir yer vermiştir. Eysenck, deneysel ve nesnel olduğunu düşündüğü verilerle biyolojik kökenlerine ilişkin atıflarda da bulunarak, kişilik tiplerinin üç boyutta ele alınabileceğini ileri sürmüştür: dışadönüklük-içedönükülük (‘süper ayırıcı’ özellik olarak isimlendirmektedir) , nevroitiklik ve psikotiklik (Burger 2016). Nevrotik içe dönüklerin sürekli kaygı içinde, aşırı duyarlı ve alıngan olduklarını, nevroitik dışa dönüklerin ise, bedensel şikâyetlerden yakınan, karamsar, neşesiz, çabuk karar verip sık yanılgan, isteklerini gerçekleştirebilecek imkânı olmayan ancak istemekten de geri durmayan insanlar olarak karşımıza çıktıklarını belirtmiştir (Özgüner 2015). Eysenck, psikotiklik boyutunda yüksek puan alan kişileri, bencil, saldırgan, mesafeli, soğuk, anlayışsız, başkaları ile ilgilenmeyen, genel olarak başkalarının haklarına ve iyiliğine kayıtsız olarak değerlendirmiştir (Eysenck 1982). Eysenck’in, geliştirmiş olduğu yaklaşımı kendinden sonra gelenler tarafından çokça eleştirilse de kişiliğin biyolojik kökenine dikkatleri çekmesi bağlamında tarihi bir önem taşımaktadır.

B) Humanist bakış

Varlığımızın anlamı, özgür iradenin yaşamımızdaki yeri, her insanın biricikliği üzerinde duran kıta Avrupası kökenli varoluşçu gelenekten etkilenen humanist yaklaşım Carl Rogers, Abraham Maslow, Erik Fromm gibi isimlerin öncülüğünde ABD’de gelişmiştir (Burger 2016). Bu yaklaşım kendiliğin kavramsal yapısını ve kişisel deneyimler arasındaki uyumunu kişilik gelişiminin son noktası olarak görmektedir. Humanist yaklaşımın en önemli temsilcilerinden olan Abraham Maslow, kişiliğin gelişimini ‘Gereksinimler Hiyerarşisi’ üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Burger 2016).

Maslow'un Gereksinimler Hiyerarşisi (Psikonot 2022)

Kuram, insanların kendi özgür iradeleri ile belirledikleri yaşam amaçları doğrultusunda, kendi kaderleri üzerinde belirleyici güce sahip olduklarının üzerinde durur. Bireyin doğuştan bir mutluluk arayışı içinde olduğunu vurgulayan humanist yaklaşım, bireyin potansiyelini gerçekleştirmek üzere eylemde bulunduğunu savunmaktadır (Corsini 2012). Humanist yaklaşım bireyi merkeze alması, onun biricikliğini kişiliğinin en önemli unsuru olarak öne çıkarması bağlamında kişiliğe ve insana felsefi bir değer katmaktadır.

C) Davranışçı bakış

Davranışçı bakış açısı ile insandaki bütün davranışlar öğrenme sürecinde oluşmaktadır. Bu yaklaşımın temsilcileri kişilik özelliklerimizin, çocukluğun erken yıllarından itibaren gelişen öğrenme süreci sonucunda oluştuğunu savunmaktadırlar (Köknel 1995). Bu yaklaşımda kalıtım ve içgüdüler ikinci planda değerlendirilmekte (bazen değerlendirmeye bile alınmamakta), kişinin uyaran,

organizma ve tepki örüntüsü içerisinde davranışları anlaşılınca kişiliğinin de anlaşılacağı düşünülmektedir (Feldman, Greenbaum et al. 1997). Davranışçı kuramın birçok temsilcisi kişiliği açıklamak için insan davranışı üzerinde çalışmalar yaparken, Skinner, Dollard ve Miller gibi bazı temsilcileri ise hayvan davranışlarını gözlemleyerek insan davranışları konusunda fikir edinmeye çalışmışlardır (Friedman and Schustack 1999). İnsanların içsel süreçlerinin gözlenememesi ve ölçülenememesi sebebiyle, bilimsel bir çerçevede değerlendirilemeyeceğini savunan davranışçı yaklaşım, soyut kavramlar yerine kişiliğin gözlenebilir davranış örüntüleriyle açıklanabileceğini savunmuştur (Cüceloğlu 2016). Sonuç olarak, insanı farklı şartlarda farklı işlevler görebilen dönüşebilen bir biyolojik makine olarak kurgulayan bu yaklaşım, kişiliği de gelişim sürecinde öğrenilerek benimsenen mesleki, ailevi, dini, siyasi ve ekonomik davranış alışkanlıklarının bir ürünü olarak tanımlamaktadır (Özkalp 2000).

D) Bilişsel bakış

Aaron Beck ve Albert Ellis, insanın içsel süreçlerine yönelerek kişilik kavramını yeniden yorumlamış ve davranışçı yaklaşımın tam tersi bir bakış açısı ile bilişsel yaklaşım kuramını oluşturmuşlardır. Bu yaklaşım ilerleyen yıllarda davranış ve bilişi biraraya getirerek kişilik kavramına, fizyoloji, biliş, davranış ve duygu olarak dört farklı yönden yaklaşmıştır. Bu yaklaşıma göre bilişsel süreçlere bağlı olarak, dış dünyadan gelen uyaranlar algılanır, yorumlanır, depolanır ve gerektiğinde anımsanarak bellekten çağırılır ve tekrar değerlendirilir. Bilişsel kuramda kişilik bozukluklarının, kişilerin dış dünyayı algılama ve yorumlama aşamalarında yaptıkları bilişsel çarpıtmalar ve işlevsel olmayan düşünce biçimlerinden oluştuğu varsayılmaktadır (Beck, Davis et al. 2015).

E) Psikanalitik bakışlar

1. Freud'cu bakış

20. yüzyılın hemen başında Sigmund Freud tarafından temelleri atılan psikanalitik kuramın bakış açısından kişiliği yapısal bir organizasyon içinde katmanlı bir yapı olarak düşünebiliriz. Kuramın temelini içgüdülerden türeyen ihtiyaçların karşılanması oluşturmaktadır. Freud'a göre, içgüdülerden türeyen ihtiyaçlar gerginlik yaratır ve birey bu gerginliğin azaltılması için çeşitli eylemlerde bulunur. Bireyi eyleme yönelten bu acil doyum arzusunu Freud, 'haz ilkesi' (*pleasure principle*, ing.) olarak isimlendirir (Lapsley and Stey 2011). Freud kuramını id, ego ve superego kavramları üzerinden açıklamaya çalışır. İd veya alt-benlik, Freud'a göre, ruhsal aygıtın en eski parçasıdır ve kalıtımla geçen,

doğuştan varolan, yapıda yerleşmiş bulunan her şeyi içerir. İd, ruhsal aygıtın ilk güç kaynağıdır, tümünden bilinçdışıdır, dolayısıyla bilinçdışının kuralları geçerlidir, yani kuralsızdır. İd’de haz ilkesi geçerlidir, tek amaç ise en kısa zamanda boşalma, doyum ve haz sağlanmasıdır, bekletme, erteleme söz konusu değildir. İd’de karşıt dürtü ve eğilimler yan yana bulunabilirler (Öztürk 2020). Yaşamın erken yıllarında, hazz ilkesi, bireyi hazza ulaşma ve acıdan kaçınmaya doğru iterken, organizma olgunlaştıkça birey, uzun vadede arzuların doyurulabilmesi için dikkate alınması gereken gerçekliğin sınırları içerisinde makul olmayı öğrenir. İhtiyaçlarını karşılayabilmek için gerçekliği rasyonel bir biçimde ele almaya başlar. Dolayısı ile ‘haz ilkesi’ yerini ‘gerçeklik ilkesine’(*reality principle*, ing.) bırakır ve ‘ikincil süreç’ gelişmeye başlar. Freud, gerçek olan dış dünyanın etkisi altında altbenliğin bir parçasının özel bir gelişme gösterdiğini, dış uyaranları algılayan ve aşırı uyaranlara karşı ruhsal yapıyı koruyan bir dış tabakadan, giderek özel bir yapı geliştğini ve bu yapının altbenlik ile dış dünya arasında bir arabulucu görevini yüklendiğini ileri sürdü ve gelişen bu yapıya benlik (ego) adını verdi. Benlik ruhsal yapının düzenleyici, denge ve uyum sağlayıcı (homeostatik) parçasıdır (Öztürk 2020). Ayrıca benliğin dürtüleri erteleme, bekletebilme gücüne de sahip olması beklenir, ki buna da ‘engellenmeye dayanma gücü’ (*frustration tolerance*, ing.) adı verilmektedir (Rozenweig 1944). Freud, ilk kez 1923 tarihli, ‘Ego ve İd’ isimli makalesinde ‘üstbenlik’ (süperego) kavramından bahsetmektedir (Akvardar 2015). Üstbenlik, gerçekliğin içindeki otorite figürlerine vurgu yapan içsel bir toplumsal gerçeklik modeli olarak dikkat çeker. İçsel toplumsal gerçeklik modeli, ebeveyn imgelerinin erken anımsanan seslerinde sıkça komutlar ve tehditler ile kendini göstermektedir. Bu bağlamda, bir Neo-Freudien olan Karen Horney, ‘tüm seslerin en gürültülü olanının ‘içselleşmiş baba figürü’ olduğundan bahseder (Mitchell 2014). Freud’a göre, kişinin uzun çocukluk yıllarında, benliğinin bir parçası giderek daha çok ana-baba ve toplumsal değer yargılarını da içeren özel bir yapı olarak ayrımlaşır. Bu sürecin sonucunda, üstbenlik oluşur (Öztürk 2020). Bir anlamda, üstbenlik oluşumu, dışarıdan dayatılan yasak ve kısıtlamaların içselleştirildiği bir süreçtir. Üstbenlik, içgüdüsel dürtüler ile benlik ve dış dünya arasındaki ilişkiyi düzenlemede rol oynayan psişik bir yapıyı içerir. Benlik, ilkel dürtüler ile gerçeklik arasında denge kurarken, bireyin güvenliğini sağlamayı ve bazı arzularını ifade edebilmesine de izin vermeyi amaçlar Benliğin içten gelen uyaranlarla dışta bulunan koşullar arasında bir denge kurmaya çalışması, bir yandan organizmanın doğal gelişme yetileri (bellek, algılama, zeka, uyaran eşiği gibi) bir yandan da engellenme ve çatışmalara karşı geliştirdiği savunma mekanizmaları aracılığı ile gerçekleştirilir (Öztürk 2020).

Güçlü bir benliğe sahip olan kişiler hem kendilerini hem de dünyayı daha nesnel olarak kavrayabilirler. Başka bir deyişle, ‘iç görü’ye sahiptirler. Gelecek söz konusu olduğunda planlamayı, tahmin etmeyi ve zamanlama konusundaki başarıyı

yakalayabilir, alternatifler arasından kararlı bir şekilde seçim yapabilir ve bu kararlarını sürdürebilirler. Bu bağlamda doyum arayan dürtülerinin varlığının farkındadırlar. Dürtülerimi uygun şekilde kontrol edebilir, onaları sosyal olarak kabul edilebilir şekillerde dönüştürebilir, dışarıdan ve içeriden gelen baskılara direnebilir, kendilerine bir yaşam yönü belirleyip o yön üzerinde ilerleyebilirler. Benlik ne kadar zayıf olursa, birey o kadar çocuksu ve çoğunlukla dürtüsel davranır, benliğe ve gerçekliğe dair algısı da bir o kadar çarpıtılmış öğeler içerir (Lapsley and Stey 2011). Özetleyecek olursak, psikanalitik bakış açısı ile kişilik, altbenliğin zorlaması ve üstbenliğin baskısı altında benliğin bir çözüm yolu bulmak üzere yapmak zorunda kaldığı farklı görevlerin bütünselleştirmelerinin toplamı olarak değerlendirilebilir.

2. Fairbairn’ci bakış

Fairbairn'in ilişkisel modeli, insanın nesnesi ile doğrudan olan ilişkisine dayanmaktadır. Psikanalitik gelenekte içgüdüsel dürtüleri başlangıç noktası olarak kabul eden klasik Freudien model ile , Fairbairn ve Sullivan tarafından ortaya atılan, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinden yola çıkarak oluşturulmuş *ilişkisel model* arasındaki diyalektik önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Berman 1997). Fairbairn insanları nesneleri ile birlikte değerlendirmiş, bu bağlamdaki temel değerlendirme birimi olarak da başkasıyla ilişki halindeki benliği ve aradaki ilişkinin niteliğini savunmuştur. Fairbairn, Freud’un ‘yapısal zihin modeli’ yerine, zihnin bir ‘iç dünya’ olarak tasarlandığı, benliğin bölünüp ayrılmış ve bastırılmış kısımlarının birbiriyle sabit ancak yine de değiştirilebilir nesne ilişkilerine girdiği bir zihin modeli geliştirmiştir (Köşkdere 2011).

Kuramının açıklamalarında benliğin bölünmesinden bahsederken, kendiliğin ‘heyecanlandırıcı nesne’ye (*exciting ego*, ing.) bağlanan kısmından ‘libidinal ego’, ‘reddeden nesneye’ (*rejecting object*, ing.) bağlanan kısmından ise ‘anti-libidinal ego’ olarak bahsetmektedir (Mitchell 2014). Bunlarla birlikte, çoğumuzun bütünlüklü, tek ve sürekliliği olan bir kendilik yaşantıladığını düşünen Fairbairn, insanların aslında çoğul, hemen göze çarpmayacak şekilde sürekliliği olmayan kendilik örgütlenmelerinden, farklı nitelikleri ve bakış açıları olan farklı versiyonlarından oluştuğunu tasavvur etmiştir (Mitchell 2014). Bu yaklaşımı ile kişiliğin dinamik yapısına vurgu yapan Fairbairn kuramında, Freud’un yaşamdaki temel güdü olarak varsaydığı haz ilkesinin yerine ilişkiselliği koymuş, hazzı ise başkaları ile ilişki kurmanın bir biçimi, muhtemelen de ‘en harika’ biçimi olarak değerlendirilmektedir (Mitchell 2014). Fairbairn’e göre haz, dürtünün nihai hedefi değildir, ancak asıl hedefi olan öteki ile ilişkisi için bir önemli bir araçtır (Köşkdere 2011).

Fairbairn'e göre doğumdan itibaren varolan benlik birincil psişik yapıdır. Benlik, kurduğu nesne ilişkilerinin etkisi ile zaman içerisinde farklılaşarak kişilik haline gelmektedir. Dolayısı ile kişilerarası ve intrapsişik dünyalar birbirlerini karmaşık bir incelikle yaratır, birbiriyle ilişkilendirir ve birbirini dönüştürürler. Fairbairn bu süreçleri dikkate alarak kişilik gelişimini üç aşamaya ayırmaktadır: çocuksu bağımlılık, geçiş dönemi, olgun bağımlılık (Köşkdere 2011). Fairbairn'in, ayrıca 'benlik'den 'dinamik ego' olarak da bahsetmektedir, bu ise doğrudan onun enerji ve yapının ayrılmazlığı varsayımına dayanmaktadır. Fairbairn, yapı ve enerjinin birbirinden ayrılamaz olduğu fikrini "hem enerjiden ayrılan yapı hem de yapılardan ayrılan enerji anlamsız kavramlardır" şeklinde ifade etmiştir (Fairbairn 1954). Bu onun, Freud'un 1905'de bahsetmiş olduğu libidonun haz ilkesinin zıddı yönde işler görünen 'yapışkanlık' (adhesiveness) özelliğine, farklı bir açıklama getirmesi anlamına gelmektedir (Mitchell 2014). Fairbairn'e göre, yapı enerjiye form verendir ve enerji belirli bir form olmadan var olamaz. Ayrıca Freud'da olduğu gibi, yapılandırılmamış bir enerji kaynağı olarak altbenliği ve benliği de kabul etmemiştir (Köşkdere 2011). Doğuştan gelen yapısal bütünlüğünde ısrar ederek benliğin, tekil (üniter) olduğunu söylemiş ve benliğin, hiçbir şekilde deneyime bağlı olmadan en başından beri var olduğunu belirtmiştir.

Özetle, Fairbairn'e göre, nesneler dünyası, kişinin o dünyayı deneyimleme potansiyeli, kendini ifade etme yeteneği ve bunlar arasındaki etkileşim, kişiliğin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Rubens 1984). Fairbairn'in güdülenmenin kuramsal ilkelerine yapmış olduğu değişiklikler ise kişiliği ve bütün insan deneyimini ele alışımız bakımından tamamen farklı bir kavramsal çerçeveye sunmaktadır (Köşkdere 2011).

3. Lacan'cı bakış

Frankofon psikanalitik dünyanın, kendine has tutum ve uygulamaları ile kendinden söz ettirmesini bilen ünlü temsilcisi Jacques Lacan'ın kişiliği anlamak bağlamında ortaya attığı 'ayna evresi', 'babanın adı', 'gereksinim, istek ve arzu arasındaki farklar', 'imgesel, simgesel ve gerçek', 'küçük a' ve 'büyük A', onun psikanalitik görüşünü kavramamızdaki esas kavramlarıdır. Lacan'ın esas ilgi odağı Freud'un en erken dönemlerinde üzerinde durmuş olduğu bilinçdışıdır. Lacan, *bilinç dışının dil gibi yapılandığının, bilinçdışının Öteki'nin söylemi olduğunun ve insanın arzusunun ötekinin arzusu olduğunun* üzerinde durarak psikanalizi, sosyoloji, yapısal dilbilim ve antropolojiye yakınlaştırmıştır (Mitchell 2014). Saydam'ın, Lacan'ın 'arzu' kavramına yaklaşımı meseleyi bir az daha anlaşılır kılmaktadır: "... Lacan, öznenin Öteki tarafından şekillendirilmesini, öznenin Öteki'nin arzusu olarak inşası şeklinde özetler. Bu şu demektir,: Öteki, varoluşuyla, *Lacanien tabirle* arzusuyla ön-özne'ye çekirdek 'mecaz' olarak

kendini, şefaktille sunar/şiddetiyle dayatır. *Mecaz mecazı çağırır*: karmaşık bir örüntü olarak *insan* doğar (s. 90)’’ (Saydam 2017).

Lacan’ın , sıkça kendilerine atıfta bulunduğu Sartre, Heidegger gibi, etkilenmiş olduğunu anladığımız bir diğer filozof olan Hegel’e göre, özne kendi bilincine ancak onu tanıyan ötekinin bilinci sayesinde ulaşır özgürleşebilir ve efendi, kendini tanıma mücadelesinde varını yoğunu ortaya koyarken, köle bu mücadeleden vazgeçendir (Tülin 2016). Lacan, efendinin köleye galip geldiği bu Hegel diyalektiğini, ayna evresini açıklarken kullanmaktadır. ‘Ayna Evresi’ insan yavrusunun 6-18 ay arasına denk gelen bir süreçte aynada kendi görüntüsünü farketmesi ve bunun kendi yansıması olduğunu ayırt etmesiyle başlar (Luepnitz 2009). Bir diğer ifade ile ayna evresi, bebeğin kendini aynada görmesi, kendini taşıyan erişkine dönerek onun bakışında bu aynada gördüğünü bir imge, bir sahiplenme olarak benimsemesini beklemesidir (Köşkdere 2011). Bu süreç o zamana kadarki yaşantısı süresiz, parça parça, dağınık olan çocuk için dönüştürücü bir deneyim olarak yaşanmaktadır (Mitchell 2014). Aynadaki yansıya ‘imago’ ismini veren Lacan, çocuk için bu noktadan sonra kendi yansısından daha çok, kendisinin imgesini de içeren imagonun önem taşımağa başladığını vurgular. Burada *imago*, öznenin görsel imgesini de içeren mekânın bütünlüklü bir görsel kompozisyonudur (Mitchell 2014). Nasıl davranması ve nasıl bakması gerektiği ile ilgili olan *imago*, çocuk üzerinde simgesel açıdan yapılandırıcı bir etki yaratmaktadır. Simgesel, imleyene ve dile gönderme yaparken, imgesel benzer ötekine ve özbedene gönderme yapar. Gerçek ise, Lacan’a göre simgesel tarafından oluşturulur, yani gerçek simgeselin oluşturarak dışarıya attığıdır (Köşkdere 2011). Bu bağlamda, mekânın bütünlüklü bir görsel kompozisyonunu yaratan imago sebebiyle, ego giderek mekânın şeklini almaktadır. Lacan’ın bakış açısına göre , sahne malzemeleri arasında süs eşyaları olarak tarif edilebilecek yerden ödünç alınmış çeşitli paltoların üst üste gelmeleri gibi ego da öznenin özdeşimlerinin toplamıdır (Miller 1988, Mitchell 2014). Diğer taraftan Lacan, arzusun eninde sonunda doyurulamaz olduğuna değinerek, çocuğun ‘arzusunda’ tümüyle ‘büyüleyici öteki’nin (annenin) herşeyi olma fantezisi kurduğundan bahseder (Mitchell 2014). Arzusun gerçekte nesnesi yoktur, o imgesel olarak oluşur. Arzusun nesnesini Lacan ‘nesne a’ olarak adlandırır; ‘nesne a’, dürtünün hedeflediği nesne değildir, yitirilen nesnedir (Köşkdere 2011).

Babadan ise Lacan, sadece babanın gerçek kişiliği olarak değil, ‘babanın adı’ olarak bahseder: ‘...anne, babayı adlandırarak çocuk ile kendisi arasındaki imgesel birliği yırtar ve sembolik düzeni kurar (s. 222)’’ (Mitchell 2014). ‘Babanın adı’, yasanın iletimini sağlayan baba eğretilmesidir ve annenin arzusu ile yasa arasındaki ilişkiyi belirler (Köşkdere 2011). Lacan’a göre , ‘babanın adı’nın yani temel gösterenin düşmesi psikozun asıl nedenidir (Köşkdere 2011).

Özetle Lacanien bağlamda benlik, iç dünyamızda bağımsız halde bulunan bir yapı değil, bize dışımızdaki dünyanın görüntüsünden yansıyan ve bizi dış gerçekliğe bağımlı yapan dinamik bir yapıdır. Klasik psikanaliz kuramının inandığı biçimiyle egonun mükemmelleştirilmesi ile sağaltımın sağlanacağı şeklindeki süregelen düşünceye şiddetle karşı çıkan Lacan bu konudaki düşüncesini asıl problemin ego'nun kendisi olduğunu ifade ederek formülize eder (Lacan 2013). Birçok açıdan, bilinen kavram ve yaklaşımları sarsabilecek görüşler ortaya atması sebebi ile içinde bulunduğu dünyada sıkça eleştirilse de Lacan'ın kişiliğe, insana ve ruhsallığı bakışı herşeyin yeniden gözden geçirilmesinin bir zaruret olmasını hatırlatması bağlamında değerlidir.

4. Kohut'çu Bakış

Bir yanıyla klasik psikanaliz sınırları içerisinde kalırken bir yanıyla yenilikçi önermeler yapan, Freud'a bütünüyle karşı çıkmayan ve ona karşı daima ikircikli bir duruş sergileyen ve 'Bay Psikanaliz' olarak anılan Kohut, 'Kendilik Psikolojisi' kuramını ortaya atmıştır (Magnavita 2016). Kohut, 'Narsisistik Kişilik Bozukluğu' başlığı altında toplanan kişilik özelliklerini inceleyerek, insanın kişilik gelişimini anlamaya dair bazı önemli yeni yollar önermiştir (Kohut 2015). Freud'un psikoseksüel gelişim kavramsallaştırmasını kabul etmeyen Kohut, 'narsisizm' dediği doğuştan gelen potansiyelin kişiliğin olgunlaşması doğrultusunda dürtüyü beslediğini iddia etmiştir (Magnavita 2016). Kuramında, kişilik gelişiminin çeşitli aşamalarını açıklarken 'aynalama'dan, 'idealize edilmiş ebeveyn imgeleri'nden, 'dönüştürerek içselleştirme'den, 'idealleştirme, ayna ve ikizlik aktarımları'ndan bahseden Kohut, çekirdek duygular olarak ise 'utanç ve öfke'in üzerinde durmuştur (Magnavita 2016). Kişiliğin sağlıklı gelişimi için *optimal* düzeyde kırılmaları olumlu gereklilikler olarak gören Kohut, yaşamın doğal akışında optimalin üzerinde gerçekleşen erken ya da büyük kayıpların 'dönüştürerek içselleştirme' sürecini sekteye uğrattığı için kişilik patolojisi geliştireceğini belirtmiştir. Kohutien bakış açısında, makul kırılmaların olmadığı kişilik gelişim süreci de olumsuz olarak değerlendirilmekte ve ruhsal yapıda optimalin üzerinde bir kırılmanın yaratacağı kadar olumsuz etki yaparak kişiliği olgunlaştırmayacağı belirtilmektedir (Kohut 2015). Diğer taraftan kişilik gelişimini 'kendilik' ve 'kendiliknesnesi' kavramları üzerinden de açıklayan Kohut , kuramında, kendilik kavramını kişinin kendisini algılayış biçimi ve kendisiyle ilgili imgeler bütünü olarak açıklamıştır (Baker 1987). Kendiliknesnesinin ise kişinin etkileşimde olduğu anne-baba ve çocuğun hayatında onun için önem taşıyan diğer kimselere karşılık geldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda kendilik, 'algıların toplayıcısı ve eylemin merkezi' olarak tanımlanabilir, ancak kuruluşunda

başkalarıyla ilişki içinde bütünlüğü olan bir karmaşadır. Diğer ifade ile, bütünlüğü sağlayan Öteki, ‘kendiliknesnesi’dir (Saydam 2017).

Özetle, Kohut’un görüşüne göre sağlıklı kişilik oluşumu, bebeğin kendisini ‘olduğu gibi’ (bir anlamda varoluşsal onaylanma ihtiyacını karşılayabileceği) deneyimleyebileceği bir ortamda ve ‘sıra dışı bir empati’ (bir anlamda koşulsuz kabul) ile karşılaştığında, yani sağlıklı bir ‘bebek ve anne ilişkisi’ sonucunda gerçekleşmektedir.

5. Nesne İlişkileri Bakışı

Psikanalitik gelenek içinde değerlendirilen ‘Nesne İlişkileri Kuramı’, insanın temel motivasyon kaynağının doğuştan gelen nesne arayışı olduğuna dikkat çekmektedir. Klasik Freudiyen dürtü kuramı, libidinal veya saldırgan dürtüsel ihtiyaçlar sonucunda nesne yatırımının oluştuğunu ifade ederken, ‘Nesne İlişkileri Kuramı’, bebeğin ‘birincil bakımveren’ (*primary caregiver*, ing.) ile kurduğu ilişkinin önceliğine vurgu yapmaktadır. Saydam, ‘insanın öyküsü’ üzerinden kişilikten bahsederken, nesne ilişkileri bağlamında, öykünün bir öznel gerçeklik olarak, kendilik ve nesne tasarımları arasında arşivlendiğini ve devindiğini vurgulamaktadır (Saydam 2017). Bu kuramın temsilcileri, bebeğin temel bakım vereni ile ilişki kurmaya yönelik olarak dünyaya geldiğini, çocukluğun erken yıllarında yaşanan ilişki deneyimlerinin, yetişkinlikteki kişiliğimizi belirleyeceğini söylemektedirler (Özakkaş 2013) .

‘Nesne İlişkileri Kuramı’cılarına göre bebek gelişim süreci içerisinde, bakım verenlerinin ve kendisinin içsel temsillerini oluşturmaktadır. Bu temsiller yaşamı boyunca kişinin, kendisine ve diğerlerine yönelik algısını şekillendirmektedir. Bu bağlam içerisinde, Kramer bir danışanında, kendilik hissinin aydınlanmasıyla ilişkili özel bir benlik parçasının geliştiğini gözlemlediğini ve bu parçaya ‘küçük adam’ ismini verdiğini aktarmaktadır. Kramer’e göre bir kişinin yaşamın erken dönemlerinde meme çekildiği zaman çevresinden ayrı bir varlık olduğunun farkına varması, kendilik tasarımının oluşmaya başladığı ilk dönem olarak düşünülebilir (Özakkaş 2013). Öteki ihtiyacını karşılamadığında kişinin kendiliğinin farkına varması ve öteki olmadan kendi başına olmaya tahammül etmesi yaşamın erken dönemlerinde temel bakımveren -ki olağandışı durumlar haricinde bu annedir- ile kurulan bağın niteliğinden etkilenmektedir. Winnicott’un da belirttiği gibi, bebeğin henüz şüphe duymadığı öznel tümgüçlülüğüne çevrenin nesnel gerçekliği eklendiğinde, sonraki öncekinin yerini almaz, daha çok onun yanı başında ya da onunla diyalektik bir ilişki içinde varlığını sürdürür. Bu diyalektik sağlanamadığında, yani kişi tümüyle nesnel gerçeklikte yaşadığında, öznel bir merkezi olmayan, tamamen başkalarının beklentilerini karşılamaya odaklı bir ‘sahte kendilik’ (*false self*, ing.) inşa eder . Bebeğin ihtiyaçlarına uymayacak

şekilde, daha doğrusu erken ve sert bir şekilde tümgüçlülük duygularının yıkılması temel bakımverene olabildiğince uyum sağlamaya ve sonuçta sahte kendiliğin ortaya çıkmasına neden olabilir (Winnicott 2014) . Bu nedenle Winnicott bu iki yaşantı biçimi arasında ‘geçiş yaşantısı’ (*transitional experience*, ing.) adını verdiği farklı bir yaşantıdan da bahseder. Bu yaşantıdaki ‘geçiş nesnesi’ (*transitional object*, ing.) , öznel olarak yaratılıp denetlenen, kendisinden ayrı olarak değil de kendisi ile bakımvereni arasında bir yerdeymiş gibi yaşantılanır. Geçiş nesnesinin konumu, tanımı gereği hem belirsiz hem de paradoksaldır. Burada ‘yeterince iyi anne’ (*good enough mother*, ing.) işlevi olarak önemli bir nokta, annenin bu belirsizliği sorgulamaması ya da sorgulanmadığını çocuğa inandırmasıdır. Yani bir anlamda çocuk geçiş nesnesi olan oyuncak ayısının ‘özel’ oluşunun etrafındakiler ve bilhassa bakımvereni tarafından sorgulanmaksızın öyle kabul edilmesini bekler ve bu beklentisi makul süre karşılık bulursa sağlıklı bir gelişim sözkonusu olur (Mitchell 2014). Annenin, yani temel bakımverenin, yukarıda aktarılan hususlar bağlamında, olabildiğine *şefkatli* davranması sağlıklı bir anne-bebek ilişkisinin de harcını oluşturmaktadır. Saydam, ‘şefkat’ten bahsederken, ötekinin gelişmesine katkı sağlamak için *belirlenen, kullanılan, yapılan* rolüne rıza göstermenin, hatta *belirleyene, kullanana, yapana* bu eyleminde gönüllü olduğunu hissettirmenin, elzem oluşuna dikkat çeker (Saydam 2017).

‘Nesne ilişkileri kuram’ı, Melanie Klein’in klasik dürtü teorisine getirdiği eleştirel görüşler ile daha da zenginleşmiştir (Ünal 2008). Klein çocuğun, yaşamın erken dönemlerinde saldırgan dürtülerini yansıttığı ‘tehlikeli öteki’ tarafından yok edilebileceği ya da zarar görebileceği korkusundan -yutulma endişesinden- onu koruyan çeşitli savunma mekanizmaları geliştirdiğine değinmiştir. Kuramında ‘içe atma’, ‘yansıtma’, ‘ölüm dürtüsü’, ‘şizo-paranoid konum’, ‘depresif konum’ gibi kavramları kullanan Klein, gelişen çocuğun kişilik oluşumunu açıklamaya dair özgün görüşlerini psikanalitik zeminde ortaya koymaya çalışmıştır (Klein 2016). Yaşamın ilk 4 ayını ‘şizo-paranoid konum’ olarak ele alan Klein, bu dönem boyunca nesneleri *iyi* veya *kötü* nesne olarak ayıran çocuğun, kendisine doyum sağlayan nesneleri ‘iyi nesne’, kendisinde hoşnutsuzluk yaratan nesneleri ise ‘kötü nesne’ olarak deneyimlediğini ifade etmiştir. Birinci yılın sonuna denk gelen dönemde nesne bütünlüğü ve sürekliliği algısına ulaşan çocuğun bir zamanlar saldırdığı ve yok etemeye çalıştığı kötü nesnesi ile ona hazveren iyi nesnesinin aynı olduğunu keşfettiği bir sonraki dönemi ise Klein ‘depresif konum’ olarak adlandırmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği ‘suçluluk’ ve ‘üzüntü’ duygularının geriye dönük olarak ortaya çıkması ve bu duygulara bir önceki dönemde içselleştirilmesi beklenen iyi nesnenin affetme kapasitesi izin verdiği ölçüde tahammül edilerek sağlıklı kişiliğin gelişimidir (Köşkdere 2011).

Nesne ilişkileri geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Otto Kernberg, teorisini Freud'un dürtü teorisiyle birleştirmeye çalışmış, erken dönemlerde yaşanan duygusal deneyimlerin 'iyi' ve 'kötü' şeklinde ayrılarak içselleştirilmesini doğuştan var olan içgüdüsel eğilimlere bağlamıştır (Kernberg 2017). Ona göre bir kişinin gözlenen kişilik özellikleri, geliştirmiş olduğu psikolojik yapılanmasının tezahürleridir. Psikolojik yapılar olarak altbenlik, benlik ve üstbenlik, yaşamın erken dönemlerindeki yapısal (biyolojik) ve çevresel (anneler) etkenlerin etkileşiminden türemekte ve öznel deneyimlerini düzenlemektedir (Köşkdere 2011).

Kernberg'in kendilik ve nesne tasarımının gelişim evrelerine, kuramını oluştururken etkilendiği Mahler'in gelişim evreleri ile birlikte kıyaslayarak baktığımızda, ilk evre olan doğumdan sonraki 2-4 haftalık sürecin annenin bebeğin psikofizyolojik ihtiyaçları için yeterli uyarıcı ve doyum sağlayıcı nesne olarak elzem olduğunu görmekteyiz. Bu dönemi 'normal otistik dönem' olarak isimlendiren Mahler, bu dönemde çocuğun annenin ihtiyaç karşılayan, besleyen varlığının farkında olmadığını, ilkel varsanısal bir yaşantı yaşadığını ifade etmektedir (Köşkdere 2011).

Çocuğun gelişiminde, 4. - 8. haftaları kapsayan ikinci evre, anne tarafından ihtiyaçları karşılanan bebeğin giderek artan algılama kapasitesi ile birlikte, iyi ve kötü duyguların yavaş yavaş kutuplaşmaya başladığı dönem olarak tarif edilmektedir. Mahler'in 'ortakyaşamsal dönem' (simbiyoz) olarak adlandırdığı ve libidinal dürtüler ile agresif dürtülerin kutuplaştığı bu dönem, Kernberg'in iyi ve kötünün bir arada bulunmadığını ifade ettiği dönem ile örtüşmektedir. Annenin bir anlamda kendi arzularından vazgeçtiği, dünyadan çekilerek kendisini bebeğin arzu ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir aracı yaptığı bu dönem Winnicott'a göre 'birincil annelik meşguliyeti' (*primary maternal preoccupation*, ing.) olarak adlandırılır (Winnicott 2014). Winnicott'a göre bu dönem 'geçici bir delilik hali'dir ama anne her zaman ihtiyaçları ertelemeden veya eksiksiz karşılayabilen yetenekte bir varlık değildir. Zamanla çocuğun gelişimi ile birlikte bu 'delilik hali'nden sıyrılmaya başlayan anne, benlik işlevleri de olgunlaşmaya başlayan bebeğin kendini doyuran ve doyurmayan annenin aynı anne olduğunun ve onun kendisinin bir uzantısı olmadığının ayırımına varmasını sağlar. Bu ayırım aslında, bebek arzusunu her ifade etmeye çalıştığında, annenin bebeğin bu arzusuna yönelik ihtiyacı karşılayamadığında doğar. İlk başlardaki deneyimlenen yaşantılarda kendiliğin ve nesnenin *iyi ve kötü* tarafları ayrıştırılır, yani kendilik ve nesne tasarımı *iyi ve kötü* bir arada bulunmaz. Bu noktada Kernberg'e göre bebek yalnızca nesneleri değil, kendiliğin nesne ile olan ilişkisinin niteliğini de içselleştirir. Dolayısıyla, kişilik sadece içselleştirilen nesnelerin toplamından değil aynı zamanda bu nesnelerin ilişkilerinin içselleştirilmesinden de oluşmaktadır. Gelişimsel süreçte iyi ve kötü tasarımların birleştirilmesi ve kişinin birleştirilmiş

tasarımlar sistemini bütün bir kendilik ve bütün bir nesne temsili olarak algılamaya başlaması ile bir sonraki aşamaya geçilebilir.

Mahler çocuğun 6. aydan 36. aya kadar süren üçüncü dönemini, ‘ayırışma-bireyleşme dönemi’ olarak adlandırmıştır. Ayırışma ile kastedilen, anneye mesafe koyma, anneden uzaklaşma, bireyleşme ile kastedilen ise özerklik kazanma, bellek, dikkat, gerçeği değerlendirme gibi benlik işlevlerinin güçlenmesidir. Bebeğin bu kez de kendilik tasarımları ve nesne tasarımlarının kendi içerisinde iyi ben ve kötü ben, iyi nesne ve kötü nesne olarak ayırım yaptığı bu dönemi Mahler kendi içerisinde farklılaşma, alıştırma ve yeniden yakınlaşma olarak üç farklı dönemde incelemiştir (Köşkdere 2011).

Mahler’in kişiliğin gelişimi modelindeki dördüncü dönem ‘nesne sürekliliği dönemi’ olarak isimlendirilmiştir. Bu dönem 36. ay sonrasında başlamaktadır ve diğer dönemlerden farklı olarak ucu açık olarak değerlendirilmektedir. Mahler, insan yavrusunun *psikolojik doğumunun* anneden olan *fiziksel doğumdan* yaklaşık 3 yıl sonra gerçekleştiğine dikkat çekmiştir (Mahler 2015). Sağlıklı koşullarda bu dönemin başlaması ile birlikte bölme düzeneğinin savunmalar içerisinde ağırlığını kaybettiği, olumlu ve terketmeyen anne tasarımını içselleştirmiş, kararlı bir kendilik kavrayışı geliştirmiş çocuk oyun kurma kapasitesi kazanarak, doyumu erteleyebilmek, fiziksel ayrılığa dayanarak dış dünyaya daha fazla ilgi göstermeye başlamaktadır (Köşkdere 2011). Bir anlamda çocuk, bu aşamadan itibaren yaşamı boyunca ‘homo ludens’ olarak çeşitli kurguların içerisinde yer alabilecek, istediğinde çıkabileceğini tasavvur edebildiği bu kurgulara güvenlik tehdidi hissetmeden katılmaktan da geri durmayacaktır (Huizinga 2022).

Söz konusu normalin dışına çıkan bir gelişim süreci olduğunda ise, Kernberg’e göre, erken dönem patolojik nesne ilişkileri, bölme mekanizmasının kullanılmasına devam edilmesine neden olmakta, bu da içselleştirilmiş kendilik ve nesne tasarımlarının bütünleştirilememesi ile sonuçlanmaktadır. Sonuçta, sınırda kişilik patolojileri, ‘-mış gibi kişilik’, bağımlılık, çocuksu kişilik, antisosyal kişilik gibi karakter patolojileri ortaya çıkmaktadır (Köşkdere 2011).

Özetle sağlıklı kişilik yapısı, dünyanın karmaşıklığı ile başa çıkabilen, kendiliğin ve ötekinin hem güçlü hem de zayıf (hem *iyi* hem *kötü*) yönlerinin temsillerini bir arada bulundurabilen ve bunlara tahammül edebilen örgütlenmeye sahiptir.

4. Borderline Kavramına Tarihsel Bakış

Psikiyatride uzun süredir tartışmalı bir kavram olagelen ‘borderline (sınır) kişilik’ kavramı, ‘psikoz sınırında *ama* psikoz değil’ şeklinde yapılan tarihsel tanımlamadan kaynaklanmaktadır. Bu ‘sınır-da-lık’ hem geniş anlamda ‘Borderline Kişilik Örgütlenmesi’, hem de bu örgütlenme modelinin prototipik ve

‘çıplak’ temsilcisi, ‘Borderline Kişilik Bozukluğu’ tanıları için geçerlidir (Saydam 2017). ‘Borderline’ terimi, kavramın süregelen belirsizliği, ayrıca, birçok yazar tarafından *başka yerde sınıflandırılmayan* atipik ve spesifik olmayan bozukluklar için ortak bir kategori olarak değerlendirilmeye açık olması nedeni ile, halen tartışmalı bir kavram olmaya devam etmektedir. Borderline teriminin halen kullanıyor oluşu, gerçek klinik anlamından daha çok tarihsel kullanımının bir sonucu gibi görünmektedir. 1938’de Stern, borderline terimini kullanan ilk yazar olmasına rağmen ve kavram 1980’e kadar DSM’de (*The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, ing.) tanı kategorileri arasında kendisine yer edinememiştir (González Vives, Diaz-Marsa et al. 2006). Tarihsel sürece bakıldığında, Lombroso, 1870’de *normallik* ile *delilik* arasındaki sınırdaki yer alan ve suç işlemeye yatkın olan bazı olgulardan bahsetmiştir. Bu olgular o dönemde ‘sosyopatlar’ olarak isimlendirilmiştir. Kısa bir süre sonra, açıkça bir akıl hastalığı görünümü sergilemeyen ama aynı zamanda hiçbir zaman normallik sınırları içinde de kalamayan olgular tanımlanmaya başlanmıştır (Köroğlu 2004). Daha ağırlıklı olarak suçlularla çalışan ve ‘Suçlu İnsan’ (*L’uomo delinquente*, it.) (Lombroso 2021) adlı kitabı ile kriminoloji için önemli bir kuramcı haline gelen Lombroso’nun da çalışmalarında dikkatini çeken bu grubun davranışları, günümüzde *Borderline Kişilik Örgütlenmesine* sahip olan bireylerin sadece küçük bir kısmını kapsamaktadır. Ama tarihsel gelişim sürecinde kişiliği değerlendirmek üzere farklı bir gruptan bahsediliyor oluşu anlamında oldukça kıymetli bir gözlemi de içermektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere, ‘borderline’ ya da ‘sınır’ kavramı ilk kez Stern tarafından nevroz ve psikoz arasındaki sınırdaki kalan olguları tanımlamak için ‘borderline nevroz’ şeklinde kullanılmıştır (Miller, Muehlenkamp et al. 2008). Steven Katz’ın ‘Office Management of Borderline Personality Disorder’ isimli eserinde de vurguladığı üzere, Stern ‘borderline nevroz’larla ilgili bazı ortak özelliklere dikkat çekmiştir: psişik ve bedensel katılık (rijidite), aşırı duyarlılık (hipersensitivite), narsisizm, olumsuz terapötik tepkiler, aşağılık duyguları, mazoşizm, derin güvensizlik ya da anksiyete durumu, kişilerarası ilişkilerde gerçeği değerlendirme güçlükleri, psişik kanama (*psychic bleeding*, ing), yansıtma (projeksiyon) mekanizmalarının kullanımı (Katz 1982). Stern kendi çalışmalarından yola çıkarak bu hastaların, yaşamlarının ilk yıllarındaki muhtemel istismar ve şiddet olgularına vurgu yapmış, psikanalitik tedaviye uyum sağlamak konusunda da güçlükleri olduğunun üzerinde durmuştur (Stern 1938).

Zilboorg, şizofreninin özelliklerini tam olarak karşılamayan, işlevselliği kısmen korunmuş, kişilerarası ilişkilerinde dengeli olamayan ve süreklilik sağlayamayan, görünüşte ‘normal’ olan ama sağlıklı sayılabilecek yaşam sürdürmekte zorluk çeken ve hafif düzeyde de olsa düşünce bozuklukları gösteren bu grubu ‘ambulator şizofreni’ olarak tanımlamıştır (Zilboorg and Henry 1941).

‘Ambulatuvar’ terimi, *ayakta* veya *gezici* olarak nitelendirdiği bu grubun hastaneye yatışı gerektirmeyen ve yatıştan fayda görmeyen bir grup oluşuna dikkat çekmek amacı ile kullanılmıştır (Stone 1977).

Benzer hasta grubu için ‘sanki veya -mış gibi kişilik’ (*as if personality*, ing.) kavramını kullanan Helene Deutsch, bu kişilerin *içten* davranamayan, gerçek duygularını belirtmekte zorlanan, tepkilerini etrafındakilere göre ayarlayan *pasif bireyler* olduğunu vurgulamıştır (Detach 2007). Bu kişileri gerçeği değerlendirme yetilerinde bozulma gözlenmeyen, yinelenen narsistik özdeşleşmeleri denemelerinde *çalkalanan*, kısıtlı nesne ilişkileri ve boşluk hissi özellikleriyle belirgin vakalar olarak tarif etmiştir (Detach 2007) .

Melitta Schmideberg de , ne klasik nevroz ne psikoz olarak tanımlanabilecek bir grubu ‘borderline’ terimini kullanarak incelemektedir. Ayrıca bu hasta grubunu ‘zor hasta’ olarak da nitelendirmekte, randevularına geç kaldıklarından, rutini tolere edemediklerinden, karmaşık bir yaşam sürmeye meyilli olduklarından, duygulanımlarındaki hızlı değişimlerden ve sağlıklı ilişki kurma zorluklarından bahsetmektedir (Schmideberg 1947). Ayrıca bu grubun sosyal kuralları bozma eğiliminin ve tedaviye, iyileşmeye olan motivasyon azlığının dikkat çektiği üzerinde de durmaktadır (Şahin 2009).

1940’ların sonuna doğru Hoch ve Polatin , ‘psödonevrotik şizofreni’ kavramı ile tanımladıkları bir grup hastanın, klasik nevroz belirtilerinin tamamını taklit ettiklerinin dikkat çektiğini vurgulamış, bu durumu ‘pan-neurosis’ olarak isimlendirmişler (Hoch and Polatin 1949). ‘Pan-anxiety’ olarak isimlendirdikleri yaygın anksiyete belirtilerinin, ‘pan-sexuality’ olarak isimlendirdikleri rastgele cinsel davranışların yanında bu hastalarda kompulsiyon, fobi gibi birden fazla nevrotik belirtinin bir arada bulunduğu üzerinde durmuşlardır (Silk 2002).

Knight , ‘borderline durum’ kavramını kullanarak 1953’de bu hastalarda nevrotik ve psikotik bulguların bir arada mevcut olabildiğini belirtmiştir. Ayrıca diğer bazı araştırmacılar gibi (Kety, Wender et al. 1994) bu hasta grubunun ‘şizofrenik psikoz’un bir alt grubu olabileceğinin üzerinde durmuştur (Wöller and Huppertz 1984). Gösterdikleri nevrotik belirtilerin yanı sıra psikoz benzeri bazı bozulmaların da olabileceğini vurgulayan Knight, bu hastaların psikanalitik süreç sonrasında daha da kötü duruma geldiklerini, analize devam edemediklerini veya analizden beklenen yarar sağlamadıklarını gözlemlemiştir (Knight 1953).

Frosch kendi incelemelerinde önce ‘impulsif karakter’ olarak adlandırdığı grubu sonradan ‘psikotik karakter’ olarak tanımlamış ve benzer klinik fenomenler için de bu kavramı kullanmıştır. Frosch, bu grup hastaların sadece belirli koşullar altında psikoz benzeri belirtiler gösterebildiklerine vurgu yapmış, gerçeği değerlendirme yetilerindeki kısmî korunma, nesne ilişki düzeylerinin görece yüksekliği ve psikotik belirtilerin geçiciliği ile psikozdan ayrıldığına değinmiştir (Frosch 1964).

Grinker, Gunderson ve Singer ise benzer hasta grubu ile yapmış oldukları çalışmalar sonrasında 'sınırdurum sendromu' olarak adlandırdıkları bir grup semptom kümesinden bahsetmişlerdir. Bu semptom kümesinde temel duygulanım olarak öfke ve kızgınlık, kendini değerlendirmede sürekli ve değişmez bir kimliğin olmaması, kişilerarası ilişkilerde yaygın sorunlar ve süregelen yaygın depresif belirtiler dikkat çekmekte idi (Greenfield 1969, Gunderson and Singer 1975).

20. yüzyılın ortalarından itibaren ise psikanalitik gelenekten gelen Otto Kernberg'in borderline kavramı konusunda etkili olduğunu görmekteyiz. Kernberg, 'Ben Psikolojisi' ve 'Nesne İlişkileri' yaklaşımlarını biraraya getirerek, 'Borderline Kişilik Örgütlenmesi' terimini kullanmayı tercih etmiştir (Kernberg 1966).

5. KİŞİLİĞİN ÖRGÜTLENME DÜZEYLERİ

Kernberg boyutsal veya kategorik kişilik bozukluğu modelleri kullanılarak yapılan geleneksel kişilik sınıflandırmalarına dayalı araştırma ve kuram formülasyonlarında önemli sorunlar olduğuna inanmakta idi (Magnavita 2016). Her ne kadar ruh sağlığı uzmanlarının kategorik model sayesinde kişilik bozukluklarını bildiklerini düşünse de bu modele yönelik bazı eleştirileri de bulunmakta idi. Kernberg'e göre, bu yaklaşımdaki sorun, ağır kişilik bozukluklarında eşzamanlı hastalık görülme düzeyinin yüksek olması ve DSM sınıflamasına hangi kişilik bozukluklarının hangi etiket altında dahil edilip edilmeyeceğine karar verilme süreci talihsiz bir biçimde politik hal almakta idi (Kernberg 1996).

Geliştirdiği kişilik kuramında boyutlar ve kategorilerden oluşan yapılar ile nesne ilişkileri ekolünün gelişimsel kavramlarını birleştirdiğini vurgulayan Kernberg, bu sistemi *bütünleştirilmiş* psikanalitik model (*integrated approach*, ing.) olarak değerlendirmiştir. Kernberg'in ortaya koyduğu kişilik kuramında, ruhsal örgütlenmenin nevrotik Kişilik Örgütlenmesi (NKÖ), Borderline Kişilik Örgütlenmesi (BKÖ) ve Psikotik Kişilik Örgütlenmesidir (PKÖ) şeklinde organize olabileceği düşünülmüştür.

Kernberg'in geliştirdiği kişilik örgütlenme düzeyleri, kimlik bütünlüğünün sağlanabilirliği, kullanılan savunma mekanizmalarının niteliği ve gerçeği değerlendirme yetisindeki farklılıklara bağlı olarak sınıflandırılmıştır (Kernberg 1966). BKÖ'ni ise Kernberg, *üst düzey* BKÖ ve *alt düzey* BKÖ olmak üzere kendi içinde ikiye ayırmıştır. Kernberg'in kişilik örgütlenmelerine dair açıklamaları aşağıda özetlenmiştir:

Kişilik Örgütlenmeleri Arasındaki Temel Farklar

Örgütlenme	Kimlik Bütünleşmesi	Savunma Mekanizmaları	Gerçeği Değerlendirme
Nevrotik	Tam	Gelişmiş	Tam
Borderline	Kimlik Dağınıklığı	İlkel veya Gelişmiş	Korunmuş
Psikotik	Yok	İlkel	Bozuk

NEVROTİK KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİ

Çağdaş psikanalitik dilin ironilerinden biri, artık ‘nevrotik’ teriminin, terapistlere nadiren başvuran ve duygusal durumları, terapistlerin birlikte çalışmayı oldukça doyurucu bulduklarını belirtmelerini sağlayacak düzeyde sağlıklı olan kişiler için kullanılmasıdır (McWilliams 2014). Farklı psikodinamik yaklaşımlarda farklı tanımlamalar olsa da NKÖ’nin yaygın kabul gören, en sağlıklı ruhsal yapı olduğu vurgulanmaktadır. Kernberg ise, NKÖ’ni , normal benlik kimliği ve derinlemesine nesne ilişkileri kurabilme kapasitesi olan, benliğin gücünün yeteri kadar olduğu, kaygıya tahammül edebilen, dürtü kontrolünü sağlayabilen, yüceltici işlevselliği olan, iş hayatında etkinlik ve yaratıcılık sergileyebilen, çeşitli cinsel etkileşim örüntülerinde ortaya çıkan bilinçdışı suçluluk hisleriyle aksamaya uğrasa da cinsel sevgi ve duygusal yakınlık kurabilme kapasitesinde belirgin sorunu olmayan kişilerin sahip oldukları örgütlenmeler olarak tarif etmiştir (Kernberg 1996).

NKÖ kökenlerini kişinin arzu ettikleri ile yasak olanlar arasında yaşadığı çatışmalardan almaktadır. Bu örgütlenmeye sahip olan bireyin kendilik tasarımı bütünlüklü ve karardır, ayrıca bütünleşmiş bir kimlik duygusu taşımaktadırlar. Gerçeği değerlendirme yetisinin tam olması ile diğer kişilik örgütlenmelerinden ayrılan bu yapıda ilkel savunmaların bulunması (örneğin aşırı stresli dönemlerde) NKÖ’ni dışlasa da, olgun savunmaların bulunmaması bu tanıyı ihtimal dışı bırakmaktadır (McWilliams 2014). NKÖ’nde bunlarla birlikte yeterli bir anksiyete toleransı, impuls kontrolü ve sublimasyon kapasitesi gözlemlenir. Birey, çeşitli durumlardaki ikircikli duygularını sürekli olarak bastırır (*represyon*) ve bunun sonucunda nevrotik semtomların dışavurumu gözlemlenir. Bu gibi regresif durumların dışında bilince çıkan veya gözlemlenen başka patolojik yansımalar

NKÖ’nde sık rastlanmaz (Kernberg and Yeomans 2013). Nevrotik yapılarda hem iyi hem de kötü kendilik tasarımları bütünlüklü bir ‘kendilik’, ötekilerin iyi ve kötü tasarımları ise bütünlüklü ‘öteki’ler kavramında biraraya gelir. NKÖ’ne sahip olan kişiler sağlam bir kendilik duygusuna, ötekileri anlama kapasitesine sahiptirler ve bu kişilerin psikopatolojisinin büyük bölümü benliğe yabancıdır (*egodistoni*) , ki bu da kişiyi terapi uygulamalarında terapistle işbirliğine yatkın hale getirmektedir (McWilliams 2014).

Kişilik örgütlenmelerinden bahsederken kullanılan savunmalar da önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. ‘Savunma mekanizması’ terimi ilk kez Freud tarafından 1894’de ‘Savunma Psikonevrozları’ konulu bir makalede ortaya atılsa da , esas olarak Freud’un 1926 tarihli ‘Ketlenmeler, Belirtiler ve Kaygı’ isimli makalesinde kendisine kalıcı bir yer edinmiştir (Tükel 2014). Bu bağlamda NKÖ’nde benliğin savunma örgütlenmesi esas olarak bastırma (*repression*, ing.) üzerinden şekillenir ve bastırmaya yardımcı gelişmiş ya da üst düzey savunma mekanizmaları olarak nitelendirilen bazı özgün savunmalar kullanılır. Bu savunma mekanizmalarını, yüceleştirme (*sublimation*, ing.), karşıt tepki oluşturma (*reaction formation*, ing.) , yalıtma (*isolation*, ing.), yapma-bozma (*doing-undoing*, ing.), zihinselleştirme (*intellectualization*, ing.) ve mantığa büründürme (*rationalization*, ing.) vs. şeklinde ifade edebiliriz (Köşkdere 2011). Bu savunma mekanizmaları aracılığıyla onaylanmayan dürtüler bilinçli benlikten uzaklaştırılır ve benlik intrapsişik çatışmalardan korunmuş olur (Kernberg 1966).

Nevrotik yapıda kullanılan savunma mekanizmalarının başında bastırma yani represyon gelmektedir. Freud, bastırmanın özünün, bir şeyi bilinçten kovma veya onu bilinçten uzaklaştırmak olarak tarif etmektedir (Akhtar 2020). Anna Freud bastırmanın, bir düşünce ya da duygunun bilinçli benlikten kovulmasını içerdiğini ve benliğin altbenlikten henüz ayrışmamış olduğu dönemlerde bastırmadan söz edilemeyeceğini bildirmiştir (Freud 2004). Dolayısıyla bastırma gelişimsel olarak daha ileri bir dönemdeki benliğin ana savunma mekanizmasıdır. Bastırma yardımcı diğer savunmalarla birlikte bir dürtünün veya onun tezahürlerinin bilinçli benlikten uzaklaştırılmasını içermektedir. Bastırma (ve ona yardımcı olan diğer üst düzey savunmalar) aracılığı ile benliğin parça-nesnelerdeki zıtlıkları bütünleştirdiğini, *sivrilikleri budadığını*, bastırma sayesinde yumuşayan zıtlıkların bir ve aynı kendiliğe ya da nesneye ait olduklarını fark etmenin mümkün olduğunu yani uçların biraraya getirilebildiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla, benlik ancak bastırma ile insanca -*bütüncül yaşanabilir*- bir dünya kurmayı başarabilir (Saydam 2017). Bastırma diğer taraftan benlik çekirdeğini sağlamlaştırır, onu korur ve sınırlarının belirlenmesine katkı sağlar. Bastırmanın *görece* daha etkin olduğu *karakter nevrozları* ve *üst düzey kişilik bozuklukları* gibi patolojilerde, benlik kendisini çatışmalar sonucu ortaya çıkan anksiyeteye karşı bu çatışmaları bilinçten uzaklaştırarak korumaktadır. Kernberg’e göre, etkili bir savunma mekanizması

olan bastırma, bölmeye göre daha güçlü *karşı* yatırım gerektirmektedir. Çünkü bastırmada bölmenin tersine dürtü akışının engellenmesi mevzu bahistir (Kernberg 1995).

Nevrotik kişilik yapısına sahip bireylerin kullandığı savunma mekanizmalarından en olgunu yüceleştirme'dir. Yüceleştirme, dürtülerin amacı veya nesneleri değiştirilerek, *libidinal* veya *agresif* doyumundan çok, bu doyumdan uzakta olan ve toplumsal olarak onaylanan bir amaca doğru yönelmesini içerir. Freud, 'Benlik ve Altbenlik' isimli makalesinde, özdeşleşme ile yüceleştirme arasında bağlantı kurar ve yüceleştirme aracılığı ile aynı cinsten ebeveynle olan özdeşleşmenin cinsellikten arınmayı ifadeyi ettiğini belirtir (Tükel 2014). Bastırmaya yardımcı olan bir diğer savunma olan karşıt tepki göstermede ise kabul edilmeyen dürtü bastırılır ve tam zıt bir karakter özelliği benimsenir. Bu savunma biçimi obsesif-kompulsif bozuklukta ve obsesif kişiliklerde sıkça gözlemlenir (Köşkdere 2011). Yalıtma olarak adlandırılan ve yine ağırlıklı olarak obsesif kişiliklerde gözlemlenen bir diğer savunma, duygunun düşünsel içeriğe eşlik etmemesini içermektedir. Aslında Freud bu duruma 'Savunma Psikonevrozları' makalesinde 'duygusal yalıtım' (*affect isolation*, ing.) adını vermiştir. 'Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete' isimli makalesinde ise düşüncenin kendisinden sonra gelen düşünceden ayrılması ve arada zihinsel bir boşluk kalması durumunu da yalıtma savunması olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir (Tükel 2014). Yapma-bozma, tamamlanmış ya da kabul edilmeyen bir düşünce ya da eylemi tersine döndürmek ya da geçersiz kılmak amacıyla sembolik bir eylemde bulunmayı ve majik düşünceyi içerir. Bu savunma mekanizması da en karakteristik biçimde yine obsesif-kompulsif bozukluk hastalarında gözlemlenir (Gabbard 2014). Anna Freud tarafından tanımlanan, daha çok ergenlerin kullandığı zihinselleştirme savunmasında, dürtüye yönelik artmış ama sadece düşüncelerde kalan entellektüel bir ilgi söz konusudur. Dürtüsel yaşamın zihinselleştirilmesi, dürtüsel süreçlere, onları bilinç düzeyinde kullanılabilirliği olan imgelere bağlayarak egemen olma çabası olarak da görülebilir (Köşkdere 2011). Mantığa büründürme (akılcılaştırma) ise, kişinin gerçek güdülerine, mantıksal olarak tutarlı ya da kabul edilebilir bir açıklama getirme girişimini ifade eder. Akılcılaştırma bir şeyin arzu edilip de elde edilemediği durumlarda devreye girmektedir (Köşkdere 2011).

Bu bilgiler ışığında kliniğe dönecek olursak -Kernberg'e göre- NKÖ içerisinde klinik anlamda 'Normal Nevrotikler', 'Semptom Nevrozları' ve 'Karakter Nevrozları' olarak üç kategorinin yer aldığını görmekteyiz. Normal nevrotikler, herhangi bir semptom ya da karakter patolojisi bulunmayan kişileri, semptom nevrozları, önemli bir karakter patolojisi göstermeyen fakat geçici ya da tekrarlayıcı semptomlar ya da tabloların görülebileceği nevrotik yapıdaki bireyleri, karakter nevrozları ise histerik, obsesif, depresif ve karma karakterleri

kapsamaktadır (Kernberg 1996). Karakter nevrozları ile semptom nevrozları arasındaki temel fark olarak semptom nevrozlarında nevrotik semptomlar ya da bir bozukluk söz konusu iken karakter nevrozlarında nevrotik yapının tüm karaktere yayıldığını ifade edebiliriz (Parman 2006). DSM-5 sınıflandırmasında *Kişilik Bozukluğu* olarak adlandırılan bölümde yer alan patolojileri bu bağlamda ele alacak olursak nevrotik örgütlenme içerisine bağımlı, kaçınan, obsesif kompulsif KB'nu dahil edebiliriz (Köroğlu 2018).

BORDERLINE KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİ

Saydam, BKÖ'ne sahip olan bireylerin, ümitsizlikten kaçınmak için, özne olarak yakaladığı 'iyi' an ve halleri kıyıcı ve çürütücü 'kötü'lerden kesinlikle ayrı tutmaya çalıştıklarını, 'iyicil' öteki'yi bu 'iyi'yi tasdik için *-tüm somutluğuyla-* yakınlarında gereksindiklerini ifade eder. BKÖ'nde, öteki'nin onaylayıcılığının öznenin tasarrufunda olmayışı, her an her şeyin olabileceği duygusu, özneyi endişeli bir telaş hali içinde tutmaktadır. Saydam'a göre, varlanma-olumlanma gereksinimi, ve dahi güvensizliği, bu kişiler için sonsuzdur ve sürekli (Saydam 2017).

Kernberg ise kaygıya tahammül edemeyen, kaygının hemen boşaltılmasının yolunu eyleme vurma şeklinde arayan, tutarlılık gösteremeyen ve yaratıcı kapasite hasarına sahip olan kişilerin kişilik örgütlenmesinin nevroz ve psikoz arasında gidip gelen geçici bir durum olmadığını, bu grubun ben patolojisinin nevroz ve psikozda görülenden farklı olduğunu söylemiş ve bu hastaların kişilik örgütlenmesinin BKÖ olarak tanımlamayı önermiştir (Kernberg 1966). Kernberg bu hastaların başvuru şikayetlerinin, nevrozlar ve karakter bozukluklarının başvuru şikayetlerine benzeyebildiğini, dolayısıyla derinlemesine tanısal bir muayene yapılmadığı halde bu grubun kendine özgü kişilik örgütlenmelerinin gözden kaçabileceğini düşünmüştür (Kernberg 1995). Yukarıda da değinildiği üzere Kernberg, kişilik örgütlenmeleri arasındaki farklılıkları kimlik bütünleşmesi, savunma mekanizmaları ve gerçeği değerlendirme yetisi üzerinden yapmakta idi. Bu bağlamda, Kernberg, BKÖ'nde, kimlik dağınıklığının gözlenmesinin, ilkel savunma mekanizmalarının kullanılmasının ve gerçekliği değerlendirme yetisinde bozukluğun olmasının yanı sıra, özgün olmayan ben zayıflığının ve çeşitli üstben patolojilerinin de gözlenmesinin mümkün olduğuna işaret etmiştir (Kernberg, Lenzenweger et al. 2001, Tura 2019).

Gerçeği Değerlendirme Yetisi

NKÖ’nde olduğu gibi BKÖ’nde de korunmuş olan gerçeği değerlendirme yetisi, geçici psikotik özölmeler, paranoid epizodlar, kişiliksizleşme ve gerçekliğe yabancılaşma deneyimleri gibi bazı özel durumlarda kısa süreli olsa da bozulabilmektedir (Spitzer, Barnow et al. 2006). Klinik olarak bakıldığında, gerçeği değerlendirme yetisi, kişinin sanrı ve varsanılara kapılmadan, gerekdişi düşünce ve duyguları barındırmadan, başkalarının paylaşılan gerçeklikle ilgili düşüncelerine uygun şekilde yaklaşabilmekle kendini ve ötekileri değerlendirme şeklinde anlaşılabilir (Tura 2019). Yani, gerçekliği değerlendirme yetisi, ruhii kaynaklı olanlarla dışsal kökenli uyaranları ayırtetme ve gerçekçi bir şekilde kendi duygularını, davranışlarını, düşünce içeriklerini değerlendirme yeteneğini ifade etmektedir.

Kimlik Dağınıklığı Sendromu

Kimlik dağınıklığı (*identity diffusion*, ing.) ilk olarak, Erikson tarafından rol dağınıklığı şeklinde ve ağırlıklı olarak da ergenlik dönemi ile sınırlı bir kavram olarak ele alınmıştır (Erikson 2014). Kernberg’e göre ise kimlik dağınıklığı, kendilik ve (yakın ilişkide bulunan) önemli ötekiler kavramının yetersiz bir şekilde bütünleşmiş olmasıyla kendisini gösterir (Tura 2019). Kendilik tasarımlarının bütünleşmemiş olması, kişinin kendisini algılayışında ve davranışlarındaki dengesizlik ve tutarsızlıklarda gözlemlenir. Bu kişilerin hayatlarında önemli olan kişilere dair algılayışları ve değerlendirmeleri de anlamlı bir bütünlük oluşturmayacak kadar yüzeysel ve dağınıktır, ki bu da nesne tasarımlarının bütünleşmemiş olmasının bir göstergesi sayılabilir (Kernberg 2016). Kimlik dağınıklığı, kronik boşluk duygusu ve can sıkıntısı, yalnızlığa ve terk edilmeye tahammölsüzlüğün varlığı ile de müşahade edilebilir. Gunderson’a göre özellikle yalnızlığa tahammölsüzlük ve terkedilmeye karşı hassasiyet (başka bir ifade ile ‘terk depresyonu’) BKÖ’ne sahip olan bireylerdeki tutarlı ‘kendilik duygusunun’ yerleşmediğinin ve sürdürölemediğinin en önemli göröngüleridir (Gunderson 1994). Kernberg’e göre kimlik dağınıklığı bir başka ifade ile ielleştirilmiş ama yansıılaştırılamamış ve bütünleştirilememiş iyi ve kötü nesne ilişkilerinin mevcudiyetine bağlıdır. Kimlik dağınıklığı olan kişi kendini ve dünyayı ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi daima yansıılaştırılmamış, bütünleşmemiş kavramlarla algıladığı için duygusal, davranışsal ve düşünsel bakımdan da tutarlı bir kişilik sergileyememekte, tam tersine şiddetli duygusal dalgalanmalar, u noktalara varan yargılar, dramatik davranışlar ile kendisini sergilemektedir

(Kernberg 2017). Dolayısıyla bu kişiler, süregelen ve tutarlı ilişkiler sürdürememekte, sıcak ve empatik olamamaktadırlar. Kendilik tutarlılıkları hatta *hayatiyetleri* ve değerleri başkalarının varlığına bağlı olduğu için yalnızlığa tahammül edememekte ve sonuçta zorlayıcı bir tarzda sosyal olma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu durum da nesne sürekliliğini sağlayamama ile açıklanabilir. Son olarak bu kişiler kendilik deneyiminin gerçekliğini destekleyen erken içselleştirmelerin yetersizliği nedeniyle sık sık kendine yabancılaşmaya (*depersonalization*, ing.) eğilim gösterirler (Kernberg 2016).

Savunma Mekanizmaları

Kernberg kişilik örgütlenmeleri söz konusu olduğunda savunma mekanizmalarını iki ana gruba ayırır. Bastırma ve yardımcı savunmalar (ki bunları *yüksek savunmalar* olarak değerlendirir) olarak adlandırdığı ilk grup nevrotik düzeyde gözlemlenir. Bölme/yarma ve yardımcı savunmalar (ki bunları *ilkel savunmalar* olarak değerlendirir) olarak adlandırdığı ikinci grup ise borderline düzeyde gözlemlenir. İlkel savunma mekanizmalarını ise ana savunma olarak bölme (*splitting*, ing.) ve ona yardımcı savunmalar olarak ilkel yüceltme (*primitive idealization*, ing.), ilkel değersizleştirme (*primitive devaluation*, ing.) yansıtma özdeşim (*projective identification*, ing.), inkar (*denial*, ing.), tümgüçlülük (*omnipotence*, ing.) vs. şeklinde ifade edebiliriz (Köşkdere 2011). Benliği intrapsişik çatışmalardan korumak için bu savunmalarla kendilik ve onunla çelişen yaşantılar aktif olarak ayrı tutulmaktadır. Ancak sonuçta benlik zayıflar, bu ise kişinin uyum için gerekli etkinliğini ve esnekliğini azaltır (Kernberg 1986). BKÖ'ne sahip olan bireylerin kullandığı savunma mekanizmalarını göz atarsak ilk olarak gelişimsel süreçte yerini bastırmaya bırakması beklenen bölme savunmasının yaygın kullanılması ile karşılaşacağız. Başlangıçta libidinal ve agresif dürtülerin etkisi altında gelişen kendilik ve nesne tasarımları, benliğin bütünleştirme kapasitesindeki eksiklik nedeniyle, doğal olarak iyi ve kötü olarak bölünmüşken, daha sonra benlikteki bu bölünme yeteneği savunma amaçları için kullanılmaya başlanır. Kernberg göre, bölme benlik zayıflığının en temel nedenidir. Bölme, bastırmaya oranla daha az karşı yatırım gerektirdiği için zayıf bir benlik kolaylıkla bölmeye başvurabilir (McWilliams 2014). Sonuçta benlik zayıflığının ve bölmenin birbirlerini karşılıklı besledikleri ve destekledikleri bir kısır döngü yaranmış olur. Bölme'nin en bilinen görünümü, dış nesnelerin, tümüyle iyi ve tümüyle kötü olarak bölünmeleri sonucunda bir kişi hakkında duygu ve düşüncelerin aniden -tepkisel olarak- tam tersine dönüşmesidir. Terapi uygulamalarında kendilik tasarımı ve nesne ilişkilerindeki çelişkili özellikler

hastaya gösterildiğinde kaygısının artması bölme mekanizmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Kernberg 1986). Başka bir ifade ile, stres *bölmeyi* artırır.

Bölmeye yardımcı olan savunmalardan ilkel yüceltme, tehlikeli nesneler dünyasına karşı korunma gereksiniminden doğan, gerçek olmayan, tümüyle iyi ve tümüyle güçlü bir nesne görüntüsü yaratır. Ancak bu yüceltilmiş nesnelere karşı kişide sevgi anlamında gerçek bir bağlılık ve ilgi bulunmamaktadır. Böyle aşırı yüceltilmiş ideal nesnenin bir başka fonksiyonu da kişiye tümgüçlü özdeşleşme imkanı sağlamasıdır. Agresyona karşı ideal nesnenin yüceliği paylaşılacak ve narsisistik gereksinimlerin direkt doyumunu sağlanacaktır. İdealize kişiler, aynı derecede gerçek dışı ve güçlü tümüyle kötü nesnelere karşı potansiyel bir müttefik olarak değerlendirilebilirler (Kernberg 1986). Yansıtımlı özdeşim olarak türkçeleştirilen bir diğer savunmada ise kişinin kendiliğinin bir bölümünü dışsal bir nesneye yansıtması, kendilik ve nesne temsilcileri ayrımının netliğini kaybetmesi, kişilerarası etkileşim yoluyla dışsal nesnenin gerçekten de yansıtılan malzemeye göre düşünüp, davranıp hissetmesi, yansıtılan malzemenin yansıtılan kişi tarafından işlenip değiştirildikten sonra yeniden kişi tarafından içselleştirilmesi söz konusudur (Kernberg 1986). Bu savunma düzeneği, kişinin katlanmakta zorlandığı çatışmaların getirdiği bunaltıyı, gerginliği, korkuyu azaltma, mümkünse de ortadan kaldırma amacı taşımaktadır. Duygusal olarak bağımsız iki bilinç alanının karşılıklı olarak inkar edilmesi, inkar savunma mekanizması olarak adlandırılmaktadır. Kişi kendi ya da başka insanlar hakkındaki algılarının, düşüncelerinin ve hislerinin başka zamanlarda olanların tamamıyla zıttı olduğunun içerik olarak farkındadır ama bunu hatırlaması onun için duygusal bir önem taşımaz ve o andaki hissetme biçimini etkilemez. Kernberg'e göre inkar, BKÖ'nde tipik olarak bölmeyi pekiştirmektedir. Hasta bir dönemde kendisi ve nesne hakkında sahip olduğu duygu, düşünce ve algıları hatırlamakla birlikte bunlar karşısında tümünden kayıtsızdır. Çünkü ancak bu şekilde onların oluşturacağı ruhsal gerginlikten kaçınabilmektedir (Kernberg 1986). Son olarak, tüm güçlülük ve onunla ilişki olabilecek değersizleştirme savunması da bölmeyle yakından ilişkilidir. Bu mekanizmaları kullanan kişiler, bazı zamanlarda idealleştirilmiş sihirli bir nesneyle talepkar, yapışık bir ilişki kurma ihtiyacı ile başka zamanlarda sihirli bir biçimde tüm güçlü oldukları yönünde derin bir hissi açığa çıkaran fanteziler ve davranışlar arasında gidip gelebilirler (Kernberg 1986).

Borderline kişilik yapılanmasında ilkel savunma mekanizmalarının kullanımına bağlı özgül ben zayıflığının yanında özgül olmayan bir ben zayıflığı da söz konusudur. Özgül olmayan ben zayıflığı kendisini anksiyete toleransının eksikliği, dürtü denetim zorlukları ve gelişmiş yüceltme kanallarının eksikliği şeklinde ifade etmektedir. Anksiyete toleransının eksikliği ile, alışıldık düzeyin ötesinde yaşanan her ek kaygı deneyiminin, hastayı daha fazla semptom oluşturmaya ya da daha fazla dışa dönük davranışlara sevk etmesi anlaşılmalıdır. Dürtü denetim zorlukları

sözkonusu olduğunda ise, kişinin ruhsal gerilimi azaltmanın bir yolu olarak kestirilemez bir dürtü türevinde kendini ifade etmesinden bahsedilmektedir. Gelişmiş yüceltme kanallarının eksikliği, bu bağlamda, kişinin doğrudan kendini koruma ya da kendi çıkarına uygun biçimde davranmanın ötesindeki değerlere bağlanamadığını, yaratıcılığını ortaya çıkaramadığını ifade etmektedir.

Psikodinamik yaklaşımdan klinik durumlara dönecek olursak BKÖ içerisinde hem narsisistik karakterin ve hem de borderline örgütlenmenin aynı başlıkta incelenemediğini görebiliyoruz. Narsisistik karakter, karakter nevrozlarından daha alt düzeyde bir grup olsa da ayrı bir kategori olarak mı yoksa BKÖ içinde mi ele alınacağı farklı kuramsal yaklaşımlar arasında halen tartışma konusu olmaktadır. (Şahin 2009).

BKÖ ve klinik yansımaları, gelişimsel açıdan psikotik örgütlenmenin üzerinde ve karakter nevrozlarının altında olan, ciddi ruhsal patoloji gösteren hasta grubunu oluşturmaktadır. DSM-5 sınıflandırmasında kişilik bozukluğu olarak adlandırılan bölümde yer alan patolojileri bu bağlamda ele alacak olursak, BKÖ içerisinde değerlendirebileceğimiz yapıları borderline, histriyonik, narsisistik, antisosyal KB olarak vurgulayabiliriz (Köroğlu 2018).

Psikotik Kişilik Örgütlenmesi

Saydam, insan ve *mit*'i arasındaki ilişkiyi '*Ara-f-dalık-lar'da* , ''Ayrışmak insanın yazgısıysa, öykü/hikaye/mit ayrışan özneyi, ayrıştığı (itildiği ve/vaya kaçtığı) dünyaya, ayırık(k) düştüğü nesnelere bağlar (s:77)'' (Saydam 2017) şeklinde açıklamaktadır. İnsan'ı, içinde hem özne ve hem de nesne olarak yer aldığı öykülerinin bir bütünü olarak *polimitik* varlık şeklinde düşünen Saydam, psikotik kişilik örgütlenmesinde eksik olanın, 'güvenilir ve açıklayıcı mitler' olduğunu ifade etmektedir. Sağlıklı kişiliklerde, dünyanın ve insanların, yani ö/Öteki'nin nasıl olduğunun bilgisini taşıyan, ileriye yönelik gerçekçi tahmin güvencesi sunan *dört başı mamur* bir kurgu *polimitik varlığın* ana eksenini oluşturmaktadır. Oysa PKÖ'nde *tek ve sağlam* bir mit, sağlıklı kişiliklerdeki *çoklu mitik* yapının -tahammül edilebilir- bulanıklığının önüne geçerek, kaotik yaşantıyı -basitlik ve fakirlik pahasına- berraklaştırmaktadır (Saydam 2017). Normal nevrotiklerde ise güçlü bir entegratif benliğin -bastırmaya rağmen ve dahi bastırma sayesinde- farklı mitler arasında anlamlı geçişkenlik üzerinden bağlantılar kurarak bütünlük yaşantısını mümkün kıldığı varsayılır. *Bütünlük* burada sabit bir yaşantıdan ziyade dinamik bir bağlantısallığı öngörür. BKÖ'nde ve bilhassa PKÖ'nde ise *benlik zayıflığının* buna müsaade etmeyeceği aşıkardır.

Kernberg PKÖ'ni, kendiliğe ve önemli ötekilere dair algının bütünlükten yoksun olması, yani kimlik dağılması, bölme ve gerçekliği değerlendirme yetisini kaybetme başta olmak üzere ilkel savunma faaliyetlerinin baskın olması şeklinde

tanımlamaktadır (Kernberg 1996). Ayrıca Kernberg'e göre, PKÖ'nde, kimlik bütünleşmesinin bulunmaması, bölünmelere karşı savunmalarda ve gerçeklik testinde çeşitli aksamalar yaratmaktadır (Trimboli, Keenan et al. 2016). Kişiliğin bu örgütlenme düzeyinde, yeteri kadar gelişmemiş ilkel üstbenliğin varlığı ile birlikte duygusal işlevsellikte, kişilerarası ilişkilerde belirgin bir bozulma da bulunmaktadır. Ayrıca yok edilme, yutulma ve parçalanma ile ilgili temel dinamikler konusunda ciddi rahatsızlıkların olduğu bildirilmektedir. Bu sorunlarla başetmede ağırlıklı olarak, *inkar, yansıtma, özdeşim, ilkel idealleştirme, tümgüçlü kontrol, değersizleştirme* gibi ilkel savunmalar kullanılmaktadır (Magnavita 2016). Halüsinasyonlar, hezeyanlar, referans fikirler ve mantıksız düşüncelerin eşlik ettiği bu gelişim düzeyinin en karakteristik görüntüsü 'var olma' mücadelesidir. Bir başka ifade ile psikotik kişilik örgütlenmesinin temel çatışması *varoluşsal*dır. Saydam, PKÖ'nde yaşantılananları göz önünde bulundurarak, psikoz halinde bütünselliğin tüm varoluşta sadece *beride* mevcut olduğunu ve *öteye* doğru kavranmadığını, ötede ise bütünlüğün darmadağınık deneyimlendiğini ve parçaların uyumsuz şiddetinin yüksekliği sebebi ile kontrol edilemediğini ifade etmektedir (Saydam 2017). Yani, PKÖ'ye sahip olan birey, 'varlık' ve 'yokluk', 'gerçek' ile 'gerçekdışı' olan arasındaki ayrımın sınırını zihinsel olarak netleştirememektedir. Şunu da vurgulamak gerekir ki, 'varoluşsal mücadele' ile 'varoluşsal sorgulama' ayrı iki kavramdır. Kimliği bütünleşmiş, iç-dış arası sınırları netleşmiş, *varlık* ve *yokluk* kavramları gelişmiş, dağılma, parçalanma, yokedilme kaygısını yaşamın olağanlığını bozacak kertede taşımayan nevrotik bireyin anlam arayışında karşılaşmış olduğu *varoluşsal sorgulaması* üretken ve doyum sağlayan nevrotik bir uğraş olarak görülebilirken, psikozda yaşanan *varoluşsal mücadele*, dağılma kaygısı ile yaşamı, üretkenliği ve sevmeye kapasitesini sekteye uğratmaktadır. Bunun en somut halini ise katatoni benzeri durumlarda görmekteyiz: *Varolma*, peşinden kuvvetli kaygı yaratan *yokolma* tehditini de içerdiğinden *varolma ile yokolma arasında* kararsızca beklemek tercih (!) edilmektedir. Arieti ünlü makalesinde bu durumdan (*katatoni*) 'irade ve değer' (*volition and value*, ing.) sorunu olarak bahsetmektedir (Arieti 1961).

Sonuç olarak, PKÖ taşıyan bireyler *paylaşılan gerçeklik* olarak kabul edilen ortak görüşlere ve kanaatlere yabancıdırlar. Lacan'ın veciz bir şekilde ifade ettiği gibi, 'babanın adı'nın yani *temel gösterenin* düşmesi psikozun asıl nedenidir (Köşkdere 2011). Bununla birlikte psikanalitik ruh sağlığı yaklaşımı PKÖ'ni anlamak ve *düzenin dışında tutmamak* için tarihi bir mücadeleye de sahne olmuştur. Psikanalitik geleneğin en büyük başarılarından birisi belki de, ümitsiz görülüp kolayca bir *kenara atılabilecek* kişilerin içsel dünyalarının kaotik yapılarının kendine özgü bir düzeni olduğunu keşfedip, onları anlamaya ve onlara uygun bir şekilde yardım etmeye yönelik birtakım yollar önermesidir (McWilliams 2014).

6. KİŞİLİK ÖRGÜTLENMELERİNİN OLUŞUMSAL SÜREÇLERİ

Kendilik Psikolojisine Göre Kişiliğin Oluşumu

‘Kendilik Psikolojisi’, 1970’li yıllarda ‘Bay Z’nin Analizi’ ile pratik uygulamalarının açıklamasının da yapıldığı, Heinz Kohut tarafından geliştirilmiş, psikanalitik bir kuramdır. Saydam, insanın ‘aradalık’ durumuna değinirken, Kohut’tan aktardıkları bağlamında, insanın kendilik olarak görüldüğünde özünün tanımlandığına ve *psikolojik insanın (homo psychologicus, bu terim homo natura ile kontrast oluşturmak amacı ile kullanılmaktadır)* en derin düzeyde *trajik insan* olduğuna, hayatı boyunca derinliklerinde yatan programı gerçekleştirmeye çalışıp, bunda da ‘dünyadalık’ (Heidegger 2018) gereği *mutlak* başarının mümkün olamayacağına dikkat çeker (Saydam 2017). Başlangıçta narsisistik gelişimi ve narsisistik kişilik bozukluklarını anlamaya yönelik olarak geliştirilmiş olan ‘Kendilik Psikolojisi’ kuramı daha sonraları başka psikopatolojileri de ele alacak şekilde genişletilmiştir (Özakkaş 2013). Kohut’un geliştirmiş olduğu kendilik kuramı sonraki dönemlerde Anna Ornstein tarafından çocukluk psikopatolojilerine de uyarlanmıştır (Ornstein 2021).

Kohut’un kuramında ruhsal yapının ana ögesi ‘kendilik’tir (*self*, ing.). ‘Nesne İlişkileri Kuramı’ndan farklı olarak burada ‘kendilik’, doğuştan itibaren vardır ve kendilik nesneleri ile etkileşim içerisinde gelişir; sürekliliği ve kalıcılığı olan bir ögedir (Köşkdere 2011). Doğuştan itibaren varolan kendilik yapısı başlangıçta yeterince gelişmemiştir. Kendiliğin gelişimi için diğer insanlara gereksinim vardır. Bu gereksinim somut bir şekilde ‘kendilik-kendiliknesnesi ilişkisi’ içinde ortaya çıkar. ‘Kendiliknesnesi’, bir anlamda çocuğun hayatındaki *önemli ötekidir* (Köşkdere 2011). Kohut bebekle kendiliknesnesi arasındaki ilişkiyi ruhsal gelişimin temeli olarak görmektedir (Kohut 2015). Gelişim süreci içinde çocuğun hem o an için gereksinimleri karşılanmış olur hem de çocuk zaman içinde bu işlevleri içselleştirerek bu gereksinimlerini, kendiliknesnesine giderek daha az ihtiyaç duyarak, kendi başına gidermesini öğrenir. Kohut bu süreci, ‘dönüştürerek içselleştirme’ (*transmuting internalization*, ing.) adını verir (Mitchell 2014 , Kohut 2015).

Kohut’a göre *kendiliğin*, ‘büyüklenmeci kendilik’ (*grandiose self*, ing.) ve ‘idealleştirilmiş anne-baba imgesi’ (*idealized parental imago*, ing.) olmak üzere iki *kutbu* vardır (Schmidt 2019). ‘Büyüklenmeci kendilik’, çocuğun kendini sergileme, gösterme ve kendini üstün görme gereksinimini içerirken, ‘idealleştirilmiş anne-baba imgesi’, çocuğun içselleştirdiği anne-babanın yani kendiliknesnelerinin idealleştirilmiş gücünün kendisine kattığı yanını ifade etmektedir (Özakkaş 2013).

Çocuk kendilik-kendiliknesnesi ilişkisi içerisinde ‘aynalanma gereksinimi’ ve ‘idealleştirme eğilimi’ne ihtiyaç duyar (Schmidt 2019). Kohut’a göre çocuk kendini mükemmel ve tüm güçlü olarak algılama eğilimi gösterir ve ebeveyninin de kendisini bu şekilde algılamasını ve onaylamasını arzular. Kohut bunu ‘aynalanma gereksinimi’ (*mirroring*, ing.) olarak kavramlaştırmıştır. Diğer taraftan çocuk narsisistik gelişim çizgisi içerisinde ebeveynini idealleştirme, onu mükemmel ve tümgüçlü algılama ve kafasında yarattığı bu tümgüçlü tasarımın bir parçası olma, onunla ‘kaynaşma’ (*cohesion*, ing.) eğilimi içindedir (Kohut 2015).

Kohut çocuğun *çekirdek kendiliği* içinde ‘çekirdek tutkular’ ve ‘çekirdek ülküler ve değerler’in varolduğunu savunur. Uygun bir kendilik ve kendiliknesnesi ilişkisi sonucunda çocuğun başlangıçtaki çekirdek tutkular ve ülküleri gelişerek ‘bütünlük taşıyan çekirdek kendilik’ (*cohesive nuclear self*, ing.) (Schmidt 2019), çocukluktaki büyüklük duygusu ve göstermecilik ise kişinin kendisini ortaya koymasına olanak sağlayan ‘tutkular’a (*self assertive ambitions*, ing.) dönüşür. Yine uygun koşullar altında yani beğenilme, takdir edilme ve kendiliknesnesiyle kaynaşma gereksinimleri uygun bir şekilde karşılandığında, kişinin kendiliği içinde *içselleştirilmiş değerler ve idealler kutbu* oluşur (Köşkdere 2011).

İdealleştirilmiş anne-baba imgesi kutbundaki gelişimsel yetersizlikler içsel gerilimi düzenleme sorunlarına yol açmaktadır. Kendiliğin *tutkular* kutbuyla *değerler* kutbu arasındaki gerilim çeşitli becerilerin (yeteneklerin) gelişmesine sebebiyet vermektedir. Kohut bu bağlamda kuramını geliştirirken ‘iki kutuplu kendilik’ (*bipolar self*, ing.) kavramından ‘üç kutuplu kendilik’ (*tripolar self*, ing.) kavramına geçiş yapar. Bu üçüncü kutupla birlikte deneyimlenmeye başlanan *kendilik-kendiliknesnesi* ilişkisini ise ‘ikizlik’ (*twinsip*, ing.) ya da ‘diğer ben’ (*alter ego*, ing.) yaşantısı olarak tarif eder. Çocuk *ikizlik yaşantısında*, ilgi alanlarının, yeteneklerinin kabul göreceği, ait ve bağlantılı hissedebileceği, benzer bir *öteki*’ye ihtiyaç duymaktadır. Eğer, süreç sağlıklı bir şekilde ilerlerse çocuk hedeflerinin ve değerlerinin, özelliklerinin kabul edildiğini hissederek kendisini bir gruba, topluluğa ait hissedecek, yakın ilişkiler kurmaktan da kaçınmayacaktır. Aksine çocuk bu süreçte derin hayal kırıklıkları yaşarsa, yaşamının ilerleyen dönemlerinde sıkça yalnızlık -terkedilmişlik- duyguları yaşayacak ve sosyal olarak da izole bir tutum ortaya koyacaktır (Kohut 2015). Terapödik süreçlerde de terapistle kurulan ilişki bağlamında *ikizlik aktarımı* tekrar canlanmaktadır. Bu aktarım *gerçeklikle* en yakın bağlantısı olan *kendilik-kendiliknesnesi* aktarımı olarak dikkat çekmektedir. Bu aktarım sayesinde *terapist-terapizan* işbirliği tesis edilebilir, taraflar birbirine *mutlak muhtaç* hissetmeden, birlikte *bir şey* başaranlar olarak kendilerini iyi, güçlü ve değerli hissedebilirler (Saydam 2017).

Kohut’un kişiliğin gelişiminde üzerinde durduğu bir diğer kavram olan ‘dönüştürerek içselleştirme’, ülküleleştirilmiş ve ayna görevi gören kendiliknesnesinden alınan işlevlerin kendiliğin bir parçası haline getirilmesi

sürecini ifade eder. Bu süreçte rol oynayan en önemli unsur Kohut'a göre 'uygun hayal kırıklıkları' (*optimal frustration*, ing.) bir başka deyişle 'eşduyum yetersizliğinin' (*empathic failure*, ing.) uygun düzeylerde yaşanmasıdır. Bu yaşanmadığında çocuğun aktarımsal süreçteki bazı işlevleri içselleştirmesi engellenir (Köşkdere 2011). Narsisistik gereksinimlerin yeterince karşılanmaması, diğer bir deyişle hayal kırıklıklarının çok yoğun olması ise bu narsisistik gereksinimlerde ilkel düzeyde saplanmaya neden olmaktadır (Kohut 2015). Demek ki, kendilik patolojisi, infantil narsisistik yapılar gerçeklikle zorunlu karşılaşmalarda *dönüştürülerek* yaşa uygun olarak psişik yapı içine katılarak yerleşmediğinde ortaya çıkar. Çocuklarda kendilik patolojisinin bir çok belirtisi, anne babadan görülmeyen empatik yaklaşım nedeniyle yaşanan düş kırıklığı ve sonucunda ortaya çıkan kronik narsisistik öfke ile baş edebilme çabaları sırasında görülmektedir (Kohut 2015).

Kohut kendilik bozukluklarını *psikozlar, sınır durumlar, şizoid ve paranoid kişilikler, narsisistik davranış bozukluğu ve narsisistik kişilik bozukluğu* olmak üzere beş psikopatoloji boyutunda incelemektedir (Turan 2022). Kohut'a göre gerek narsisistik davranış bozukluğunda, gerekse narsisistik kişilik bozukluğunda kendilikte zayıflama gözlenmektedir. Narsisistik KB'nda kendilikteki bozukluk daha ağır düzeydedir. Narsisistik davranış bozukluğu olan bireylerde cinsel sapkınlık, madde bağımlılığı veya suça yönelik davranışlar şeklindeki belirtiler görülebilmektedir. Narsisistik KB'nda ise hipokondriyazis, depresyon, kırııcı tutumlar karşısında aşırı duyarlılık ve heves kaybı daha ön plandadır. Kohut'a göre *psikozlar, sınır durumlar, şizoid ve paranoid kişilikler* analiz edilemezler. Çünkü bu hastalarda çocuksu çekirdek kendilik onarılmaz bir şekilde zedelenmiştir. Gerek NKB, gerekse narsisistik davranış bozukluğu olan kişiler ise kendiliknesnesi aktarımı geliştirebilecekleri düşünüldüğü için analiz edilebilirler (Kohut 2015).

Nesne İlişkileri Kuramına Göre Kişiliğin Oluşumu

'Nesne İlişkileri Kuram'ı, bireyin erken çocukluk yaşamında dış gerçekliği oluşturan nesnelerle, öncelikle anne ya da muadili ile, olan karşılıklı duygusal, dürtüsel ve bilişsel ilişki modellerini içselleştirmesinin ruhsal yapılanmayı belirlediği varsayımından yola çıkmaktadır (Saydam 2017). Kernberg, bu ruhsal yapıda ortaya çıkabilecek kişilik gelişimlerini nevrotik, borderline ve psikotik kişilik örgütlenmeleri olarak üç tanı kategorisi içerisinde değerlendirmektedir (Kernberg 2017). Bu ayrımları yaparken de yukarıda da ifade edildiği üzere, kimlik bütünleşmesi, gerçeği değerlendirme ve savunma mekanizmalarını esas almaktadır. NKÖ'nde kimlik bütünleşmiş, gerçeği değerlendirme net ve kesindir, bastırma ve ona yardımcı yüksek savunma mekanizmaları kullanılırken, BKÖ ve PKÖ'nde kimlik dağınıklığı vardır. BKÖ'ne sahip olan birey, kendilik ve nesneyi ayırt

edebilirken, PKÖ'ne sahip olan kişi bunu yapmakta zorlanır. Ama hem BKÖ hem de PKÖ'nde bölme ve ilkel yardımcı savunma mekanizmaları kullanılır. NKÖ ve BKÖ düzeyinde savunmalar ruhi çatışmalarla ilişkilidir oysa PKÖ düzeyindeki savunmalarda amaç kişiliğin dağılmasını engellemektir (Özakkaş 2013).

'Nesne İlişkileri Kuramı' psikososyal gelişim öyküsünü -ortodoks psikanalitik görüşten farklı olarak- dürtülerle başlatmaz. Erken gelişim sürecinde bebeğin yaygın iyi ve kötü duygulanım durumları birleşerek libidinal ve saldırgan dürtüler biçiminde şekillenmektedir. Öznel olarak kaydedilmiş, hoşnut edici ötekilerle iyi, hazverici ve doyurucu etkileşimler, zaman içinde bir haz arayıcı (libidinal) dürtüde birleşirken, hoşnut etmeyen ötekilerle kötü, haz vermeyen ve doyurmayan yaşantılar zamanla bir saldırgan (agresif) dürtüde bütünleşir (Kernberg 1995, Mitchell 2014).

Bu dürtüleri ve etkileşimleri gözönünde bulunduran Kernberg kişilik örgütlenmelerinin gelişim aşamalarını, 1) *birincil ayrışmamış dönem veya normal otizm dönemi*, 2) *birincil kendilik dönemi veya normal simbiyoz dönemi*, 3) *kendilik görünüm ve tasarımlarının nesne görünüm ve tasarımlarından ayırt edilmesi dönemi*, 4) *iyi ve kötü kendilik ve nesne görünüm ve tasarımlarının birleşmesi dönemi* ve 5) *üstbenliğin olgunlaşması ve benlik özdeşiminin daha ileri bir düzeyde bütünleşmesi dönemi* olarak beş farklı süreçte değerlendirmiştir (Özakkaş 2013). Birincil ayrışmamış dönem olarak adlandırdığı ilk dönemde, benlik henüz altbenlikten ayrışmamıştır ve yalnızca hoşnutluk ve hoşnutsuzluk yaşantıları ayırt edilebilmektedir. Hoşnutluk ve hoşnutsuzluk yaşantıları bu dönemde henüz *anı adaları* biçiminde kodlanmaktadır (Kernberg 2016). Birincil kendilik dönemi olarak adlandırdığı ikinci dönemde ise, ilkel benlik, *anı adaları* üzerinde kendilik ve nesne görünümelerini kurmaya başlamaktadır. Libidinal dürtü yatırılmış kendilik ve nesne görünüm ve tasarımları iyi, agresyon yatırılmış kendilik ve nesne görünüm ve tasarımları kötü olarak adlandırılarak, birbirlerinden ayrı tutulmaktadır (Kernberg 2017). Bu dönem yaklaşık olarak 2. ve 6. aylar arasını kapsamaktadır. Bu dönemdeki bölmenin varlığı ilkel benliğin bütünleştirici yeteneklerinin henüz gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde kendilik ve nesne tasarımları, dolayısıyla *içerisi* ve *dışarısı*, birbiri içine girmiş olduğundan gerçeği değerlendirme işlevi de bozuktur. Bebek henüz kendisi ile nesnesi arasında bir ayırım yapamamaktadır (Kernberg 2016). Kendilik görünüm ve tasarımlarının nesne görünüm ve tasarımlarından ayırt edilmesi dönemi ile birlikte iyi ve kötü taraftaki birleşik kendilik nesne tasarımları birbirlerinden ayrışmaya, dolayısıyla benlik, kendilik ve nesneyi birbirinden ayırt edecek yeteneği kazanmaya başlar. Buna karşılık benliğin bütünleştirici işlevi henüz tam olarak gelişmediğinden, iyi ve kötü nesne tasarımları birbiriyle birleşmemiştir ve aktif olarak yek diğerinden ayrı tutulmaktadırlar. Yaklaşık olarak 6-36. aylar arasındaki bu dönemde kendilik ve nesne tasarımları birbirinden ayırt edilebildiği için gerçeği değerlendirme

yeteneği gelişmiştir. Bu dönemde çocuğun iç dünyası tamamen iyi veya tamamen kötü nesne ilişkilerini içeren kendilik ve nesne temsilcileriyle donanmıştır. Kernberg BKÖ'ne sahip olan kişilerin gelişimin bu dönemine saplandıklarını ifade etmektedir (Kernberg 2016). Bir sonraki aşama olan iyi ve kötü kendilik ve nesne görünüm ve tasarımlarının birleşmesi döneminde iyi ve kötü kendilik görünüm ve tasarımları mecz olup 'bütün kendilik tasarımı'ni oluştururken, iyi ve kötü nesne görünüm ve tasarımları da birleşip 'bütün nesne tasarımı'ni meydana getirmektedir. Normal bir gelişim sürecinde benlik, bu birleştirme işlevini yapabilecek duruma geldiğinde bölme mekanizmasının savunma mekanizmaları içerisindeki ağırlığı sona ermektedir. Bu dönemin sonunda iyi kendilik ve nesne tasarımları ile kötü kendilik ve nesne tasarımlarının tamamı biraraya gelmezler. Geriye kalanların iyilerinden bazıları benlik, kötülerinden bazıları ise üstbenlik içine girerken, sona kalanlar benliğin bastırması sonucunda altbenlik içine itilirler. 'Nesne İlişkileri Kuramı'na göre bu dönemdeki saplanmalar nevrotik bozukluklar ya da yüksek derecedeki karakter bozukluklarına yol açmaktadır. Benlik, altbenlik ve üstbenlik birer yapı olarak birbirlerinden ayrıldıkları için, çatışmalara karşı geliştirilen çözüm önerileri benliğin ortaya çıkardığı bastırma ve diğer yüksek dereceli savunmalar şeklinde olmaktadır (Kernberg 2016).

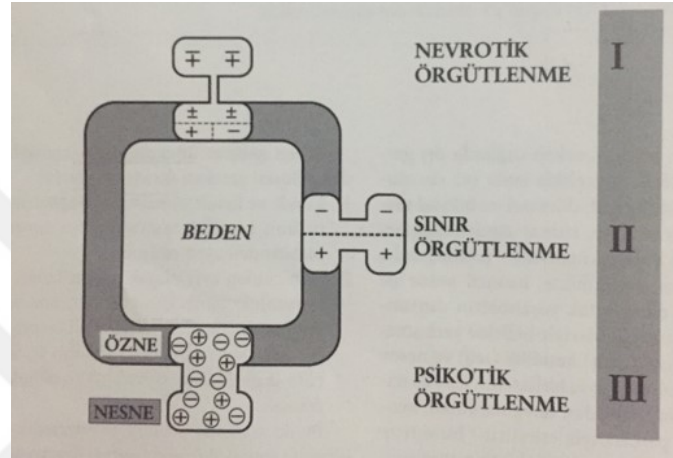
Kişilik örgütlenmesi gelişiminin son döneminde ise, bütünleşmiş olan kendilik ve nesne tasarımlarının bazı yönleri benlik ve üstbenlik içinde erir. Böylece benlik daha fazla olgunlaşırken üstbenliğin oluşumu da tamamlanmış olur.

'Nesne İlişkileri Kuramı'na göre üstbenlik de birkaç tabakadan meydana gelir. En altta iyilerle hiç bulaşmamış kötü kendilik ve nesne tasarımları varken, ideal kendilik ve nesne görünüm ve tasarımları (her ikisi birden 'ego ideali'ni oluşturur) üstbenliğin daha yukarıdaki tabakasında gelişir ve alt tabakadakileri etkileyerek esnek ve yumuşak bir üstbenlik gelişmesine olanak sağlar. Böyle bir üstbenliğin benlikle ilişkisinin daha olgun bir düzeyde olması beklenir. Yapısal olarak çocuğun birleştirici yeteneklerinde bir bozukluğun olması ya da kötü tasarımların agresyonla aşırı derecede yüklü olmasına bağlı olarak, iyi tasarımları korumak amacıyla birleşme-bütünleştirme gerçekleşmeyebilir ve *bölme* temel savunma mekanizması olarak varlığını sürdürür (Kernberg 2016).

Yukarıda aktarılmaya çalışıldığı üzere, Kernberg, psikopatoloji düzeylerine karşılık gelen gelişimsel basamaklar oluşturmuştur. İlk basamakta psikoz çeşitleri, yani ilk temel gelişimsel görev olan kendilik ile ötekiler arasında net sınırların oluşturulmasını başaramamış kişilikler olarak bulunurlar. İkinci basamakta sınırdurum kişilik çeşitleri, kendilik ile ötekiler arasında net sınırlar yaşantılayan ama ikinci temel gelişimsel görevi, sevgi ve nefret dolu duyguların karmaşık ötekilerle daha tam, ikircikli ilişkide bütünleştirilmesini başaramamış olan kişilikler bulunur. Gelişimsel psikopatoloji hiyerarşisinin üçüncü basamağını ise nevrotikler gibi üst düzey kişilikler oluşturmaktadır. Bu kişiler, kendilik ve nesne

sınırlarının sağlam ve kendilik imgeleri ile nesne imgelerinin bütünleştirilmiş olduğu bir kişilik örgütlenmesine sahip olan bireylerdir (Mitchell 2014). Kişilik örgütlenmelerine dair yukarıda anlatılanları, Saydam'ın 'halka-özne' kavramı üzerinden tanımlamış olduğu 'öznel sistem' şematizasyonu ile görselleştirebiliriz:

'Halka-özne' kavramı üzerinden 'öznel sistem' şematizasyonu (s. 150), (Saydam 2017).

Bu şematizasyonda görüldüğü üzere, nevrotik örgütlenmede iç-dış arası sınır netleşmiştir ve özne nesne geçişkenliği kontrol altındadır. Borderline örgütlenmede sınır sadece iyi ve kötü arasında mevcuttur, iç ve dış arasındaki sınır ise netleşmemiştir ve dolayısı ile geçişkenlik yeteri kadar kontrol altında değildir. Psikotik örgütlenmede ise gerçek anlamda herhangi bir sınır (iç-dış veya iyi-kötü) söz konusu değildir, geçişkenlik *kaotik* anlamda serbesttir ve savunma mekanizmaları da bu geçişkenliğe engel olacak kadar gelişmemiştir.

8. Kişiliği Değerlendirme Araçları

Farklı yaklaşımları benimsemiş kuramcılar tarafından zamanın talebi ve bilimsel gelişmelerin ışığında kişiliği değerlendirmeye yönelik birtakım araçlar geliştirilmiştir. Bu araçlardan bazılarını kısaca bilgi vermek gerekirse:

- a. **DSM-5 Kişilik Bozuklukları için Yapılandırılmış Klinik Görüşme (SCID-5 PD, ing.):** DSM ruhsal sorunları kategorik bir bakış açısı ile değerlendirerek, herhangi bir tanının olması ya da olmaması yönünde bir kanaatin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda DSM sistemi kişilik ve kişilik bozukluklarını da kategoriler ve tanımlarla sınırlandırarak değerlendirmektedir. Son dönemlerde gündeme gelen boyutsal yaklaşım ise kişilik bozukluğunun varlığı veya yokluğundan ziyade kişilik özelliklerini de araştırmaya yardımcı olmaktadır. Taymur ve Türkçapar'a göre, boyutsal

model, özelliklerin ve belirtilerin eşik değerleri hakkında daha doyurucu bilgiler vererek kategorik tanıların aralarındaki sınırın ve heterojen belirtilerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Taymur and Türkçapar 2012). Geçmişte yapılan birçok çalışmada da kategorik sistemin eksik yanları dolayısıyla boyutsal sistemin gerekliliği tartışılmış ve DSM-5 ile birlikte SCID-5 Kişilik Bozuklukları boyutsal sürümü geliştirilmiştir. SCID 5 PD'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği, Bayad ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Bayad 2021).

- b. Kişilik Organizasyonu Envanteri -KOREN (*Inventory of Personality Organisation -IPO, ing.*):** Bireylerin kişilik organizasyonlarını (örgütlenmelerini) değerlendirmek amacıyla, 1995 yılında Kernberg ve ekibi tarafından (Clarkin 1995) oluşturulan envanterin Türkçeye uyarlanmasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Yıldırım tarafından yapılmıştır (Ceran Yıldırım 2021). Envanter bireyin kimlik difüzyonu (KD), primitif (ilkel) savunma düzenekleri (PSD) ve gerçeklik testi (GT) ile ilgili bilgi vermekte ve kişilik örgütlenmesine yönelik boyutsal bir çerçeve sunmaktadır. Toplam 31 maddeden oluşan 5'li Likert tipi ölçeğin 9 maddesi PSD, 10 maddesi KD, 12 maddesi ise GT ile ilişkilidir. Envanter hem toplam puan, hem alt ölçek puanları üzerinden değerlendirilebilmektedir.
- c. Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri (*The Minnesota Multiphasic Personality Inventory, ing.*) - MMPI:** 566 sorudan oluşan bu kişilik testinde katılımcılar soruları 'doğru,'yanlı' ve 'bilmiyorum' olarak cevaplandırmaktadırlar. McKinley ve Hathaway tarafından geliştirilmiş olan test içeriğinde, üç geçerlilik ve on klinik ölçek bulunmaktadır (Savaşır 1981, Erol 1982). Bu ölçeğin eleştirilen yönleri olarak, örtüşen ölçek içeriklerinin bulunması ve heterojen bir içeriğe sahip olması gösterilebilir (Taymur and Türkçapar 2012). Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Savaşır ve Erol tarafından yapılmıştır (Savaşır 1981, Erol 1982).
- d. Eysenck Kişilik Anketi (*Eysenck Personality Questionnaire, ing.*):** Eysenck kişiliği nörotisizm, psikotizm ve dışa dönüklük faktörleri olarak üç boyutlu bir yapı olarak değerlendirmiştir. Nörotisizm boyutu duygusal tutarlılık ve aşırı tepkisel davranışları, psikotisizm boyutu soğukluğu, dışa dönüklük boyutu ise sosyallığı ve dürtüsellliği temsil etmektedir. Ölçeğin uzun formu 90, kısa formu ile 48 sorudan oluşmaktadır ve elliden farklı toplumda başarı ile uygulanmıştır (McCrae and Terracciano 2005). Anketin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Karancı ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Karancı, Dirik et al. 2007).

Biz çalışmamızda, katılımcıların kişilik özelliklerini boyutsal olarak değerlendirmek amacı ile önce SCID PD klinik görüşmesini, ardından ise çalışmamızın amacına daha uygun olduğunu düşündüğümüz için KOREN'i kullanarak katılımcıların kişilik örgütlenme düzeylerini değerlendirmeye çalıştık.

B. Duygular

1. Duygu Nedir?

Duyguların yaşamımızda deneyimlerimizi farketme, onları anlamlandırma, onlara uygun yanıt oluşturma, yaşadıklarımız karşısında önemli kararlar alma ve aldığımız kararları uygulama aşamalarında bize yol gösterme gibi önemli işlevleri vardır. Diğer taraftan duygular hayatta kalma mücadelesinde de insanlara yardımcı olmaktadır (Matsumoto 2013). Örneğin, yaşanan bir tehlike karşısında hissedilen korku duygusu kişinin yaşamını devam ettirmesine katkı sağlarken, o sırada hissedilen öfke duygusu ise kendiliğin yıpranmadan sağlıklı bir şekilde korunmasını sağlamaktadır (Greenberg 2015). Bu bağlamda yaşamımızın önemli bir parçası olan duyguları yakından incelemek için öncelikle kelimenin sözcük anlamına bakmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumu (TDK) *duygu* kelimesini, “duyularla algılama, his, belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim, nesneleri veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği, kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” olarak tanımlamaktadır (TDK 2022). Günlük yaşamımızdaki fiziksel ve sosyal hareketliliğimiz göz önüne alındığında, duyguların dış dünyadaki hareketliliğin iç dünyamızdaki yansıması olduğu ve iç dünyamızdaki bu hareketin de duygular halinde dış dünyadaki hareketliliğimizi belirlemede önemli yeri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla duygular, herşeyden önce iç ve dış dünya arasındaki geçişkenliğin ve etkileşimin gerçekleştiği *ruhsal unsur* olarak düşünülebilir.

Antik Yunan dünyasında ‘pathema’, eski Anglo-Sakson dünyasında ‘passion’ olarak kullanılan günümüzde ise İngilizce ‘emotion’ olarak bilinen ‘duygu’ sözcüğü kökenini Latince ‘movere’ kelimesinden almaktadır (Frijda 1986). Zaman içinde bu kelime ‘e’ öneki alarak, ‘dışarıya doğru hareket etmek, uzaklaşmak’ anlamına gelen ‘emotion’a dönüşmüştür (Young 1994). Dolayısı ile ‘emotion’ sözcüğü bir anlamda *ruhsal hayattaki hareketi* ifade etmektedir . Goleman , duygu ifadesini bir his ve bu hisse özel belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik durumlar ile bir dizi hareket eğilimi anlamında kullanmış , karışımları, çeşitlilikleri, mutasyonları ve ayrıntılarıyla yüzlerce duygudan söz edilebileceğini

ifade etmiş ve duyguların ayrıntılarının onları tanımlayan kelimelerden çok daha fazla olduğuna değinmiştir (Goleman 1995).

Mayer ve arkadaşlarına göre ise duygular, insanların etrafındakiler ile olan ilişkilerinde karşılaştıkları değişimlere verdikleri bilişsel, fizyolojik ve deneyimsel boyutları olan tepkilerdir ve dört bileşenden meydana gelirler (Mayer, Salovey et al. 2000). Bu bileşenler duyguların farkına varma ve duyguları yüz ifadeleri -beden dili, ses tonu ve sözel- ile ifade edebilme becerisi, duyguları tanımak ve ayırt edebilmek becerisi, temel duyguların yaşam deneyimleri aracılığıyla anlaşılabilmesi becerisi ve duyguların düzenlenebilmesi becerisidir. Duygu kavramının literatürde başka tanımlamaları da bulunmaktadır. Bir başka tanıma göre duygu, evrensel paylaşımlara, kültüre ve bireye özgü olaylara verilen, ayırt edici özellikleri de olan otomatik tepkilerdir (Ekman and Cordaro 2011). Biyopsikososyal bir varlık olarak insanın hem biyolojik kökenli kalıtsal özelliklerinin, hem kültürel boyutunun, hem de insanlığın bir parçası olarak evrensel değerlerin bütünü bir parçası olması bu tanımda dikkat çeken öğelerdir. Evrensel paylaşımlar bizlerin sadece insan olduğumuz için verdiğimiz ortak tepkileri ifade etmektedir. Yaşından, cinsiyetinden, yaşadığı bölgeden, ekonomik durumundan bağımsız olarak her insan o ana uygun bir duyguya kapılmaktadır. Diğer taraftan Hartmann'ın da dediği gibi, insan anne rahminden 'kültür' denilen sosyal rahme düşerek gelişimine devam etmektedir (Hartmann 2004). Her bireyin içine doğduğu ve kaçınılmaz olarak etkilendiği bir kültür ortamı ve kültürü etkileyen birçok faktör göz önünde bulundurulduğunda kültüre özgü verilen duygusal tepkiler daha iyi anlaşılabilir. Bireye özgü olaylara verilen otomatik tepkiler ise tanımda insanın deneyimindeki biricikliğine vurgu yapması bağlamında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

Greenberg ise duygulara başka bir açıdan yaklaşmaktadır. O, duygunun daha çok sosyal yönlerini vurgulayarak farklı bir beyin olgusu olduğunu da eklemektedir (Greenberg 2015). Duygunun yaşamımızdaki yerine baktığımızda, duyguların motivasyon ve güdülenme, davranışların örgütlenerek sürdürülmesi gibi işlevlerinin yanında (Izard 2007), davranış ve içsel süreçlerimiz konusunda başkalarını bilgilendirme ve onların süreçleri konusunda bilgilenme şeklinde kişilerarası ilişkilerde de önemli işlevleri olduğunu görmekteyiz (Izard 2009). Ayrıca duygular bireylerin davranışlarını ve önemli kararlarını da etkileyebilmektedir. Bu sebeple olumlu veya olumsuz olmasından bağımsız olarak duygularımızı düzenleyebilmek oldukça önemlidir (MacKlem 2008). Özetle , duygular yaşamımızın arka fonunda her zaman yer alan, bazen en ince ayrıntısına kadar farkına vardığımız, bazen hiç farkında olmadığımız, çoğu zaman ise belirli bir düzeyde duyumsanan ve yaşantımızdaki sahneler o anki duyumsanan tonları ile anlam katan *melodiler* olarak anlaşılabilir.

2. Duygu –‘mış’- Gibi Görünenler

Hem günlük konuşma dilinde hem de bilimsel literatürde duygu kelimesi ve kavramı bazı kelime ve kavramalarla karıştırılabilmektedir. Bu kavramlardan duygu, duygudurum, his ve mizacın birbiri ile olan ilişkisine kısaca değinmenin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Goldsmith duygudurum ve mizacın duygudan çeşitli yönlerle farklılaştığını ileri sürmektedir. Herşeyden önce duygudurum duyguyla kıyaslandığında daha uzun süre deneyimlenmektedir. Dolayısıyla duygunun daha kısa süreli olduğu vurgulanmaktadır. Mizaç ise yukarıda da ifade edildiği üzere kişiliğin bir özelliğidir ve yaşam boyunca süren bir olgudur (Goldsmith 1994). Hem duygudurumda hem de mizaçta duygu ile ilişkilendirilebilecek tepkiler yer almasına rağmen ifade edildiği üzere duygu bu iki kavramdan anlık ve değişken olması ile ayrılmaktadır. Bu kavramlara ek olarak ‘his’ (*feelings*, ing.) kavramı da bazen duygu ile karıştırılabilmektedir. Tomkins ‘his’ kavramını diğer kavramlardan, hissin bir duygu veya duygulanım oluştuğunda, kişinin bu duruma ilişkin farkındalığını ifade ettiğini vurgulayarak, özellikle ayırt etmektedir (Tomkins 1962). Dolayısıyla bu kavramlar bir bütün olarak ele alındığında aralarında benzerliklerin olduğu gibi farklılıkların da olduğu ve ‘duygu’ kavramının diğer kavramlara göre daha temel bir niteliğinin olduğu söylenebilir.

3. Duyguların Biyolojik Kökenleri (Nörobiyoloji ve Fizyoloji)

İnsanın herşeyden önce bir canlı türü olduğunu gözönüne aldığımızda, onu diğer bütün canlılardan ayıran ruhsal dünyasının da biyolojik kökenlerinin olduğunu düşünmek hatalı bir yaklaşım olmazdı. Bu bağlamda, duygusal deneyimlerimizin ruhsal kökenleri kadar biyolojik kaynakları da araştırmacıların dikkatini çekmiştir. William James’e göre duygusal deneyimler, esasen bedensel değişimler sonucunda oluşmaktadırlar. O’na göre, bedensel değişimler olarak kalp atış hızındaki artış, nefes alıp verme gibi fizyolojik durumlar kişilerin duygusal deneyimler oluşturmaya olanak sağlamaktadır (James 1948). Ekman ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada mutluluk, tikslenme ve şaşkınlık duygularının kalp atış hızının düşük olduğu durumlarla ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Ekman 1983). Bu çalışmada aynı zamanda, kalp hızı yüksek olduğunda vücut sıcaklığındaki farklılıkların incelenmesinin gerekli olduğu da vurgulanmaktadır. Kalp hızı ve vücut sıcaklığı yüksekse öfke duygusu, kalp hızı yüksek, vücut sıcaklığı düşükse üzüntü ve korku duygularının gözlemlendiği

değnilmektedir. Fizyolojik değışikliklerle birlikte, duyguların öğrenme süreci sonucunda edinildiğine dair yaklaşımlara bakıldığında, ödöl, ceza ve pekiştireç mekanizmalarından bahsedilerek duygu edinme süreçleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Örneğin mutluluk duygusunun ödöl, korku duygusunun ceza, üzüntü ve öfke duygularının ise beklenen ödölün gelmemesi sonucu oluştukları düşünölmektedir (Rolls 1999)

Duyguyu sadece kalp hızındaki değışimler ve vücut sıcaklığı üzerinden açıklamak duyguların biyolojik kökenlerinin eksik kalmasına neden olabilir. Smith'e göre duyguların ortaya çıkması öznel deneyim, motivasyon, yüz ifadeleri ve uyarılma gibi bedensel tepkileri de barındıran hem fiziksel, hem de zihinsel bir süreç olarak kabul edilmektedir (Smith 2009). Bununla birlikte, bazı araştırmacılar duyguların oluşması için neokorteks gibi üst düzey bilişsel fonksiyonlarla ilişkili beyin yapısına gerek olmadığıının üzerinde durmaktadırlar (Aichhorn 2012). MacLean tarafından ileri sürölen ve beyin yapısının kendi içerisinde bölömlere ayrıldığını savunan 'Üçlü Beyin Modeli'nin açıklanması bu görüşü incelemekte anlamlı olacaktır. Bunlardan süröngen beyni, beyin kökünü, paleo-memeli limbik sistemi ve neo-memeli ise korteksi temsil etmektedir (Çak Esen, Caluser et al. 2015).

Limbik sistem beyinde duyguların oluşabileceği alan olarak araştırmacıların uzun dönem dikkatini çekmiştir. Limbik sistemin hayvanlarda da olduğu ve hayvanların da duyguları yaşadığı ve hissettiği varsayıldığında, bu alanı, korteks gibi beyin yapısı devreye girmeden -otomatik olarak- duyguların oluşabileceği yer olarak düşünebiliriz. Hayvanlarda da bulunmasına rağmen insanlardaki korteks çok daha gelişmiş bir yapıya sahip olduğundan duyguların yaşanması hayvanların yaşantısından farklılaşmaktadır. Bu düşönceler hatta Darwin'in çalışmalarında da *tarihsel* bir detay olarak dikkat çekmektedir (Darwin 1998). Bu alanda yapılan tartışmaları özetleyecek olursak, duyguların hem hayvanlarda hem de insanlarda deneyimlenebilmesinin gözlenebiliyor olması, duyguların hem insanlarda hem de hayvanlarda limbik sistemden kaynaklanabileceği ve gelişmiş kortekslerinden ötürü insanların duyguları sosyal bağlamı içerisinde kompleks bir şekilde yaşayabildikleri söylenebilir (Lang and Davis 2006) .

Yapılan çalışmalarda yüzdeki duygu ifadelerinin tanınmasında işlevi olan oksipitotemporal neokorteks, amigdala, orbitofrontal korteks ve sağ frontoparietal korteks gibi bazı beyin bölgeleri dikkat çekmektedir. Bir çalışmada yüzden duygu tanıma işlevi için amigdala, hipokampus, insula, anterior singulat girus, ventral striatum, fusiform girus ve orbitofrontal bölge gibi beyin yapılarının üzerinde durulmuştur (Kohler and Martin 2006). Bu beyin bölgelerinden amigdala hem yüz, hem de duygu tanıma ile ilgili iken, superior temporal girusun daha çok duygu tanıma, fusiform girusun ise daha çok yüz tanımayla ilgili olduğu düşünölmüştür (Adolphs 2002). Bazı çalışmaların sonuçları değeriendirildiğinde ise duygusal yüz

ifadelerinin tanınma sürecinde sol amigdalanın diğer bölgelere göre daha aktif rol aldığı vurgulanmaktadır (Morris, Friston et al. 1998). Ayrıca yapılan başka bir çalışmada sağ beyin hasarı olan katılımcıların sol beyin hasarı olan ve herhangi bir beyin hasarına uğramamış kişilere kıyasla duygu ifadelerini tanımada sorun yaşadıkları anlaşılmıştır. Bir başka deyişle benzer çalışmalarda sağ beynin, yüz ifadelerindeki duyguların tanınmasında önemli bir işlevi olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Kwak, Wi et al. 2020)

Beyin fonksiyonları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, iğrenmede sol insula ve bazal ganglia, üzüntü ve korkuda sol amigdala gibi yapılar, öfkede anterior singulat ve sağ orbitofrontal korteks, mutluluk duygusunda bilateral orbitofrontal korteks, nötr yüzlerde fusiform girusta aktivasyonlar olduğu, bu alanların duygulara özelleşmiş alanlar olabileceği belirtilmektedir (Adolphs, Tranel et al. 1994, LeDoux 1996, Gorno-Tempini, Pradelli et al. 2001).

Yang ve ark.'larının yapmış oldukları çalışmada, amigdalanın başta korku duygusu olmak üzere mutluluk, üzüntü, öfke ve nötr ifade gibi bazı diğer duygularla da ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Yang, Menon et al. 2002). Kişilerde bu duygular oluştuğunda amigdalalarında değişiklikler gözlemlenmektedir. Dolayısı ile amigdalanın hem olumlu hem de olumsuz duyguların yaşantılanması ile ilişkili olduğu düşünülebilmektedir (Adolphs, Tranel et al. 1995). Tiksinme duygusunun diğer duygulardan farklı olarak amigdalada herhangi bir değişim oluşturmaması ancak ön insular korteksin aktivasyonuna sebep olması araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Phillips, Young et al. 1997). Duygularla ilişkili olduğu düşünülen bir diğer beyin yapsının hipokampus olabileceği belirtilmektedir. Duyguların değerlendirilmesinde hipokampusun de amigdala gibi aktif rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Aichhorn 2012). Bir başka deyişle, hafızadan sorumlu önemli bir yapı olduğu belirtilen hipokampusun duygusal anıların tekrar hatırlanmasını sağladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra hafıza ile amigdala arasında daha yoğun bir ilişkiden de söz edilmektedir (Phelps 2004). Yapılan bir araştırmada duygusal ifadenin olaya ilişkin uzun süreli belleğin performansını arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır (Diep 2002).

Görüldüğü üzere duygu tanıma, yüz tanıma, yüzden duygu tanıma süreçlerinin nörobiyolojik ve fizyolojik kökenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Dolayısı ile duygunun insan beyninde özellikli bir bölge ile ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır. Hatta tam tersine, duygulanım esnasında beyin yapılarının birbirleriyle çoklu ve karmaşık etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Ayrıca bazı duyguların, amigdala gibi beynin belli başlı yapılarında daha fazla aktivasyona neden olduğu da bir gerçektir. Bütün bunların sonucunda, duyguların biyolojik temelinde katmanlı ve karmaşık etkileşimlerin söz konusu olduğunun üzerinde duran görüşler daha kapsayıcı bir açıklama olarak dikkat çekmektedir.

4.Duyguların Sınıflandırılması

Duygular literatürde çok farklı şekillerde sınıflandırılırlar da, en yaygın sınıflandırma duyguların temel ve kompleks olarak sınıflandırılmasıdır (Lazarus 1991). Literatür incelendiğinde temel duyguların içerisinde hangi duygular olacağına yönelik çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bir duyguya ‘temel duygu’ denilebilmesi için gerekli ölçütleri en kapsamlı şekilde Ekman ve arkadaşları tanımlamışlardır. Onlara göre temel duyguların ayırt edici evrensel ve fizyolojik belirtilerinin olması, otomatik uyarılma sonucu oluşması, duyguları ortaya çıkaran tetikleyicilerinin benzer olmasının yanı sıra diğer primatlarda da benzer belirtilerinin gözlemleniyor olması gerekmektedir (Ekman and Cordaro 2011). Bazı primatlar üzerinde yapılan araştırmalar buna örnek olarak gösterilebilir. Bu araştırmalarda bir primat türü olan şempanzelerin temel duygu ifadelerini insanlara oldukça benzeyen yüz hareketleriyle yansıttıkları gözlemlenmiştir (Bard 2003, Burrows, Waller et al. 2006). Temel duyguların hızlı ve kısa sürede oluşabilmesi, sınırlandırılmış bir hedefinin olmaması ve her türlü olayda ortaya çıkabilmesi dikkat çeken bir diğer özelliğidir. Ayrıca bu duyguların kendiliğinden oluşabilmesi, ayırt edici düşünceler, anılar ve öznel yaşantıların eşlik etmesi, gelişimsel olarak kendine özgü olması da vurgulanması gereken diğer önemli özellikleri arasındadır (Ekman and Cordaro 2011). Ekman’a göre bu ölçütlere uyan yedi temel duygu bulunmaktadır. Bunlar öfke, mutluluk, üzüntü, şaşkınlık, tikslenme, korku ve aşağılamadır (Josephs 2005). Bazı araştırmacılar utanç, merak ve suçluluk duygularının da temel duygular olabileceğini iddia etmektedirler (Malatesta 1988). Bir araştırmada duygularla çalışan bilim insanlarının temel duygulara ilişkin görüşleri alınmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %91’i öfke, %90’ı korku, %86’ı tikslenme, %80’i üzüntü, %78’i şaşırma ve %76’ı mutluluk duygularını temel duygular başlığında değerlendirmiştir (Ekman 2016). Diğer taraftan Izard ise suçluluk, utanç, ilgi, kaygı, öfke, üzüntü, tiksinti, şaşırma, küçümseme ve neşe olarak 10 temel duygu olduğunu düşünmüştür (Izard 1971). Plutchik ise temel duyguların toplamda 8 adet olduğunu ve kabul, sevinç, umut, üzüntü, korku, öfke, hayret ve tiksintinin temel duygular olarak kabuledilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Plutchik 1980). Bütün bu değerlendirmeler sonucunda ise 6 temel duygu, bunların dışarıya yansıması olan 6 temel yüz ifadesi olduğu ve bunların sayısız bileşimlerinin özellikle 3 büyük yüz bölgesinde ortaya çıktığı görüşü yaygın kabul edilmiştir (Ekman 1992). Bu bölgeler kaş, gözler ve yüzün alt kısmıdır. Temel duygular ve temel yüz ifadeleri, herhangi bir duygu ifade etmeyen nötr yüz ifadesi ile birlikte, şaşkınlık, korku, iğrenme, öfke, mutluluk ve üzüntü olarak kabul edilmektedir. Bazen şaşkınlık ve korku, öfke ve tikslenme gibi birden

fazla duygu aynı anda da yaşanabilir ve bu durum yüze yansıyabilir. Yüz ifadeleri bazen o kadar hızlı değişirler ki onları yakalamak oldukça zor olabilir .

Yüz ifadelerinin doğru anlaşılabilmesi için yüz ifadelerinin ortaya çıktığı bölgelerin özelliklerinin iyi bilinmesi ve gözlenmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda neşe ve mutluluk ifadelerinin en iyi ağız ve gözle, öfke ifadesinin kaş ve dudak şekliyle, şaşkınlık ifadesinin ise en iyi gözlerle ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Dinçer 1998). Bu aşamada 6 temel duyguya ait olan yüz ifadelerinin özelliklerini incelemek çalışmamız bağlamında yerinde olacaktır:

Mutluluk:

Mutluluk ya da sevinç pozitif bir duygudur. Mutluluk, kişinin bir gereksinimi karşılandığında veya kişi hedefe ulaştığında duyulan hoş bir histir. Mutluluk, bir anlamda iyi, sevinçli, neşeli ya da durumundan memnun olma durumudur. Mutluluk duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986):

Kaşlar: Kaşlar hafifçe aşağı doğru, alın olabildiğince düzdür.

Gözler: Parlak, yarı kapalı (kısık), gülme durumunda ise neredeyse tamamen kapalı olabilir. Dış kenarları kırışık ve gözün alt kısımlarında torbalanmalar görülebilir.

Yanaklar: Yukarı kalkık, gözün alt kısmına doğru çekilmiş ve yüz enine genişlemiştir.

Burun: Uzanmış izlenimi verir ya da kırışık görünebilir.

Ağız : Köşeleri yukarı kalkık, tebessüm ederken kapalı veya hafif aralık, gülerken köşeleri yukarı ve geriye çekilmiş, dişler görünür durumda, üst dudak gergin vaziyettedir.

Mutluluğun insan davranışına yansıyan en iyi göstergesi ise gülümsemedir. Mutlu insanın, dikkati ve konsantre olma yeteneği de daha yüksek olmaktadır (Schober 2003).

Üzüntü:

Üzüntü, herhangi bir kayıp durumunda verilen tepki olarak ifade edilebilir. Üzüntü duygusu yüzde en çok göz bölgesinde gözlemlenir. Bunun yanı sıra boynu bükük durma, ağlamaklı yüz ifadesi, bakışların aşağıya doğru kayması ve kişinin omuzlarının düşük durması da üzüntü belirtileri arasında görülmektedir (Balcı Akpınar 2006). Üzüntü duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986):

Alın: Ortasında yatay ve dikey çizgiler vardır.

Kaşlar: Kaşlar gergin görünümde, birbirine yaklaşmış ve kaşların iç köşeleri yükselebilir veya hafifçe aşağı iner durumdadır.

Gözler: Göz kapakları kasılmış ve gözler yarı kapalı olabileceği gibi üst kapaklar aşağıya sarkmış olabilir.

Ağız: Kapalı ise köşeleri aşağı sarkmış, üst dudağın ortası yukarı doğru çekilmiş, açık ise dudaklar gergindir, titreme olabilir.

Üzüntünün belirtileri arasında, yorgunluk, bitkinlik, iştahsızlık, uykusuzluk, dikkati toplamakta zorlanma ve konsantre olamama hali yer almaktadır.

Öfke:

Öfke evrensel bir duygu olmakla birlikte kişinin, planları, istekleri ve gereksinimlerine ulaşması engellendiğinde, haksızlık, adaletsizlik ve kişide benliğine yönelik bir tehdit algısı oluştuğunda ortaya çıkan temel duygulardan biridir. Öfke duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986) :

Kaşlar: Çatılmış ve bu nedenle aşağı doğru çekilmiş vaziyettedir.

Gözler: Açılmış ve bir noktada sabitlenmiş olabileceği gibi, gözler kızarmış ve pupillalar (göz bebekleri) küçülmüş olabilir.

Ağız: Kapalı ise dudaklar gerilmiş ve dişler sıkılmış, açık ise dudaklar kalkık ve öne doğru uzatılmış durumdadır .

Öfke durumunda fizyolojik olarak bazı değişiklikler meydana gelir. Örneğin; nabız hızlanır, kan basıncı değişiklikleri gözlemlenir, derideki duyu hissi artar (Konrad 2001).

Korku:

Korku, tehdit içeren veya bilinmeyen bir durum karşısında hissedilen huzursuzluk ve telaş hali olarak ifade edilebilir. Korku duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986):

Alın: Çizgiler çaprazlamasına buruşuktur.

Kaşlar: Yukarı kalkmıştır.

Gözler: Açılmış, bakışlar bir noktaya odaklanmış, pupillalar (göz bebekleri) genişlemiş ve alt göz kapağı gergin hale gelmiştir.

Yanaklar: Alt kısmı ağzın hareketine uygun şekilde aşağı ve geri doğru çekilmiştir.

Burun: Burun delikleri genişlemiştir.

Ağız: Açık, katılaşmış, ağzın köşeleri geriye doğru çekilmiş ve aşağı doğru sarkmış bir görüntüye sahiptir.

Darwin korkmuş bir kişide karşılaşılabilecek değişiklikleri şu şekilde tanımlamıştır: Heykel gibi hareketsiz ve nefessiz kalma ya da tam tersi bir durum

olarak hızlı hızlı nefes alıp verme, soğuk terler dökme, deri renginin soluklaşması, saçların dikleşmesi, kasların ve özellikle dudakların titremesi, ağız kuruluğu oluşması, göz kürelerinin dışarı fırlaması görülebilir (Balcı Akpınar 2006).

Tiksinme:

Tiksinme, genel olarak kötü tatların alınması nedeniyle ortaya çıkan bir duygudur ve sıklıkla yüzün alt kısmında gözlemlenir. Duygusal anlamda ise tercih edilmeyen bir durumla karşılaşıldığında ortaya çıkmaktadır. Tiksinme duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986):

Kaşlar: Aşağı doğrudur fakat çatılmamıştır.

Gözler: Alt göz kapağı hafif kalkıktır, gergin durumda değildir ve gözler hafif kapalıdır.

Yanaklar: Kalkık durumdadır.

Burun: Yukarı doğru çekilmiş, üst kısmı kırışmıştır .

Ağız: Açık ise üst dudak yukarı çekilmiş, kapalı ise üst dudak yukarı, ağız köşeleri aşağı doğru ve geri çekilmiş vaziyettedir. Dil dışarı çıkmış olabilir.

Tiksinme duygusu, öğürme refleksinin kişinin yüz ifadesine yansımaları olarak ta ifade edilebilir (Akpınar Balcı 2010).

Şaşkınlık:

Şaşkınlık duygusu, ani ve umulmadık görsel-işitsel olaylarda kendini gösteren bir ifadedir. Şaşkınlık duygusunda yüz bölgelerinin aldığı şekiller aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen 1986):

Alın: Yatay çizgiler vardır.

Kaşlar: Yukarı doğru kaldırılır, çok belirgin şekilde kavislidir ve köşeli bir şekil alır.

Gözler: Olabildiğince açık ve yuvarlaktır.

Ağız : Açık, aşağı doğru sarkmış ve 'O' harfi şeklini almıştır

Şaşkınlık ifadesi, mutluluk ya da üzüntü gibi bir duygudan önce kısa süreliğine ortaya çıkmaktadır. Sonrasında ise mutluluk ya da üzüntü gibi diğer bir duyguya dönüşebilmektedir (Balcı Akpınar 2006).

Ekman ve Friesen'e göre, temel duygular kendi içerisinde olumlu ve olumsuz duygular olarak iki ayrı kategoride de değerlendirilebilir. Temel duygulardan mutluluk olumlu bir duygu iken , korku, öfke, tiksinti ve üzüntü olumsuz duygular olarak değerlendirilmektedir. Şaşkınlık ise aynı anda hem olumlu ve hem olumsuz duyguları içinde barındırmaktadır (Ekman 1976). Mutluluk duygusu, hoşnutluk yaşıtan olumlu bir duygu olarak tarif edilmektedir. Üzüntü, hayal kırıklığı,

umutsuzluk, acı, depresyon gibi hoşnutsuzluk hislerini yaşatan duygular ise olumsuz birer duygu olarak belirtilmektedir. Öfke, iyi yönetilemediğinde insanların kasten başkalarına zarar vermelerine yol açabilen olumsuz duygu olması nedeniyle temel duyguların en tehlikelisi olarak bilinmektedir. Şaşkınlık duygusu, duygular içerisinde yaşanması en kısa süreli olan duygu olarak tanımlanır. Olumlu veya olumsuz sınıflamasındaki her türlü umulmadık deneyim, şaşkınlık duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Tikslenme duygusunun ise beş duyunun veya canlanan herhangi bir anının da aktive edebileceği ve tiksintinin daha çok kızgınlık duygusuyla birlikteliği olan bir duygu türü olduğu öne sürülmektedir (Adolphs 2002, Güntekin 2006, Dursun-Karsli, Emul et al. 2010).

Kompleks duygular ise, otomatik olarak oluşan ve aynı anda deneyimlenen birkaç temel duyguya, kültürel etkenlerin ve kişilik özelliklerinin etkisi ile bilişsel değerlendirmelerin de eklendiği karmaşık süreçleri ifade etmektedir (Fridenson-Hayo, Berggren et al. 2016). Temel duygulardan farklı olarak kompleks duyguların oluşmasına üst düzey bilişsel süreçler daha fazla katkı sağlamaktadırlar. Bu nedenle, temel duygulardan farklı olarak kompleks duyguların ifade edilmesi ve tanınması kültürel etkenlerden ve kişilik özelliklerinden oldukça fazla etkilenmektedir, dolayısıyla ifade edilmesi ve anlaşılması da temel duygulara göre daha zor olmaktadır. Çoşkulu, kibirli, meraklı, yetersiz, kıskanç, endişeli, utanmış, gururlu vs. kompleks duygulara örnek olarak verilebilir (Griffiths 2002).

5. Duyguların İfade Ediliş Yolları

İnsanlar birbirleriyle sağlıklı iletişim kurabilmek için birçok duygu ifadesi yolunu kullanmaktadırlar. Sözlü iletişimde konuşma en önemli yeri tutarken, sözsüz iletişimde ise yüz ifadeleri, göz hareketleri, beden duruşu, giyimi, sesinin özelliklerini de içeren beden dili önemli yer tutmaktadır (Usluata, 1995). Duygu ifadesinden bahsedildiğinde, kişinin hissettiği öfke, korku, sevinç gibi duyguları kültürel beklentilere göre diğer insanlarla sözlü veya sözsüz olarak ifade edebilmesi anlaşılmaktadır (Rimé, Finkenauer et al. 1998). Kişilerarası iletişim konusunda yapılan çalışmalardan birisinde yüzyüze iletişimin sözcükler, ses tonu ve yüz ifadesi olarak 3 temel bileşenden oluştuğu ve iletişim sürecinde, yüz ifadelerinin %55, ses tonunun %38 ve kelimelerin %7'lik bir önem taşıdığı tespit edilmiştir (Goleman 1995). Buradan sağlıklı bir iletişimde yüz ifadelerini tanıma ve anlama becerilerimizin yanı sıra kendi duygularımızı yüz ifadelerimize yansıtma becerilerimizin de çok önemli bir role sahip olduğu sonucuna varabiliriz. Bu bağlamda özellikle yüzdeki duygu ifadelerinin doğru tanınması ve yorumlanması sosyal ilişkilerin sağlıklı olarak sürdürülebilmesinde elzemdir (Morrison and Bellack 1981). Diğer taraftan yüzdeki duygu ifadelerini tanıma

yaşanan zorluklar ise sosyal etkileşim ve kişiler arası iletişim sorunlarına yol açmaktadır (Begeer, Rieffe et al. 2006).

Sözsüz iletişim açısından önem arz eden beden dili kişinin duygu ve düşüncelerini karşısındakine aktarırken kullandığı hareketleri, jestleri, mimikleri ve vücut duruşunu ifade etmektedir. İnsanoğlunun dili kullanmaya başlamadan önce kullandığı mimikler ve jestler en ilkel ve en doğal iletişim aracı olarak gösterilebilir (Tayfun 2014). İnsanın hem evrimsel hem de bireysel gelişim sürecinde sözel olmayan iletişimden sözel iletişime geçmesi hem iletişimin karmaşıklaşmasına hem de iletişimin, bilgi aktarımı açısından hızlanmasına olanak sağlamıştır. Bu süreçte yüz ifadeleri gibi sözel olmayan iletişim unsurları sözün aktarmadığını karşı tarafa aktarmak için pahabıçılmaz rolü üstlenmiş oluyolar.

Dolayısıyla, sözel iletişimin yanında başkalarının duygu dışavurumlarını doğru olarak algılayabilme yetisi de sözel olmayan iletişim sisteminin önemli bir bileşeni haline gelmektedir, bir anlamda ortama uyum sağlamak ve ortamı düzenlemek için gerekli bir yetiye dönüşmektedir. Carton'un da vurguladığı gibi, kişilerarası ilişkilerde doyurucu ve başarılı bağlar kurmak, aynı zamanda duygu dışavurumu gibi sözel olmayan ipuçlarının doğru yorumlanmasıyla ilişkilidir (Carton, Kessler et al. 1999). Yüzde dışavuran duygular kişilerin duygusal yaşantıları ve eğilimleri ile ilgili bilgi sağlayarak sosyal biliş ve iletişim için anahtar rol oynamaktadır. İletişim söz konusu olduğunda yaşamımızda kendisine genişçe yer edinen yüz ifadeleri de duygular gibi birkaç başlıkta incelenebilmektedir.

6.Yüz İfadeleri Ve Türleri

Yüz ifadelerini anlamak her zaman sanıldığı kadar kolay olmamaktadır çünkü yüz karmaşık bir iletişim sistemi oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda birbirinden tam olarak ayırt edilebilen sekiz alın ve kaş, sekiz göz ve göz kapakları, on ağız ve dudak ifade durumu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüz ifadelerinin bu kadar değişkenlik göstermesi, onların karmaşık ve zor bir iletişim sistemi olmasının en önemli nedenidir. Yüz ifadelerini anlama zorluğunun bir diğer nedeni ise, yüz ifadelerinin hızlı bir şekilde değişebilmesidir. Çeşitli teknikler kullanılarak yapılan araştırmalarda bir kişinin yüzündeki ifadenin saniyenin beşte biri kadarlık bir zaman dilimi içerisinde değişebildiği gösterilmiştir (Cüceloğlu 2001). Ayrıca bir yüzde birden fazla farklı duygusal ifade aynı anda görülebilmektedir. Örneğin bazen şaşırırken yüz ifadesi kızgın da olabilir veya nötr ve şaşırma arasında değerlendirilebilecek durumlar görülebilir. Bu küçük detaylar ilişkiler sözkonusu olduğunda büyük anlamlar taşıyabilmektedir.

Yüz ifadeleri kavramı ile 'yüzdeki mimetik kasların hareketleri' anlatılmak istenmektedir (Harciaerek and Heilman 2009). Dolayısıyla yüz ifadeleri yüzdeki kas hareketlerini, fizyolojiyi, duyguları ve bilişi de kapsayan geniş bir kavram olarak

düşünülebilir. Darwin, yüz ifadelerinin genel olarak duyguları yansıttığını ileri sürmekte ama bu ifadelerin insanları eşsiz kılan bir özellik olmadığına inanmakta, gözlemlerine dayanarak hayvan ve insanlarda bazı duyguların benzer ifadelerle oluştuğunu ileri sürmekte idi. Bir başka deyişle ona göre, insanlarda oluşan yüz ifadeleri hayvanlarınkinden çok da farklı değildir. Darwin'in gözlemlerinden etkilenen ve yüz ifadelerindeki duygulara yönelik ileri çalışmaları başlatan Tomkins, yüz ifadelerindeki duyguların tüm insanlarda benzer şekilde oluştuğunu düşünmekte idi (Tomkins 1962).

Her ne kadar yüz ifadelerine yönelik çalışmalarda yüz ifadelerinin duygularla ilişkisine odaklanılsa da yüz ifadelerinin sadece duygularla ilişki olduğu da ifade edilemez. Yani yüz ifadeleri birtakım başka işlevleri de kapsayabilir. Örneğin, birey bir diyalogda yüz ifadeleri aracılığıyla konunun değiştirilmesi gerektiği şeklindeki düşüncesini aktarabilmektedir. Veya bazı bilişsel süreçlerde, odaklanma esnasında kaşların çatılması gibi, yüz ifadesinde birtakım değişiklikler oluşabilmektedir. Bunun yanı sıra yaşamımızın ayrılmaz parçalarından olan konuşma, yemek yeme gibi durumlarda da yüz ifadelerinde değişikliklerin olması söz konusu olmaktadır (Matsumoto and Ekman 2008).

Bununla birlikte yüz ifadeleriyle ilgili çalışmaların çoğunlukla duygularla ilişkili olduğu görülmektedir. Nitekim Ekman yüz ifadelerinin duyguların görülmesine aracılık ettiği ve duyguların ortaya çıktığı ilk yerin yüz bölgesi olduğunu özellikle belirtmektedirler (Ekman and Friesen 2003). Yüzün üst kısmı daha çok kızgınlık, korku, şaşkınlık ve üzüntü duygularını, alt kısmı ise iğrenme ve mutluluk duygularını yansıtmaktadır (Gouta and Miyamoto 2000). Camras tarafından aktarılan bilgiye göre, yüz ifadeleriyle duygu ilişkisinin genel olarak kabul edilmesindeki sebeplerden birisi bebeklerin duygudurumlarına ilişkin sözel ifadeleri olmamasından ötürü sözsüz iletişim görüngülerine güvenilmesidir. (Camras 2016).

Yüz ifadelerinde duyguların oluşması ifadenin oluşma süresi, yüzdeki kasların gerilme düzeyi gibi farklılıklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Yüz ifadeleri bu bağlamda makro ifadeler, mikro ifadeler, gizli ifadeler ve kısmi ifadeler olmak üzere 4 başlık altında toplanmaktadır (Matsumoto 2013). Makro ifadeler yüz bölgesinde genelde 0.5 ile 4 saniye kadar sürmekte ve yüzün tüm bölgesindeki ilgili kasların hareket etmesi sonucu oluşmaktadır. Gündelik ilişkilerde sıklıkla karşılaşılan duygu ifadesi makro ifadelerdir ve bu ifadelerin tanınması nispeten daha kolaydır. Mikro ifadeler bir saniyeden daha kısa sürede beliren (saniyenin 1/5'i ile saniyenin 1/25 kadar sürede), bilinçli olarak ortaya çıkmayan ve evrensel olduğu düşünülen, anlık yüz hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Mikro ifadeler ilk olarak Haggard ve Isaacs tarafından ortaya atılmıştır (Haggard and Isaacs 1966). Günlük iletişimde oluşma ve devam etme süresinin bir saniyeden daha kısa sürmesi sebebi ile mikro ifadelerin tanınması zor olabilmektedir. Gizli ifadeler ise

yüzdeki ilgili kasların tamamının yüksek yoğunlukla hareket etmesiyle oluşan makro ifadelerin aksine, kişi duygu hissetmeye başladığında veya duygusunu baskılamaya çalışırken oluşan düşük yoğunluktaki duygu ifadeleridir (Matsumoto 2013). Bu ifadeler oluştuğunda yüzdeki ilgili tüm kasların hareketi oluşabilir ancak buradaki kas gerilmeleri daha düşük düzeydedir. Yüzdeki ilgili tüm kasların hareket etmemesi veya duyguya ilişkin belirli kasların hareketi halinde oluşan ifadeye ise kısmi ifadeler denilmektedir (Matsumoto 2013).

7.Yüz İfadeleri Evrensel midir, Doğuştan mıdır Yoksa Kültürel midir?

Yüz ifadelerindeki duyguların evrensel olabileceği düşüncesi Darwin tarafından ortaya atılsa da bu görüşe dair ilk kanıtların Ekman ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalar ile ortaya koyulduğu görülmektedir (Ekman, Sorenson et al. 1969). Araştırmacılar tarafından farklı kültürlerden gelen katılımcılara çeşitli yüz ifadelerinin olduğu fotoğraflar gösterilerek, fotoğraflardaki duygu ifadelerinin tanımlamaları istenmiştir. Katılımcıların mutluluk, öfke, tikslenme, korku, şaşkınlık ve üzüntü duygularını yüksek düzeyde bir doğrulukla tanımları, yüz ifadelerindeki bazı duyguların evrensel olabileceği görüşü lehine yorumlanmıştır (Ekman, Sorenson et al. 1969). Ekman ve Friesen tarafından evrenselliğe karşıt tez olarak ortaya atılan, görsel iletişim araçlarından etkilenme gibi, karıştırıcı faktörleri de değerlendirmek için başka bir çalışma organize edilmiştir (Ekman and Friesen 1971). Bu çalışmada Papua Yeni Gine'deki insanların yüz ifadeleri incelenmiştir. Araştırmacılar bu ülkenin insanların görsel iletişim araçlarından çok daha az etkilenmiş olmalarını düşünmekte idiler. Araştırmanın katılımcıları olan kabile üyelerine altı temel duyguyu (mutluluk, öfke, tikslenme, korku, şaşkınlık ve üzüntü) betimleyen durumlardan bahsedilmiştir. Daha sonra katılımcılara bahsedilen öykülerdeki duygu ifadelerinin daha önceden hazırlanmış olan yüz ifadeleri fotoğraflarıyla eşleştirmeleri istenmiştir. Sonra ise katılımcılardan betimlenen duygu ifadelerindeki kişi olsalardı yüz ifadelerinde nasıl bir değişiklik olacağını ifade etmeleri istenmiştir. Bu yönerge verildikten sonra araştırmacılar tarafından katılımcıların yüz ifadeleri kayda alınmıştır. Daha sonra Amerikalı katılımcılara bu kayıtlar izlettirilmiş ve katılımcılardan kamera kaydında gördükleri duygu ifadelerinin yani Papua Yeni Gine'li katılımcıların yüz ifadelerindeki duyguların ne olabileceği sorulmuştur. Amerikalı katılımcılar bu ifadeleri yüksek bir düzeyde doğru tanımışlardır (Ekman and Friesen 1971). Papua Yeni Gine' deki yapılan bu çalışmada dikkat çeken bir bulgu da bu topluluğun korku yaratan durumları genelde şaşkınlık ifadesi ile karşılamalarıdır. Diğer dört duygu ile korku duygusunun ayırt edilebiliyor oluşu araştırmacılara korku ve şaşkınlık duygularına

ait bir ayrımın olmamasının kültüre özgü olabileceğini düşündürmüştür (Ekman and Friesen 1971). Literatüre bakıldığında, yüz ifadelerinin evrensel olup olmadığına yönelik başka araştırmacıların farklı çalışmalarına da rastlanmaktadır. Örneğin, Russell çalışmasında izole yazısız bir topluluğun yüz ifadelerini tanıma becerilerinin Batı ülkelerindeki kişilerin duygusal yüz ifadesi tanıma düzeyi ile benzer olduğunu ancak izole yazısız grubun şaşkınlık ve tikslenme duygularını tanıma performanslarında farklılıklar olduğunu bulmuştur (Russell 1997).

Yüz ifadelerinin evrenselliğine dair başka bir araştırma, kültürel farklılıkların etkisini saptamak amacı ile Ekman tarafından Amerikan ve Japon kültürlerinden gelen katılımcılar üzerinde yapılmıştır. Araştırmacı tarafından duygu içerikli çeşitli video klipler hazırlanmış ve katılımcılara izletilmiş, bu esnada katılımcıların yüz ifadeleri kamera kaydına alınmıştır (Ekman and Friesen 1971). Araştırmanın sonucuna göre hem Amerikalı hem de Japon katılımcıların yüz ifadelerinde benzer kas hareketlerine rastlanmıştır. Ama katılımcılar tarafından video klip izlendikten sonra katılımcılarda oluşan duygunun yüzde kaldığı süre değişiklik göstermiştir. Olumsuz duygu içerikli video izletildiğinde yani olumsuz duygu oluştuğunda Amerikalı katılımcıların yüz ifadelerinde duygu daha uzun süre kalmakta idi. Bu durum Ekman tarafından yüz ifadelerinde görülen belli başlı duyguların bütün insanlarda görüldüğü ancak duygunun yüz ifadelerinde görülme süresinin kültürel faktörlerden etkilenebileceği şeklinde yorumlanmıştır (Ekman and Friesen 1971). Japon ve Amerikalı üniversite öğrencilerinin katılımcı olduğu ve Amerika’da yapılan başka bir çalışmada, katılımcılara duygu ifadesi olan illüstrasyon resimler gerçek yüz fotoğrafları ile birlikte gösterilmiş ve Japon katılımcıların duygularını gizleme gayreti içinde oldukları fark edilmiştir. Amerikalı katılımcıların yüz ifadelerinden duyguları anlamaya çalışırken daha çok ağız hareketlerine dikkat ettikleri, Japon katılımcıların ise daha çok gözlere ve bakışlara odaklandıkları saptanmıştır (Yuki, Maddux et al. 2007). Matsumoto ise yüz ifadelerinin tanınmasına ilişkin otuzdan fazla ifadenin evrensel olduğunu destekleyen çalışmaların olduğu belirtmektedir (Matsumoto 2001). Yapılan başka bir kültürlerarası çalışmada, Japonya ve Amerika’da yaşayan kişilere stres yaratan ya da nötr filmler izlettirilmiş ve kişilerin verdikleri tepkiler değerlendirilmiştir. Yanlarında kimse yokken Japon ve Amerikalılar benzer yüzsel tepkiler gösterirlerken, yanlarında otorite figürü bir kişi olduğunda Japonların yüzsel tepkilerinde daha kontrollü davrandıkları görülmüştür (Ekman and Friesen 1972). Akpınar tarafından Moğol ve Türk katılımcılar arasında yüz ifadelerinin tanınması açısından herhangi bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan kültürlerarası bir çalışmada, Moğol katılımcıların puan ortalaması Türk katılımcıların puan ortalamasından anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur. Testte yer alan duygulardan aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde Moğol katılımcıların en fazla puanı mutlu en az puanı ise küçük görme’ duygusundan

aldıkları görülmüştür. Araştırmanın sonucunda Moğol ve Türk katılımcıların duygusal yüz ifadelerini tanımaları arasında belirgin farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Akpınar Balcı 2010). Haung ve arkadaşlarının Çin’de yaptıkları bir çalışmada Matsumoto ve Ekman’ın hazırladığı JACFEE (*Japanese and Caucasian Facial Expression of Emotion*, ing.) fotoğraf seti kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında duygusal yüz ifadelerini Amerikalı katılımcıların Japon ve Çinlilerden daha iyi tanıdıkları, Japon ve Çinlilerin yüz ifadelerini tanıma düzeylerinin ise benzer olduğu bildirilmiştir (Ekman 1997, Huang, Tang et al. 2001). Ekman ve Keltner’in İngiliz, İtalyan ve Japon katılımcılarla yaptıkları bir çalışmada, katılımcıların Japonlara ait yüz fotoğraflarındaki duyguları tanımakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir (Ekman 1997). Shioiri ve arkadaşları tarafından yapılan başka bir çalışmada, Japon katılımcıların Kafkasyalı (*caucasion*, ing.) (beyaz ırk anlamında) bireylere ait yüz fotoğraflarındaki duygusal ifadeleri anlamakta zorlandıkları görülmüştür (Shioiri, Someya et al. 1999). Yukarıda aktarılan araştırma sonuçları ile birlikte, farklı etnik gruplara ait olanlarda duyguların tanınmasında farklılıklar bildirildiği gibi, (Habel, Gur et al. 2000, Yip and Lee 2003) aynı etnik gruptaki kişilerin birbirinin duygularını daha doğrulukla ayırt ettikleri de bildirilmiştir (Elfenbein and Ambady 2002, Elfenbein and Ambady 2003, Pinkham, Sasson et al. 2008).

Bütün bunlarla birlikte farklı kültürlerle sahip bireylerin duygusal yüz ifadelerini tanıma ve anlama düzeylerinin karşılaştırıldığı birçok çalışmada kişilerin kendi kültürlerinden gelen bireylerin duygularını daha iyi anladığı ve kültürler arasında duygusal yüz ifadelerini tanıma ve anlama bakımından farklılıklar olduğu görülmüştür (Huang, Tang et al. 2001, Elfenbein and Ambady 2003, Marsh, Elfenbein et al. 2003, Camras, Bakeman et al. 2006). Bu değerlendirmeleri gözönünde bulundurarak biz çalışmamızda katılımcılarla aynı kültürden gelen insanların yüz ifadelerinden oluşan yerel bir fotoğraf seti kullanmayı tercih ettik.

Araştırmacıların merak ettikleri bir diğer konu, yüz ifadelerindeki duyguların doğuştan mı yoksa öğrenilmiş mi olduğudur. Bu konuya açıklık getirmek için Izard yapılacak olan araştırmaların dil ve anlamsal ifadelere bağlı kalınmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Izard 1994). Bu durumun araştırılması amacı ile dört ve altı aylık bebeklerin yüz ifadelerindeki duyguları ayırt edebilme becerileri araştırılmaya çalışılmıştır. Bebeklere mutlu, öfkeli ve nötr ifadeleri yansıtan fotoğraflar gösterilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre bir yaşında bile olmayan bebekler kendilerine gösterilen farklı resimlere farklı tepkiler vermişlerdir. Sonuç olarak bebeklerin mutlu ve öfkeli yüzleri ayırt edebilme becerisine sahip oldukları anlaşılmıştır. Bebekler üzerinde yapılan başka çalışmalarda da bebeklerin yüz ifadelerini ayırt edebildikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte bir olayın ya da durumun bireyde uyandıracığı duyguyu anlama becerisinin deneyime dayalı

olduğu, bireyin geçirdiği deneyimlerin olayların yaratacağı duyguyu anlamaya yardımcı olduğu da bildirilmiştir (Beaudry, Roy-Charland et al. 2014).

Çocuklar en geç 3 yaş itibarıyla duyguları tanıyıp onları kontrol edebilir hale getirdikleri düşünülmektedir (Bak 2011). Çocuğun çevresindekilerin duygularını anlayabilmesi, çevresindekilerle ilişkisinin devamlılığını sağladığı, karşıdaki kişiye verilecek tepkinin doğruluğunu belirlediği, ilişkinin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesine olanak sağladığı bildirilmektedir (Hughes 1998).

Bunların yanı sıra katılımcıların yüz ifadelerinde oluşan duyguların görsel tespitine yönelik çalışmalar daha da ilgi çekicidir. Bu bağlamda doğuştan gözleri görmeyen ve görme duyusunda sorun olmayan katılımcılar üzerinde yapılan araştırmalar bulunmaktadır (Galati 2001, Galati, Sini et al. 2003). Örneğin, 2004 yılında Atina Paralimpik Oyunlarına katılan 84 judo atletin spontan oluşan ifadeleri kamera kaydına alınmıştır. Katılımcıların yüz ifadeleri FACS (*Facial Action Coding System*, ing.) ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede madalya alan ve beşinci olan atletler değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcılar, doğuştan gözleri görmeyenler, sonradan görme duyusunu yitirenler ve görenler (kontrol grubu) olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Katılımcıların yüz ifadeleri fotoğrafları analiz edildiğinde, gözleri gören ve görmeyen atletlerin spontane oluşan yüzde duygu ifadelerinin benzer olduğu, atletler arasında benzer kas hareketlerinin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bir başka deyişle, gözleri gören ve görmeyen katılımcılar benzer duyguları yaşadığında benzer yüz hareketleri göstermektedirler. Bu sonuç ise duyguların yüz ifadesinde spontan oluşmasının sonradan öğrenilmediği ancak sosyal hayatta yüz ifadelerinin şekillenmesinin öğrenmeyle ilişkili olduğunu desteklemektedir (Matsumoto and Willingham 2009).

Görüldüğü gibi, literatürde yüz ifadelerinin ve yüz ifadelerini tanımanın hem evrensel olduğuna, hem kültürden etkilendiğine, hem doğuştan olduğuna, hem öğrenmenin etkisinin olduğuna dair bir birini destekleyen veya biri diğerini kabul etmeyen araştırma sonuçları bulunmaktadır. Öğrenmenin, evrimsel ve kültürel gelişimin yüzdeki duygu ifadelerine etkisinin yanı sıra, yüzden duygu ifadesini ve yüzden duygu ifadesini tanımayı etkileyen başka birçok faktör de bulunmaktadır.

8.Yüzden Duygu İfadesini Ve Yüzden Duygu İfadesini Tanımayı Etkileyen Faktörler

Yukarıda da ifade edildiği üzere, kişilerarası iletişimde duygu tanıma ve ayırt etme becerilerinin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Nelson 1987). Genel olarak bakıldığında, yüz ifadelerindeki duyguların tanınmasını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Gündelik ilişkilerimizde bazen karşımızdaki kişinin ne hissettiğini kaçırdığımız anlar olmaktadır. O anki yoğunluğumuz, zihinsel

meşguliyetimizin yanı sıra birçok başka faktör de karşımızdaki kişinin duygularını tanıyamamamıza veya onun hissettiği ve bize aktarmaya çalıştığı duyguyu kaçırmamıza, yeterli empati ile yaklaşamamamıza sebep olabilmektedir. Ayrıca bazı duygu ifadeleri oldukça kısa süreler içerisinde başlayıp sona erebilmektedir. Bu ve başka birçok durum duygu ifadelerinin tanınmasını ve ayırtedilmesini etkileyebilmektedir. Yüzden duygu ifadesini ve tanımayı etkileyen faktörlerden bahsetmeden önce, bu becerilerin gelişimsel olarak nasıl kazanıldığına değinmek yerinde olacaktır.

Gelişimsel Süreçte Yüzden Duygu İfadesi ve İfadenin Tanınması

Yüz ifadeleriyle duyguların yansıtılması ve algılanması konusunda yapılan çalışmalar bebeklikten itibaren yüz ifadelerinden duyguların tanındığını göstermiştir (Field, Woodson et al. 1983). Duygu tanıma becerisinin gelişiminin deneyime dayalı olduğu, bilişsel süreçlerin ve motivasyonun duyguların anlaşılması ve tanımlanabilmesinde etkili olduğu bildirilmektedir (Pollak and Sinha 2002, Izard 2014). Caron'un bildirdiğine göre, 7-8 aylık çocuklar bile bazı duyguları yüz ifadesinden ayırt edebilmektedir (Caron, Caron et al. 1982, Batty and Taylor 2006). Nelson ise 4-9 aylık çocukların mutluluk, kızgınlık, korku, üzüntü ve şaşkınlık ifadelerini hem tanıyıp hem de ayırd edebildiklerini vurgulamaktadır (Nelson 1987, Serrano, Iglesias et al. 1992). Gelişimsel dönemler ilerledikçe çocukların yüzden duygu tanıma ve ayırtetme becerileri de gelişmektedir. Erken okul yıllarında, hatta okul öncesi dönemden başlayarak, çeşitli yüz ifadelerinin tanıma ve ayırtetme performansının da arttığı tespit edilmiştir (Camras 1980, Thomas, De Bellis et al. 2007). Çocuklar arasında bu ifadelerden en kolay tanınanın mutluluk olduğu, bunu kızgınlık ve üzüntünün takip ettiği, şaşkınlık ve korkunun ise bunlara oranla daha zor tanınıp ayırd edildiği gösterilmiştir (Çelik, Tuğrul et al. 2002). Çocukların en çok nötral ifadeleri tanımakta zorlandıkları, kesin ifadeleri ise diğer ifadelere göre daha kolay tanıdıkları vurgulanmıştır (Çelik, Tuğrul et al. 2002). Çocukların erken dönemlerde yüzün özniteliksel özelliklerinden (ağız, dudak kenarı, kaş, göz, burun vb) duyguları tanıdıkları, 10 yaş sonrası dönemde ise yüzü bütüncül olarak işlemlemeye başladıkları için yüzün özniteliklerinin birbiriyle ilişkisini değerlendirdikleri ve buna bağlı olarak yüz tanıma performanslarının giderek arttığı bildirilmektedir (Pollak and Sinha 2002, Beaudry, Roy-Charland et al. 2014). Çalışmalarda ayrıca erken dönem deneyimlerine dayalı olarak çocuklarda bazı duyguları tanımada duyarlılık geliştiği, kötü muameleye uğrayan çocukların kızgınlık ifadesini, depresif annelerin çocuklarının üzüntü ifadesini daha az ipucundan hızlı bir biçimde tanıdığı, buna göre duygu ve motor reaksiyonlarını hızlı bir biçimde ayarladıkları ortaya çıkmıştır (Pollak, Cicchetti et al. 2000,

Kozłowska, Brown et al. 2013). Bu yanlılığın bazı durumlarda çocuğu olumsuz yaşantılardan koruduğu düşünülürken, bazı durumlarda ise duyguyu yanlış tanımasına neden olabildiği düşünülmektedir (Pollak, Cicchetti et al. 2000). Olumsuz deneyimler, uygun olmayan ebeveyn tutumları ve bağlanma özellikleri bir yandan bazı duyguları tanıma yanlılığına neden olurken, diğer yandan bazı duyguları birbirinden ayırt etme ve tanıma zorlanmaya sebebiyet vermektedir (Kozłowska 2009). Anne bakım duyarlılığının yüksek olmasının üzüntü ifadesini tanıma ve empati becerilerini, otonomiye aşırı engelleyici ebeveyn tutumlarının korku ifadelerini, aşırı koruyucu veya kontrol edici tutumların ise tikslenme duyarlılığı arttırdığı yapılan çalışmalarda gösterilmeye çalışılmıştır (Zheng, Chai et al. 2011). Erişkinlerde yapılan araştırmalarda ise depresyon, anksiyete, alkol bağımlılığı, şizofreni gibi farklı psikiyatrik bozukluklarda yüzdeki duygu dışavurumunun ve algılama yetisinin etkilenebileceği vurgulanmaktadır. Her bozukluk için bu etki farklı biçimlerde ortaya çıkmakta, sonuçta o bozukluğa özgü sosyal iletişim ve etkileşim sorunları ortaya çıkmaktadır (Mendlewicz, Linkowski et al. 2005, Surcinelli, Codispoti et al. 2006, Foisy, Kornreich et al. 2007, Chan, Wong et al. 2008).

Cinsiyet

Yüz ifadelerini psikiyatrik hastalıklar dışında da birçok faktör etkilemektedir. Bu faktörlerden birisi cinsiyettir. Yapılan bir araştırmada Japon katılımcılara duygu ifadeleri içeren fotoğraflar gösterildiğinde ve fotoğraftaki kişinin cinsiyeti kadın olduğunda Japon katılımcılar duygu ifadelerini daha kolay tanıdıkları (Matsumoto 1992). Benzer bir başka araştırmada fotoğraftaki kişinin kadın olması durumunda duygu ifadelerinin tanınma oranının daha yüksek oluşu dikkat çekmiştir (Hampson, van Anders et al. 2006). Cinsiyete göre yüz ifadelerindeki duyguları tanıma becerilerine ilişkin yapılan bir araştırmada katılımcılara temel yüz ifadelerinin olduğu çeşitli fotoğraflar gösterilmiş ve kadın katılımcıların 6 temel duyguyu erkeklere kıyasla daha doğru tanıdıkları anlaşılmıştır (Merten 2005). Kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla yüz ifadelerini daha iyi tanıdıkları bulgusuna ulaşılan araştırmalara (Boyatzis, Chazan et al. 1993) ek olarak yüz ifadelerini tanıma her iki cinsiyet arasında anlamlı düzeyde bir fark olmadığına işaret eden araştırmalar da bulunmaktadır (Domico 2011). Yüz tanıma sürecinde cinsiyet faktörünün etkisine açıklık getirmek amacıyla yapılan bir meta-analiz çalışmasına göre kadın katılımcılar erkek katılımcılara kıyasla düşük düzeyde de olsa yüz ifadelerindeki duyguları daha doğru tanımakta ve ayıdirmektedirler (Thompson and Voyer 2014). Kadınların yüz ifadelerini tanıma erkeklerden daha iyi performans göstermelerinin sebeplerinden birisi olarak kadınların geleneksel ‘toplumsal itaatkarlığı’ (?) gösterilmektedir, ki bu da onların yüz

ifadelerindeki duyguları daha iyi tanıyabilmelerinin sebebi olarak varsayılmaktadır (Snodgrass 1992).

Kültür

Yüz ifadelerindeki duyguların tanınmasını etkileyen faktörlerden bir diğeri de yüz ifadeleri fotoğraflarında gösterilen kişinin katılımcıyla aynı kültürden olup olmamasıdır. Fotoğraftaki kişinin katılımcı ile aynı kültürden olması durumunda yüz ifadelerinin daha doğru tanınması beklenmektedir. Bu durum ‘grup avantajı’ olarak ifade edilmektedir (Matsumoto 2002). Bir başka ifadeyle katılımcı ile fotoğraftaki veya görseldeki kişi aynı toplumdan olduklarında katılımcılar bu ifadeleri daha iyi tanıyabilmektedirler. Biz de çalışmamızda bu faktörün önemini dikkate alarak katılımcılarla aynı kültürel geçmişi paylaşan kişilerden oluşan fotoğraf setini kullanmayı tercih ettik.

Fizyolojik Durumlar

Bireyin fizyolojik durumu da yüz ifadelerindeki duyguları tanınmasını etkileyebilmektedir. Örneğin, yapılan bir araştırmada kadın katılımcılar folliküler dönemde olduklarında yüz ifadelerindeki duyguları daha iyi tanıyabilmekte iken döngünün 14. gününden sonra salgılanan ve şişkinlik şikayetine sebep olan progesteronun etkisinin ağırlıklı olduğu luteal dönemde yüz ifadelerindeki duyguları tanımada daha düşük performans göstermektedirler (Derntl, Kryspin-Exner et al. 2008). Reprodüktif dönemdeki her dört kadından üçünde görülen premenstrüel sendromun (PMS) depresif durum, anksiyete ve irritabilite gibi duygusal semptomlara yol açabileceği bilinmektedir (Hoyer, Burmann et al. 2013). PMS’nin ağır formu olan premenstrüel disforik bozuklukta (PMDB) hem luteal hem de foliküler fazda duygusal uyarılarla etkinleşen, yüzden duygu ifadelerini tanımada önemli rolü olduğu düşünülen amigdalada etkinlik artışı bildirilmiştir (Adolphs 2002). Ayrıca, yüzden duygu ifadelerini tanıma yeteneğinin PMS’si olmayan sağlıklı kadınlarda da menstrüel sıklardan etkilendiği gösterilmiştir. Duygular tek tek söz konusu olduklarında, korku yüz ifadesini en yüksek oranda doğru tanımanın foliküler fazda, en düşük oranda doğru tanımanın luteal fazda olduğu gösterilmiş olmakla birlikte korku ve tiksinti ifadelerinin luteal fazda belirgin bir şekilde yanlış tanındığı da gözlenmiştir (Dalili, Penton-Voak et al. 2015). Rubinow ve arkadaşları PMDB hastalarının luteal fazda nötr yüzleri üzgün olarak yanlış yorumladıkları göstermişlerdir (Rubinow, Smith et al. 2007). Diğer taraftan, sağlıklı kadınlar menstrüel fazlardan bağımsız olarak mutlu yüz

ifadelerine daha hızlı reaksiyon göstermektedirler (Derntl, Kryspin-Exner et al. 2008). Bir diğer çalışmada, sağlıklı kadınların luteal fazda özellikle üzgün ve kızgın yüzler olmak üzere negatif yüz ifadelerine daha hızlı reaksiyon gösterdikleri bulunmuştur (Macrae, Alnwick et al. 2002, Derntl, Hack et al. 2013).

Derntl ve arkadaşları da, sağlıklı genç kadınlarda yüz ifadelerini tanıma yeteneği üzerinde faz etkisini bulmuş ve kadınların yüz ifadelerini, foliküler fazda luteal fazdan daha iyi tanıdıklarını ortaya koymuşlardır (Derntl, Kryspin-Exner et al. 2008). Bu bağlamda, kadınların fertil oldukları foliküler fazda daha iyi ve sosyal olarak yeterli hissettikleri düşünülmektedir, ki bu da türün devamı için gerekli olan çiftleşme ihtimallerini artırdığı şeklinde yorumlanabilmektedir (Macrae, Alnwick et al. 2002).

Bir başka fizyolojik durum olan uykusuzluk hali ise yüz ifadelerinin tanınmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Killgore, Balkin et al. 2017).

Kişilik Özellikleri

Literatüre baktığımızda kişilik bozuklukları ve zihinsel gerilikleri olan hastaların duygu tanıma ve ayırt etme becerilerindeki azalmayı gösteren birçok araştırmaya rastlanmaktadır (Sachs, Steger-Wuchse et al. 2004, Bayrakçı, Sert et al. 2015). Bununla birlikte kişiliğin yüz ifadelerinin tanınmasındaki etkisi ise halen tartışmalıdır. Matsumoto ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada beş faktör kişilik boyutlarından açıklık ve özdenetim puanları yüksek kişiler duygu ifadelerini daha doğru tanıyabildikleri bulgusuna ulaşmıştır (Matsumoto, LeRoux et al. 2000). Ancak Zhang ve arkadaşları bireyin kişilik özelliklerinin duygu ifadelerini tanımadaki etkilerinin daha detaylı tartışılabilmesi için bu konuda daha güçlü kanıtlara ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedirler (Zhang 2011). Biz de yapmış olduğumuz çalışma ile bu bağlamda literatüre katkı yapmayı hedeflemekteyiz.

Psikiyatrik Hastalıklar

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere birçok tıbbi durum hem yüzden duygu ifadesini hem de yüzden duygu tanıma becerisini etkilemektedir. Başta şizofreni olmak üzere anksiyete bozukluğu, antisosyal kişilik bozukluğu, bipolar bozukluk, depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, alkol ve madde kullanım bozukluğu gibi bir çok psikiyatrik hastalıkta yüzdeki duygu ifadelerini tanıma zorluklarının görüldüğü düşünülmektedir (Kohler, Turner et al. 2003).

Şizofreni hastalarının çoğunda kendi duygu dışavurumlarındaki sorunlara ek olarak başkalarının duygu dışavurumlarının algılanmasında bozuklukların olduğu birçok çalışmada bildirilmektedir (Penn DL 2000, Schneider, Gur et al. 2006, Addington, Penn et al. 2008). Diğer psikiyatrik bozukluklardan farklı olarak,

şizofrenide korku başta olmak üzere, hemen tüm duygu dışavurumlarının algılanmasında daha genel bir bozukluktan bahsedilmektedir (Kohler, Turner et al. 2003). Şizofrenide, yüzden duygu ifadesi ve tanınması bozukluğun derecesi ile yaşamın önemli bir boyutunu oluşturan sosyal işlevsellikte bozulma arasında yakın bir ilişki olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir (Feinberg TE 1986, Hofer, Benecke et al. 2009). Bir araştırmada saldırgan şizofreni hastalarında başkalarının yüzündeki hüznün duygusunun algılanmasındaki yetersizlikler dikkat çekmiştir (Fullam and Dolan 2006). Bir araştırmada ise, psikoz için yüksek risk taşıyan bireylerde de yüzde dışavuran duyguların tanınması ve ayırt edilmesinde bozukluklar olabileceğine vurgu yapılmıştır (Addington, Penn et al. 2008).

Depresyondaki hastalarda ve depresyon riski yüksek bireylerde yüzden duygu ifadesi tanımada duygudurumla uyumlu hatalar sıklıkla bildirilmiştir. Major depresif bozukluğu olan hastalarda yüzdeki duygunun tanınmasındaki yanlışlığın klinik durumla yakından ilişkili olduğu saptanmıştır (Bourke, Douglas et al. 2010, Watters and Williams 2011). Başka bir çalışmada, sağlıklılarla karşılaştırıldığında, major depresyonu olan hastaların mutlu bir yüzü mutlu olarak tanınması için duygunun olduğundan daha yoğun gösterilmesine ihtiyaç duydukları gösterilmiştir. Üstelik üç ay sonra depresif belirtilerin azalmasıyla birlikte kişilerin bu ihtiyacı da azalmıştır (Münkler, Rothkirch et al. 2015).

Yapılan bir çalışmada Obsesif Kompulsif Bozukluğa (OKB) sahip hastaların tikslenme duygu ifadesinde özel bir tanıma bozukluğu gösterdikleri, diğer 5 temel duygu ifadesini tanımada ise herhangi bir farklılık göstermedikleri bulunmuştur (Stone, Valentine et al. 2001) .

Bunlarla birlikte, esrar (Bayrakçı, Sert et al. 2015), alkol (Montagne, Kessels et al. 2006), kokain (Kuypers, Steenbergen et al. 2015), opiyat (Bayram 2013) , metamfetamin (Chen, Wang et al. 2018), esrar (Ernst, Luckenbaugh et al. 2010) kullanımına bağlı olarak yüzdeki duygu tanıma becerilerindeki bozulmaları gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Ama Bourke ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmada, son 1 sene içerisinde sentetik kanabinoid kullanımı olan hastalara ait duygu tanıma, ayırt etme ve iletişim becerilerinde bozulmaya rastlanmamıştır (Bourke, Douglas et al. 2010). Dolayısıyla, alkol ve madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkabilecek yüzden duygu tanıma ve ayırdetme becerisindeki bozuklukların da detaylı araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bellek (Hafıza)

Literatürde yüzden spesifik bir duygu ifadesini algılamada veya tanımada hafıza faktörünün etkisini değerlendiren çok fazla çalışma olmamakla birlikte borderline bireylerde duygu tanıma ve düzenleme süreçlerinde bellek görevlerini değerlendiren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında

Çalışma belleği (*working memory*, ing.), bazılarında dikkat, bazılarında ise yorumlama üzerinde durulmuştur (Chun, Golomb et al. 2011, Baer, Peters et al. 2012, Kaiser, Jacob et al. 2016). Çalışma belleği, harici (örneğin, ortamdaki ipuçları) ve dahili (örneğin, bellek temsilleri) bilgi kaynakları arasındaki kesişme noktasında çalışan, geçici ve sınırlı kapasiteli bir depoyu ifade etmektedir (Chun, Golomb et al. 2011). Major depresyon ve borderline kişilik bozukluğu teşhisi alan ve sağlıklı kontrollerin yer aldığı bir araştırmada sosyal stresörlere yanıt olarak çalışma belleği performanslarında gruplar arasında farklılık olmadığı anlaşılmıştır (Bellovin-Weiss 2014). Bu borderline bireylerin çalışma bellek performansında bozukluk olabileceğini iddia eden literatürdeki önce yapılan çalışma bulguları ile çelişmektedir (Esmaeilian, Everaert et al. 2021). Krauze ve ark.'ları yapmış oldukları bir çalışmada, borderline bireylerin duygusal çeldiriciler sunulduğunda sağlıklı bireylere kıyasla amigdala ve insulalarında daha uzun tepki süreleri ve daha yüksek aktivasyona sahip olduklarını göstermiştirler. Bunun işleyen bir bellek görevi sırasında görevle alakasız sosyal ve duygusal bilgilere artan ilgi ile ilişkili olabileceği düşünölmüştür (Krause-Utz, Elzinga et al. 2014). Krauze ve ark.'larının yapmış oldukları başka bir çalışma ise borderline bireylerdeki öğrenme sürecinin duygusal bilişsel değerlendirmeler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. şöyle ki, katılımcılara nötr ve olumsuz yüz ifadeleri, işitsel kelimeler ile uyarlanmış bir n-geri (*n-back*, ing.) görevi kullanılarak 28 günlük eğitim verilmiş ve bu eğitim sonrasında hem borderline grupta hem de sağlıklı kontrollerde duygusal bilişsel değerlendirmenin geliştiği görölmüştür (Krause-Utz, Walther et al. 2020).

Bütün bunları dikkate aldığımızda, yüzden duygu ifadesinde ve yüzden duygu ifadesini tanımada bebeklikten itibaren başlayan karmaşık bir sürecin etkili olduğu görölmektedir. Hem uyku, menstrüel siklus gibi fizyolojik süreçlerin, hem de psikiyatrik birçok rahatsızlığın bu sürece etki ediyor oluşunun çalışmalarda gösterilmesine rağmen özellikle kişilik örgütlenmeleri ve bellek görevleri söz konusu olduğunda bu alandaki araştırmaların kesin sonuca ulaştığını söylemek halen mümkün görünmemektedir.

9.Yüzden Duygu İfadesini Ölçme Araçları

Yüz ifadelerindeki duygularla ilgili araştırmaların yöntemsel açıdan bazı farklılıkları bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde yüz ifadelerine yani yüzdeki kas hareketlerine ilişkin iki yöntemin kullanıldığı görölmektedir. Bunlardan ilki katılımcıların kendi yüz ifadelerine yönelik araştırmalar iken diğeri katılımcılara gösterilen yüz ifadeleri fotoğraflarından duygunun tespit edilmesi istenen araştırmalarıdır. 'Kodlama' (*encoding*, ing) diye isimlendirilen yöntem, katılımcının yüz ifadesindeki kasların araştırmacı tarafından incelenmesi anlamına

gelirken, ‘kod çözme’ (*decoding*, ing.) diye isimlendirilen bir diğer yöntem katılımcılara gösterilen yüz ifadeleri fotoğraflarının katılımcı tarafından değerlendirilmesini içermektedir. Bu iki yönetsel farklılığı da kendi içlerinde gruplara ayırmak mümkündür. İfadenin oluşmasında elektromiyografi ve kod sistemleri kullanılmaktayken, ifadenin tanınmasında serbest seçim ve zorunlu seçim gibi yöntemler kullanılmaktadır. Elektromiyografi yönteminde yüzdeki kas yüzeylerine küçük elektrotlar yerleştirilmekte ve hangi kasın veya kasların hareket ettiğine ilişkin bilgiler sağlanmaktadır. Bu yöntemin yüz hareketlerinin ölçülmesinde en nesnel yol olmasına karşın çok da tercih edilen bir yöntem olmadığı ifade edilmektedir. Bunun sebebinin ise katılımcıların yüzüne yerleştirilen elektrotlardan ötürü yüz hareketlerinde güvenilir olmayan sonuçlar ortaya çıkabilmesi ve ekonomik bir yöntem olmamasıdır (Russell 1997). Katılımcının yüz ifadelerinde oluşan duyguların analiz edilmesini sağlayan bir diğer sistem de çeşitli kodlama sistemleridir. Yaygın kullanılan kodlama sistemleri arasında ‘Yüz Hareketleri Kodlama Sistemi’ (*Facial Action Coding System, FACS*, ing.) bulunmaktadır. Ekman ve Friesen tarafından geliştirilen bu kodlama sisteminde katılımcının yüz ifadesindeki kas hareketlerinin kodlaması yapılmaktadır (Ekman 1978). Örneğin, FACS’teki kodlamalardan biri olan AU 1 (*Action Unit 1*, ing.), ‘kaşların iç kısımlarının yükselmesi’ hareketini temsil etmektedir. Bir başka ifadeyle AU 1 hareketi, üzüntü duygusu yaşandığında görülen bir kaş hareketidir (Josephs 2005). Bu kodlama sisteminin bir başka versiyonu ‘Duygusal Yüz Hareketleri Kodlama Sistemidir’ (*Emotion Facial Action Coding System, EMFACS*, ing.). EMFACS ile duyguların yüzdeki hareketleri gruplandırılmaya çalışılmaktadır (Ekman 1983). Bunlarla birlikte literatürde ‘Bütüncül Değerlendirmeyeyle Duygulanım İfadelerini Tanıma Sistemi’ (*System for Identification Affect Expression by Holistic Judgment, AFFEX*, ing.) (Izard, Hembree et al. 1983) ve ‘Azami Ölçüde Tanımlayıcı Yüz Hareketleri Kodlama Sistemi’ (*Maximally Descriptive Facial Movement Coding System, MAX*, ing.) gibi başka kodlama sistemleri de bulunmaktadır (Matsumoto D. 1991).

Bir derleme çalışmasında elektroensefalografi (EEG) yönteminin yüz ifadelerinin tanınmasında kullanılabileceği ve yüz ifadelerinin nörobiyolojisine ilişkin detaylı bilgi verebileceği belirtilmektedir (Paiva-Silva 2016).

Yüz ifadelerindeki duyguların değerlendirilmesinde kullanılan bir başka yöntem ise yüz ifadesinin verili seçenekler arasından tanınmasıdır. Bu yöntemde araştırmacı tarafından gösterilen fotoğrafların katılımcılar tarafından tanınması istenmektedir. Burada da iki farklı seçenek bulunmaktadır. Katılımcılara verilen yönerge ‘‘fotoğrafta gördüğünüz duyguyu yazınız’’ şeklinde olduğunda katılımcılardan serbest seçim yapmaları istenmekteyken, katılımcılara ‘‘fotoğrafta gördüğünüz duygulara en yakın seçeneği işaretleyiniz’’ yönergesiyle katılımcılara zorunlu bir seçim yaptırılmaktadır. Özellikle kültürler arası çalışmalarda duygu

ifadesini kelimeye dökmek, çalışmanın yapıldığı toplumun dilinden ötürü farklılık gösterebildiği için araştırmacının serbest seçim yöntemini kullanması doğru olabilir. Izard bu bağlamda doğuştan veya sonradan veya evrensellik konularında dilden bağımsız araştırmalar yürütmek için dilin kontrol altında olması gerektiğini vurgulamaktadır (Izard 1994).

İfadenin tanınmasını hedefleyen çalışmalarda araştırmacı katılımcılara yüz ifadelerindeki duyguları yansıtan fotoğraflar göstermektedir. Literatürde sıklıkla kullanılan fotoğraf seti Ekman ve Friesen tarafından geliştirilen duygusal yüz fotoğrafları setidir (Ekman 1978). Orijinal adı 'Pictures of Facial Affect' (*POFA*, ing.) olan fotoğraf setinde mutluluk, şaşkınlık, tikslenme, üzüntü, korku ve öfke olmak üzere altı temel duygu siyah beyaz fotoğraflarda gösterilmektedir.

Yüz ifadelerindeki duyguların tanınmasında sıklıkla kullanılan bir başka fotoğraf seti ise 'Duyguların Japon ve Amerikalı Yüz İfadesi' testidir (*Japanese and Caucasian Facial Expression of Emotion, JACFEE*, ing.) (Malatesta 1988). Matsumoto ve Ekman tarafından geliştirilen bu fotoğraf setinin çeşitli versiyonları bulunmaktadır. JACFEE'de mutluluk, öfke, tikslenme, korku, şaşkınlık, üzüntü ve aşağılama olmak üzere yedi duygu ve nötr ifade renkli fotoğraflarda gösterilmektedir (Josephs 2005).

Ülkemizde de yüzden duygu ifadelerini anlama becerisini değerlendirmek üzere hazırlanmış bazı testler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Dökmen tarafından geliştirilmiş, geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olan 'Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Testi (YİTT)'dir (Dökmen 1986). Bu test 17 farklı duygusal durumu ifade eden 53 adet renkli fotoğraftan oluşmuştur. Her bir duygusal yüz ifadesi bir ya da daha fazla fotoğrafta gösterilmiş ve pozlar bir Türk tiyatro sanatçısı tarafından verilmiştir. Testten alınabilecek en yüksek puan 106'dır. Birey testten ne kadar yüksek puan alırsa o kadar başarılı sayılmış olacaktır (Dökmen 1986).

Duygusal yüz ifadelerini tanıma becerisinin kültürel faktörlerden etkilenmesi dikkate alınarak Türk toplumundan seçilen bireylerin duygusal yüz ifadelerinden oluşan başka bir fotoğraf seti 2016 senesinde Turan ve Taş tarafından oluşturulmuş, geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmıştır (Turan 2016). Bu testte 6 temel duygu olan mutluluk, üzüntü, korku, tikslenme, öfke, şaşırma ve nötr yüzlerin her birine ait 10 , toplamda 70 renkli fotoğraf kullanılmaktadır. Katılımcı tarafından yanıtlanan her doğru cevap için '1' yanlış cevap için ise '0' puan verilmekte, toplam puan '70' üzerinden değerlendirilmektedir. Test için herhangi bir kesme puanı ve süre kısıtlaması belirlenmemiştir. Alınan daha yüksek puanlar daha iyi yüzden duygu tanıma becerisi ile ilişkilendirilmektedir.

V. Amaçlar, Gereçler ve Yöntem

Amaçlar

Kişilerarası ilişkilerin insan yaşamındaki önemi gözönüne alındığında kişilerarası ilişkileri etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin nelerden etkilendiğinin saptanması insan ruhsallığı sözkonusu olduğunda özellikle anlamlıdır. Kişilerarası ilişkilerde her ne kadar sözel iletişim ağırlıklı varsayılsa da, sözel olmayan iletişimin kişilerarası ilişkilerde belirleyici özelliğini olduğunu vurgulamak gerekiyor. Bu bağlamda kişilerarası etkileşimde sözel olmayan iletişim aracı olarak öne çıkan yüzde dışa vurulan duyguların doğru tanınması bizim çalışmamızın ana araştırma konusudur. Çalışmamızda yüzde dışa vuran duyguların doğru tanınmasına etki edebilecek faktörler incelenmeye çalışılmıştır.

Kişiliği belirli kategori ve tanımlara sıkıştırmadan, kişilik özelliklerini kişilik örgütlenmeleri gözönünde bulundurarak yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda literatürün çok da yeterli olmadığı görülmektedir. Biz çalışmamızda yüzde dışavuran duygu ifadesinin doğru tanınmasını etkileyebilecek faktörlerden kişilik özelliklerini kişilik örgütlemesi olarak değerlendirmeye çalıştık ve bu çerçevede Kernberg'in kişilik organizasyonu yaklaşımı esas aldık.

Çalışmamızda özellikle kişilerarası ilişkilerde sorun yaşama oranları yüksek olan BKÖ'ne sahip olan kişilerle daha işlevsel ilişkiler kurma potansiyeli olan NKÖ'ne sahip olan kişiler karşılaştırılmıştır. PKÖ'ne sahip olan kişilerin tıbbi, psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve başka birçok kişilerarası etkileşimini kısıtlayan karıştırıcı faktörlerin olması sebebi ile çalışmaya alınmamıştır ve bu çalışmamızın en önemli kısıtlayıcı tarafı olarak görülmektedir.

BKÖ ve NKÖ'ne sahip olan kişilerin yüzde dışavuran duyguları tanıma becerisi üzerine yapılan çalışmalarda kişilik özelliklerinin etkili olup olmadığı konusunda kesin ve yeterli bir kanıtın olmaması çalışmamızı yapmak konusundaki en önemli motivasyonumuzu oluşturmakta idi. Bu çalışmada kişilik örgütlenmelerinin yüzden duygu tanıma becerisini etkileyip etkilemediği, şayet etkiliyorsa bu etkilemede zaman ve hatırlama faktörünün etkili olup olmadığı araştırılacaktır. Üzerinde duracağımız önemli varsayımlarımız,

1. İki grup arasında yüzden duygu tanıma becerisi arasında fark vardır ve Borderline grubun yüzden duygu tanıma becerisi Nevrotik gruba göre daha düşüktür.
2. İki grup arasında yeterli zaman verildiğinde yüzden duygu tanıma beceri açısından fark yoktur.
3. Borderline grubun yüz ifadelerini hatırlama puanları Nevrotik gruba göre daha düşüktür ve bu olumsuz yüz ifadelerini hatırlama puanlarının düşük olması ile ilişkilidir.

Çalışmamızda bu varsayımları test etmek için, yüzdeki duygusal ifadelerin tanınması hem ilk karşılaşmada, hem de sonraki tekrarlayan karşılaşmalarda değerlendirilmiş, bu sayede yüzden duygu tanımanın öğrenme ve hafıza ile ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcılara ikinci kez fotoğraf seti gösterildiğinde zaman sınırlaması uygulanmamış ve yüz ifadelerini doğru tanıma üzerinde süre faktörü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü testte katılımcıların sadece duygusal yüz ifadesini tanınması değil, aynı zamanda yüz ifadelerini hatırlayıp hatırlamadığı da sorulmuştur.

Çalışmamızda ayrıca KOREN ve KOREN alt ölçek puanlarının, SBT alt puanlarının, eğitim düzeyinin, DASS 21 ve SCL 90 R puanlarının, psikoterapi görme gibi bir çok faktörün yüzden duygu tanıma becerisini etkileyip etkilemediği ve varsa bu etkilemenin gruplar arasında farklılık gösterip göstermediği de değerlendirmelerimiz arasındadır.

Gereçler ve Yöntem

A.Örneklem

Araştırmaya son 3 sene (2019-2022) içerisinde İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı polikliniklerine muayene, tedavi veya psikoterapi hizmetleri için başvuran kişiler alınmıştır. Bu kişilerin kişilik örgütlenme düzeyleri (NKÖ, BKÖ, PKÖ) hem klinik görüşme (SCID PD) hem de yapılandırılmış testlerle (KOREN, SBT, BKE) değerlendirilmiştir.

Araştırma Helsinki Bildirgesinde belirtilen etik ilkeler doğrultusunda yürütüldü. Veri toplama işlemi başlamadan İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna başvurularak onay alındı (Etik Kurul Dosya Numarası: **2022/899**). Katılımcılara çalışmanın amacı, uygulanacak yöntem ve olası riskler ile

ilgili sözel ve yazılı bilgi verildi. Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılardan yazılı bilgilendirilmiş onam alındı (Ek 2.1).

1. Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

- ✓ 18-65 yaş arasında olmak
- ✓ Borderline veya Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi özellikleri göstermek
- ✓ Ölçekleri okuyup anlayabilecek, fotoğraf setini uygulayabilecek zihinsel ve fiziksel yeterliliğe sahip olmak
- ✓ Bilgilendirilmiş Onam Formunu imzalamış olmak

2. Araştırmadan Dışlama Kriterleri

- 18 yaş altında veya 65 yaş üstünde olmak
- Psikotik Kişilik Örgütlenmesi özellikleri göstermek
- Yaşam boyu herhangi bir psikoze spektrum bozukluk tanısı almak
- Genel tıbbi durumu bozan veya bilişsel işlevlere etki edecek akut veya kronik fiziksel bir hastalığın olması (nörolojik, neoplastik, endokrin ve immün bozukluklar, enfeksiyon, epilepsi vs.)
- Dikkat üzerinde işlevselliği bozacak düzeyde etkili olan TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu), DKB (Disosiyatif Kimlik Bozukluğu), DEHB (Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu) ve benzeri bir teşhisin olması
- Gebelik veya laktasyon durumunun olması
- Akut psikoaktif madde etkisinde olmak veya kullanıyor olmak

B. Veri Toplama Araçları (Ek 2.2)

1. Tanı, Kişinin Sosyodemografik ve Tıbbi Bilgilerini, Hastalık Şiddetini Ölçmeye Yönelik Araçlar.

- **Sosyodemografik ve Tıbbi Bilgi Formu** : Bu form araştırmacı tarafından katılımcının sosyodemografik ve tıbbi verilerini belirlemek amacı ile oluşturulmuştur
- **KOREN** (Kişilik Organizasyonları Envanteri): Bireylerin kişilik organizasyonlarını değerlendirmek amacıyla, Kernberg ve ekibi tarafından (Clarkin 1995) 1995 yılında oluşturulan envanterin Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Ceran Yıldırım tarafından yapılmıştır (Ceran Yıldırım 2021). Envanter bireyin Kimlik

Difüzyonu (KD), Primitif (İlkel) Savunma Düzenekleri (PSD) ve Gerçeklik Testi (GT) ile ilgili bilgi vermekte ve kişilik organizasyonuna yönelik boyutsal bir çerçeve sunmaktadır. Toplam 31 maddeden oluşan 5'li Likert tipi ölçeğin 9 maddesi PS, 10 maddesi KD, 12 maddesi ise GT ile ilişkilidir. Envanter hem toplam puan, hem alt ölçek puanları üzerinden değerlendirilebilmektedir. Envanterde maksimum puan 155, minimum puan ise 31'dir. Puanlarda düşükten yükseğe doğru olan değişim kişilik organizasyonu düzeyinde nevrotikten borderline'a, borderline'dan psikotik'e doğru olan değişime denk düşmektedir.

- **BKE** (Borderline Kişilik Envanteri): Leichsenring tarafından geliştirilmiş bir kendini değerlendirme ölçeğidir (Leichsenring 1999), 53 maddeden oluşan ve doğru-yanlış biçiminde yanıtlanan bir envanterdir. Bu maddelerden son iki tanesi diğer maddelere bağlıdır ve psikopatoloji alkol ya da madde kullanımıyla ilişkilidir, maksimum puan 51, minimum puan 0'dır. Kernberg'in kişilik organizasyonu kuramına dayanan BKE, istatistiksel analizler sonucu kimlik karmaşası, ilkel savunmalar, yakınlaşmaktan korkma, gerçeği değerlendirme bozukluğu alt ölçeklerinden oluştuğu saptanmıştır. BKE tanı ölçütleriyle iyi bir uyum göstermekte, yüksek düzeyde duyarlılığı ve özgüllüğü bulunmaktadır. Borderline kişilik örgütlenmesinin olduğu klinik tablolarda ve kesitsel yanında boyutsal değerlendirmede kullanılabilir. Envanterin Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Aydemir tarafından yapılmıştır (Aydemir 2006,).
- **SBT 40** (Savunma Biçimleri Testi 40): Testin 40 maddelik formu, bilinç dışı kullanılan savunma mekanizmalarının bilinç düzeyindeki yansımalarını deneysel olarak değerlendiren, toplam 40 madde ve 20 savunmadan oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Andrews, Singh ve Bond (Andrews, Singh et al. 1993) tarafından geliştirilen testte her bir madde '1' (Bana hiç uygun değil) ile '9' (Bana çok uygun) arasında değerlendirilmektedir. Ölçekteki maksimum puan 360, minimum puan ise 40'dır. Bu ölçekteki 20 savunma immatür, nevrotik ve olgun savunmalar olarak 3 boyutta toplanmaktadır. İmmatür savunmalar, yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtma, değersizleştirme, otistik fantezi, inkar, yer değiştirme, disosiyasyon, bölünme, mantıksallaştırma, bedenselleştirme, nevrotik

savunmalar, yapma-bozma, yapay özgecilik, idealleştirme, karşıt tepki geliştirme, olgun savunmalar ise, yüceleştirme, mizah, beklenti, baskılamadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Yılmaz tarafından yapılmıştır (Yılmaz 2007).

- **DASS 21** (Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği 21): Lovibond & Lovibond tarafından (Lovibond 1995) geliştirilen ölçekte kişilerin depresyon, stres ve anksiyete boyutlarını ölçmek için 7’şer soru bulunmaktadır. Ölçek 4’lü Likert tipi ölçek olup; ‘0’ “bana uygun değil”, ‘1’ “bana biraz uygun”, ‘2’ “bana genellikle uygun”, ve ‘3’ “bana tamamen uygun” şeklinde kodlanmıştır. Kişinin son 1 haftalık belirtilerine odaklanan ölçeğin maksimum puanı 63, minimum puanı ise ‘0’dır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Sarıçam tarafından yapılmıştır (Sarıçam 2018).
- **SCL 90 R** (*Symptom Check List 90 Revised*, ing., Belirti Tarama Listesi, Tr.) : Derogatis tarafından geliştirilen ölçeğin (Derogatis 1977) Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenirlik çalışması Kılıç tarafından yapılmıştır (Kılıç 1991). Ölçek kişinin son 3 aylık belirtilerine odaklanmakta, toplam 90 maddeden oluşmakta, her madde ‘0-4’ arasında puanlanmaktadır. Maksimum puan ‘360’, minimum puan ‘0’dır.

2. Yüzden Duygu Tanıma Becerisini Ölçmeye Yönelik Araçlar

- **Türk Toplumunda Sağlıklı Bireylerin Yüz İfadelerinden Oluşan Duyguları Tanımlama Testi:** Test ve fotoğraf seti, Fatma Turan ve Cumhuriyet Taş (Turan 2016) tarafından, Paul Ekman’ın 1976 yılında geliştirdiği 6 temel duygu (mutluluk, hüzn, şaşkınlık, korku, tikslenme, öfke) ve nötr duyguyu ifade eden 110 resimden oluşan ‘Yüz İfadelerinden Duygu Tanıma Testi’nden (Ekman 1976) yola çıkarak hazırlanmıştır. Testte Türk toplumundan seçilen kişilerin 6 temel duygu (mutluluk, hüzn, şaşkınlık, korku, tikslenme, öfke) ve nötr duyguyu ifade eden 70 adet renkli fotoğrafı yer almaktadır. Test için herhangi bir kesme puan ve süre kısıtlaması belirtilmemiştir.

C.Araştırma Protokolü

Çalışmamızın araştırma protokolü **Ek 2.3**’de yer almaktadır.

D. Veri Analizi

İstatistiksel analizler IBM SPSS Statistics Version 28.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirildi. İstatistiksel anlamlılık aksi belirtilmedikçe gruplar arası karşılaştırmalar için $p < 0.05$ olarak kabul edildi. Grup içinde çoklu karşılaştırmalara yapılan korelasyon testlerinde istatistiksel anlamlılık için Bonferroni düzeltmesi yapıldı.

Kategorik değişkenler için yüzdeler, sürekli değişkenler için ortalama, standart sapma değerleri hesaplandı. Kategorik değişkenlerin karşılaştırılması için Ki-Kare Testi (*Chi-Square Test*, ing.) ve beklenen değerler Ki-Kare Testi'nin kullanılmasına engel olduğu durumlarda Fisher'in Kesin Olasılık Testi (*Fisher's Exact Test*, ing) veya Fisher Freeman Halton Kesin Olasılık Testi (*Fisher Freeman Halton Exact Test*, ing.) kullanıldı. Sürekli değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov Smirnov veya Shapiro Wilk Testleri ile değerlendirildi. Parametrik bağımsız sürekli değişkenlerin karşılaştırılması için Student t Testi (İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testi), parametrik olmayan bağımsız sürekli değişkenlerin karşılaştırılması için Mann Whitney U Testi, parametrik iki bağımlı sürekli değişkenin karşılaştırılması için İki Eş Arasındaki Farkın Önemlilik Testi (*Paired t Test*, ing.), nonparametrik iki bağımlı sürekli değişkenin karşılaştırılması için Wilcoxon Testi kullanıldı. Sürekli değişkenlerin arasındaki ilişkiyi saptamak için Pearson Korelasyon Testi kullanıldı. İki den fazla bağımsız grubun karşılaştırılması için parametrik değişkenlerde ANOVA (*Analysis Of Variance*, ing.) nonparametrik değişkenlerde Kruskal Wallis Testi kullanıldı.

VI. Bulgular ve İstatistiksel Analiz Sonuçları

Çalışma süresince önce son 3 sene (Ocak 2020 – Mayıs 2022 arasında) içerisinde İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı polikliniklerine başvuran ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı P.Y.Anastasiadis Psikoloji Laboratuvarı'nda Rorschach Testi yapılan, test sonucundan Borderline veya Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi özellikleri gösterdiği düşünülen 253 kişiye telefonla ulaşıldı. Bunlardan 82 kişi çalışmaya katılmayı kabul etti. Çalışmaya katılmayı kabul eden kişilerden 65'i çalışmaya katılmak için görüşmeye geldi. Görüşmeye gelen kişilerden Borderline gruptaki 2 kişi görüşme esnasında disosiyatif belirti -dalgalılık ve amnezi- gösterdiği için, 1 kişi

cevap kağıdında kaydırma yaptığı için, 1 kişinin cevaplarında aşırı değerler gözlemlendiği için, Nevrotik grupta ise 1 kişi, DEHB (Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu) tanısı vardı ve ilaç kullanmadığı dönemde idi, bu sebeple dikkatini odaklayamadığı için test düzeneğine uyum sağlayamadılar. Sonuçta çalışmaya planlandığı gibi 30 Borderline 30 Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi sahip olan 60 kişi alınmış oldu. Katılımcılar öndeğerlendirme olarak Rorschach Testi sonuçları ve klinik değerlendirme olarak SCID PD sonuçları gözönünde bulundurularak, KOREN test sonuçlarına göre Borderline ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmesi gösterenler olarak gruplandırıldılar.

A.Sosyodemografik Özellikler

Katılımcıların gruplarına göre sosyodemografik özellikleri **Tablo 1**'de verilmiştir. İki grup arasında temel farklar olup olmadığına yönelik yapılan analizlerde cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve yaş açısından iki grup arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 1. Sosyodemografik Özellikler

		Kişilik Organizasyonu		p değeri *
		Borderline	Nevrotik	
Cinsiyet	Kadın	26	28	0.671
	Erkek	4	2	
Yaş		24.53	24	0.557
Medeni Durum	Bekar	22	26	0.464
	Evli	6	3	
	Dul	2	1	
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	3	0	0.167
	Lise	8	9	
	Önlisans	3	3	
	Lisans	13	18	
	Yüksek lisans	3	0	
Toplam		30	30	
* $p < 0.05$				

B.Klinik Özellikler

Örneklemin klinik özellikleri gruplara göre **Tablo 2'**de gösterilmiştir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre bilinen tanılar, ilaç kullanımı, psikoterapi görme açısından gruplar arasında fark saptanmamıştır. Ama iki grup arasında kullanılan ilaçtan fayda görme açısından istatistiki olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0.001$). Buna göre Nevrotik grupta ilaç kullanan 14 kişinin tamamı ilaçtan fayda gördüğünü ifade etse de, Borderline grupta ilaç kullanan 17 kişiden 3'ü ilaçtan fayda gördüğünü ifade etmiş, 7 kişi ilaçtan kısmen fayda gördüğünü, 7 kişi ise ilaçtan fayda görmediğini ifade etmiştir.

Tablo 2. Klinik Özellikler (1)

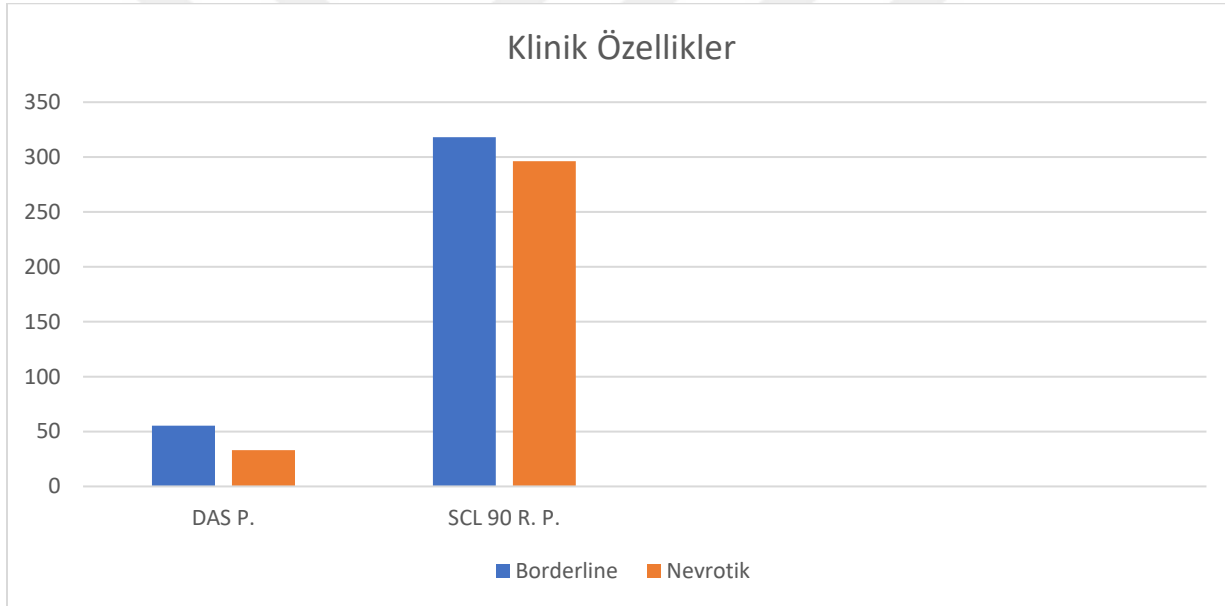
		Kişilik Organizasyonu		*p değeri
		Borderline	Nevrotik	
Bilinen Tanı	var	22	16	0.108
	yok	8	14	
Major Depresyon		10	10	
Anksiyete Bozukluğu		14	5	
DEHB		0	3	
Bipolar Bozukluk		1	0	
Kişilik Bozukluğu		4	0	
CİB		1	2	
Uyku Bozukluğu		4	2	
İlaç Kullanımı (var veya vardı)		17	14	0.438
İlaçtan Fayda	var	3	14	<.001
	kısmen	7	0	
	yok	7	0	
Psikoterapi görme		6	10	0.243
* $p<0.05$				

Ayrıca katılımcıların son 1 hafta ve son 3 aylık ruhsal durumlarını değerlendirmek amacı ile uygulanan DASS 21 ve SCL 90 R sonuçları **Tablo 3'**de gösterilmektedir. Bu bulgulara göre iki grup arasında hem DASS 21 hem de SCL 90 R puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark mevcuttur ($p<0.001$) ve borderline grubun puan ortalaması nevrotik gruba göre daha yüksektir (**Grafik 1**).

Tablo 3: Klinik Özellikler (2)

Kişilik Organizasyonu	Borderline		Nevrotik		* p değeri
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
DASS 21 P.	55.3	4.276	33	5.546	<.001
SCL 90 R. P.	318.07	27.94	296.3	18.21	<.001
* $p<0.05$					

Grafik 1: Klinik Özellikler

C.Kişilik Örgütlenmeleri (Kişilik Özellikleri)

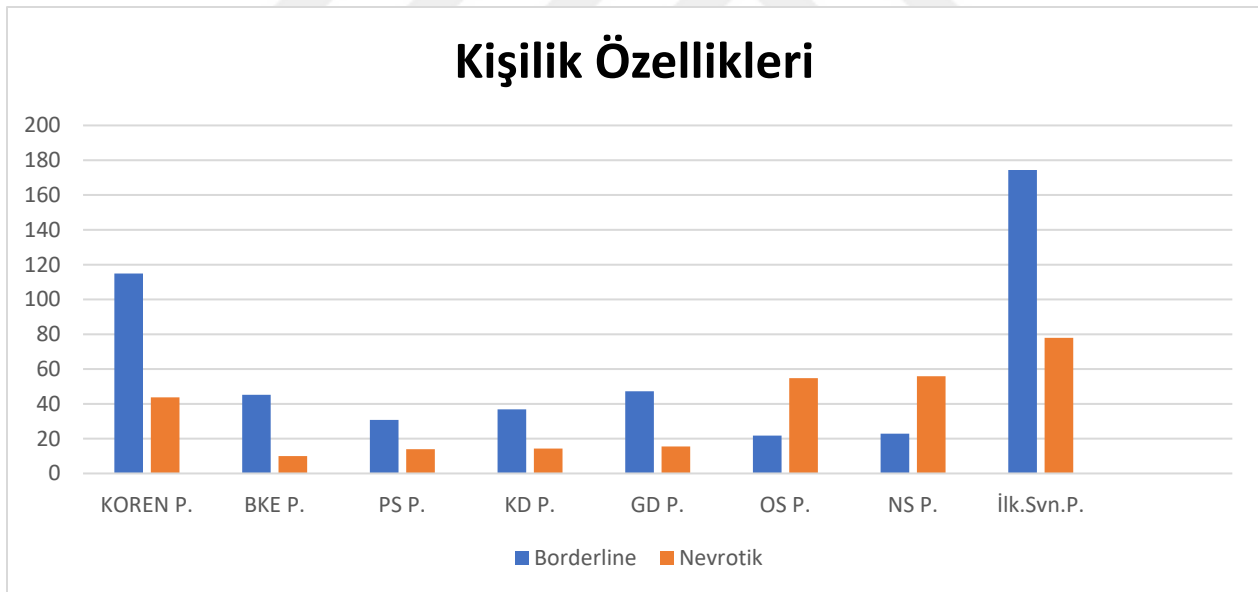
Örnekleme yer alan kişilerin, kişilik özelliklerine ait veriler **Tablo 4**'de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre iki grup arasında KOREN toplam ve alt puanları, SBT alt puanları, BKE puanları ortalamaları arasında fark vardır , bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p<0.05$). Borderline grubun KOREN toplam ve alt puanları, BKE puanı ve SBT alt puanı olan İlkel Savunma puanı Nevrotik gruba göre daha yüksek iken, SBT alt puanları olan Olgun Savunma ve Nevrotik Savunma puanları Nevrotik gruba göre daha düşüktür (**Grafik 2**). Ayrıca bu bulgular yapılan Rorschach Testi sonuçları

ve hastalarla yapılan klinik görüşmelerden (SCID PD) elde edilen değerlendirmeler ile desteklenmektedir.

Tablo 4. Kişilik Örgütlenmeleri (Kişilik Özellikleri)

Kişilik Organizasyonu	Borderline		Nevrotik		* p değeri
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
KOREN P.	114.9	7.6	43.7	4.8	<.001
BKE P.	45.2	3.5	10	2.8	<.001
PSD P.	30.8	3.9	13.9	2.2	<.001
KD P.	36.8	3.8	14.3	2.5	<.001
GD P.	47.2	3.1	15.5	2.9	<.001
OS P.	21.8	3.6	54.8	3.7	<.001
NS P.	22.9	3	55.9	4.5	<.001
İS P.	174.4	4.4	77.9	3.9	<.001
* $p < 0.05$					

Grafik 2: Kişilik Özellikleri

D. Test Puanları

Katılımcılara uygulanan ‘Türk Toplumunda Sağlıklı Bireylerin Yüz İfadelerinden Oluşan Duyguları Tanımlama Testi’ 1, 2 ve 3’ün (1: ilk kez uygulanan test, 2: ikinci kez uygulanan test, 3: üçüncü kez uygulanan test) puanlarının ortalamaları, ikinci testte katılımcıların harcadıkları toplam sürenin

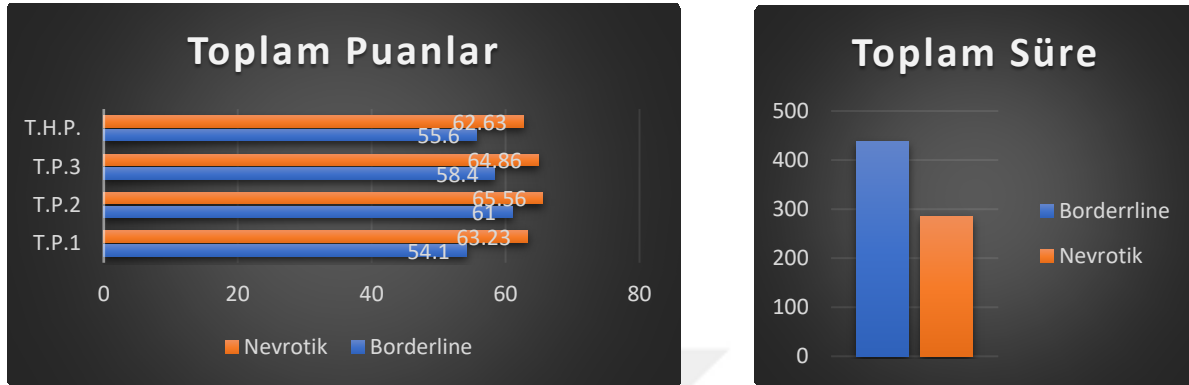
ortalamları ve üçüncü testte katılımcıların toplam hatırlama puanlarının ortalamları **Tablo 5**'de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınara yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre:

- Her üç testte Toplam Duygu Doğru Tanıma Puanı (TDDTP veya TP) ortalamları açısından Borderline ve Nevrotik grup arasında fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun ortalaması daha düşüktür.
- İkinci testte Yüzdeki Duyguyu Tanıma ve Tanıdığı Duygudan Emin Olmak İçin Harcadığı Toplam Sürenin (TS) ortalaması açısından Borderline grup ile Nevrotik grup arasında fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun ortalaması daha yüksektir.
- Üçüncü Testte Yüzleri Hatırlama Toplam Puanı (THP) ortalaması göz önünde bulundurulduğunda Borderline grup ile Nevrotik grup arasında fark vardır (fark 7 puandır), bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalaması Nevrotik gruba göre daha düşüktür (**Grafik 3**).

Tablo 5: Toplam Test Puanları

Kişilik Örgütlenmesi	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
T.P.1	54.1	1.82	63.23	2.07	<.001
T.P.2	61	2	65.56	1.77	<.001
T.P.3	58.4	2.67	64.86	2.02	<.001
TS (saniye)	437.5	51.68	284.36	31.87	<.001
TH P.	55.6	3.13	62.63	2.17	<.001
* $p < 0.05$					

Grafik 3:Toplam Test Puanları, Toplam Süre ve Toplam Hatırlama Puanı

Ayrıca bu bulgular göz önüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre Borderline grupta birinci ve ikinci, ikinci ve üçüncü, birinci ve üçüncü testteki toplam puan ortalamaları arasında fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p<0.05$). Bu sonuçlara göre Borderline grupta TP 2 hem TP 1'e hem de TP 3'e göre, TP 3 ise TP 1'e göre anlamlı olarak daha yüksektir (**Tablo 3.1**). Nevrotik grupta ise birinci ve ikinci (TP 1 ve TP 2), birinci ve üçüncü (TP1 ve TP3) testteki toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark var iken, ($p<0.05$), ikinci ve üçüncü (TP2 ve TP3) testteki toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark yoktur, ($p>0.05$). Bu sonuçlara göre Nevrotik grupta hem TP 2 hem de TP 3 puanı TP 1'e göre yüksek iken, TP 2 ve TP 3 arasında fark yoktur (**Tablo 3.2**).

Tablo 3.1 Borderline Grubun Toplam Test Puanları Karşılaştırılması

Borderline Grup				
		Ort.	Std.Sap.	*p değeri
Çift 1	TP 1	54.16	1.82	<.001
	TP 2	61.00	2.00	
Çift 2	TP 2	61.00	2.00	<.001
	TP 3	58.43	2.67	
Çift 3	TP 1	54.16	1.82	<.001
	TP 3	58.43	2.67	
* $p<0.05$				

Tablo 3.2: Nevrotik Grubun Toplam Test Puanları Karşılaştırılması

Nevrotik Grup				
		Ort.	Std.Sap.	*p değeri
Çift 1	TP 1	63.2333	2.07918	<.001
	TP 2	65.5667	1.77499	
Çift 2	TP 2	65.5667	1.77499	0.057
	TP 3	64.8667	2.02967	
Çift 3	TP 1	63.2333	2.07918	<.001
	TP 3	64.8667	2.02967	
* $p<0.05$				

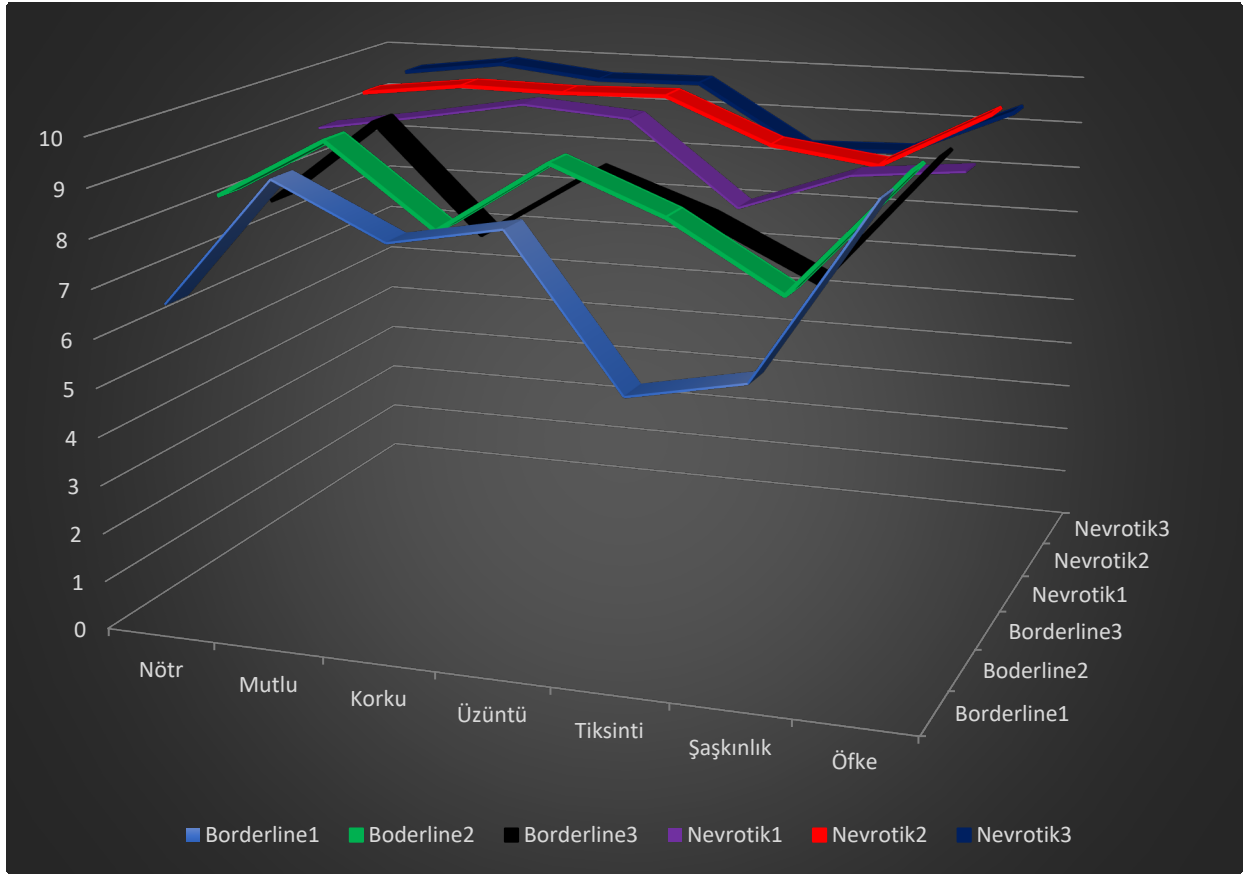
Katılımcıların gruplara göre her duygu için ayrı ayrı vermiş oldukları doğru yanıtların ortalaması **Tablo 6**'da gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre iki grup arasında yüzden duygu doğru tanıma puanlarının ortalamaları açısından (**Grafik 4**);

- Nötr yüzlerde her üç testte fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalamaları daha düşüktür.
- Mutlu yüzlerde fark yoktur ($p > 0.05$).
- Üzüntülü yüzlerde 1. Ve 3. Testlerde fark var, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalaması daha düşüktür. 2. Testte ise fark yoktur ($p > 0.05$).
- Korku ifade eden yüzlerde her üç testte fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalamaları daha düşüktür.
- Tiksinti ifade eden yüzlerde 1. Testte fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalaması daha düşüktür. 2. Ve 3. Testlerde ise fark yoktur ($p > 0.05$).
- Öfke ifade eden yüzlerde 1. Testte fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalaması daha yüksektir. 2. Ve 3. Testlerde ise fark yoktur ($p > 0.05$).
- Şaşkınlık ifade eden yüzlerde her üç testte fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalamaları daha düşüktür
- Her üç testte Olumsuz Duyguları Doğru Tanıma Puanı (Olumsuz 1,2,3) ortalaması açısından Borderline ve Nevrotik grup arasında fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun puan ortalaması Nevrotik gruba göre daha düşüktür.

Tablo 6: Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrı Ayrı Verilmiş Olan Doğru Yanıt Puanlarının Ortalaması

Kişilik Örgütlenmesi/ Yüz ifadesi	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std.Sap.	Ortalama	Std.Sap.	
Nötr1	6.63	1.189	9.00	.788	<.001
Nötr2	8.37	.928	9.43	.626	<.001
Nötr3	7.83	.913	9.57	.679	<.001
Mutlu1	9.27	.691	9.37	.669	0.571
Mutlu2	9.63	.490	9.70	.466	0.591
Mutlu3	9.63	.556	9.87	.346	0.057
Üzüntü1	8.63	.964	9.60	.563	<.001
Üzüntü2	9.47	.629	9.73	.450	0.064
Üzüntü3	8.87	.973	9.67	.547	<.001
Korku1	8.20	1.031	9.77	.504	<.001
Korku2	7.97	1.542	9.67	.606	<.001
Korku3	7.43	1.040	9.63	.490	<.001
Tiksinti1	5.63	1.066	7.87	1.252	<.001
Tiksinti2	8.57	1.040	8.80	.761	0.325
Tiksinti3	8.07	1.081	8.33	.802	0.282
Öfke1	9.70	.466	8.93	.691	<.001
Öfke2	9.77	.430	9.73	.450	0.77
Öfke3	9.63	.615	9.40	.855	0.23
Şaşkınlık1	6.10	.995	8.70	1.149	<.001
Şaşkınlık2	7.23	1.006	8.50	1.009	<.001
Şaşkınlık3	6.97	.964	8.40	.932	<.001
Olumsuz 1	32.16	1.78	36.16	1.55	<.001
Olumsuz 2	35.76	1.81	37.93	1.17	<.001
Olumsuz 3	34.00	1.57	37.03	1.56	<.001
* $p < 0.05$					

Grafik 4 : Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrı Ayrı Verilmiş Olan Doğru Yanıt Puanlarının Ortalaması

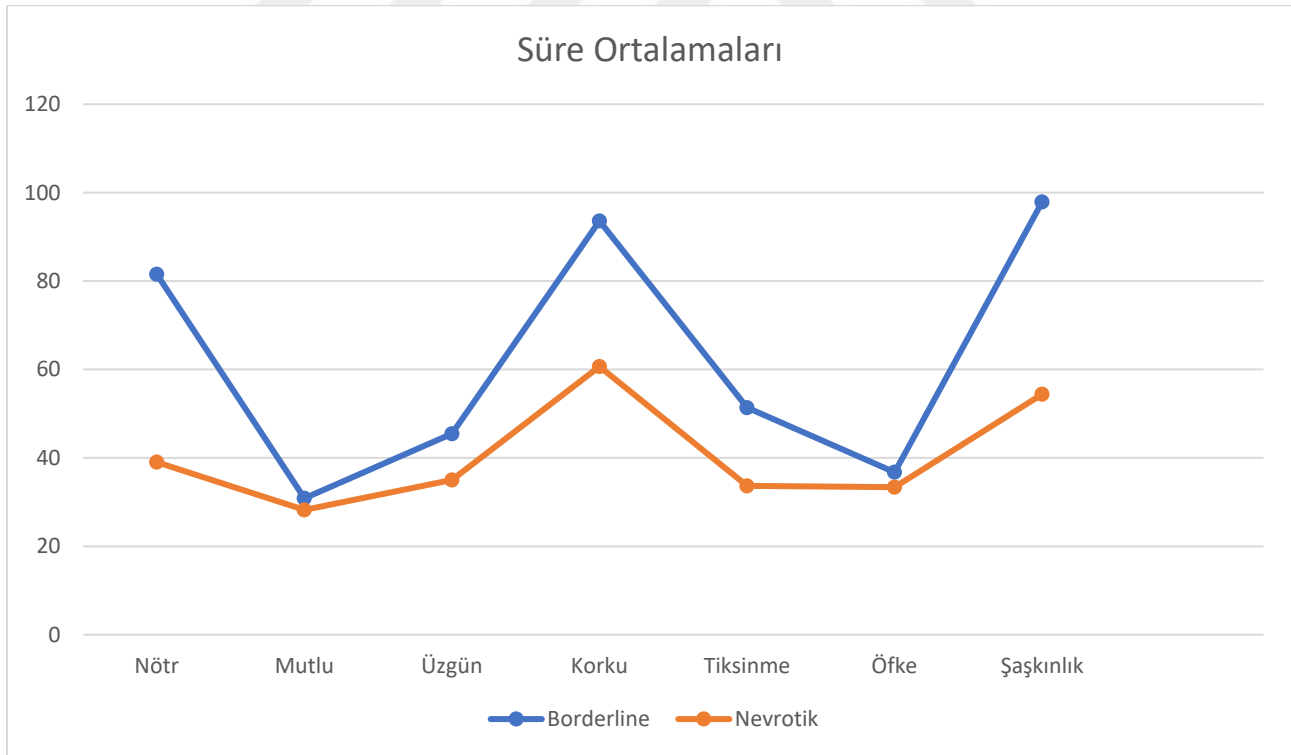
Katılımcıların ikinci testte gruplara göre her duygu için ayrılıkta harcamış oldukları sürelerin ortalaması **Tablo 7**'da gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınara yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre İkinci Testte Yüzdeki Duyguyu Tanıma ve Tanıdığı Duygudan Emin Olmak İçin Harcanan Süre açısından Borderline grup ile Nevrotik grup arasında;

- Nötr, Tiksinişmiş, Korkmuş, Üzüntülü ve Şaşkın yüzlerde fark vardır, bu fark istatistiki olarak anlamlıdır ($p < 0.05$) ve Borderline grubun bu yüzlerde harcadığı süre daha fazladır.
- Mutlu ve Öfkeli yüzlerde fark yoktur ($p > 0.05$).
- Olumsuz Yüzlerin Toplamında fark vardır, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır, ($p < 0.05$), ve Borderline grubun Olumsuz yüzlerde harcadığı süre Nevrotik gruba göre daha yüksektir (**Grafik 5**)

Tablo 7: Gruplara Göre Her Duygu İçin Ayrı Ayrı Harcanmış Olan Sürelerin Ortalaması (Saniye)

Kişilik Örgütlenmesi/ Yüz ifadesi	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std.Sap.	Ortalama	Std.Sap.	
Nötr	81.53	21.51	39.03	10.75	<.001
Mutlu	30.86	8.81	28.23	7.46	0.217
Üzüntü	45.46	12.37	35.00	11.62	0.001
Korku	93.60	25.83	60.66	21.69	<.001
Tiksinme	51.36	10.80	33.66	9.62	<.001
Öfke	36.76	13.10	33.36	9.93	0.262
Şaşkınlık	97.90	22.55	54.40	13.69	<.001
Olumsuz	227.20	36.51	162.70	23.23	<.001
* $p < 0.05$					

Grafik 5 : Her Duygu İçin Ayrı Ayrı Harcanmış Olan Sürelerin Ortalaması

Katılımcıların üçüncü testte gruplara göre her duygu için ayrılıkta vermiş oldukları hatırlama puan ortalaması **Tablo 8**'da gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre Üçüncü Testte

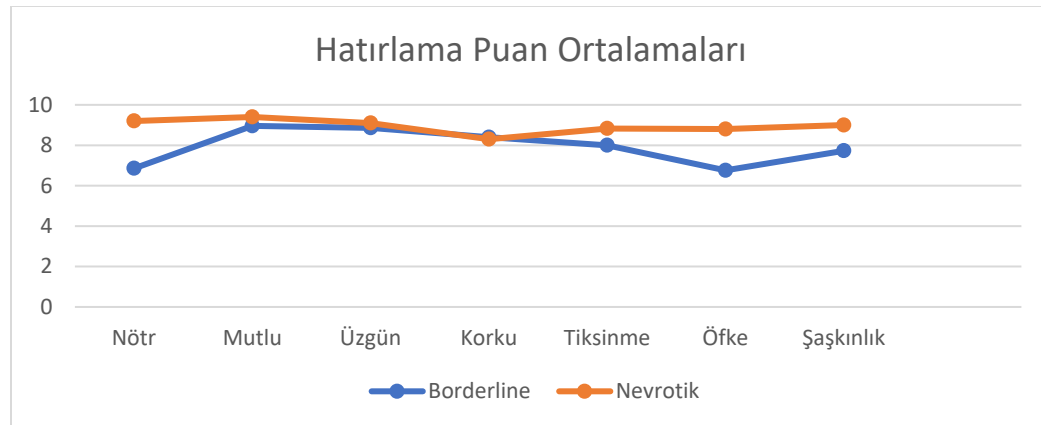
Yüzdeki Duyguyu Hatırlama Puanı ortalaması açısından Borderline grup ile Nevrotik grup arasında (**Grafik 6**) ;

- Nötr, Mutlu, Tiksinmiş, Öfkeli, Şaşkın yüzleri Hatırlama Puan ortalaması açısından fark vardır ($p<0.05$) , bu fark istatistiki olarak anlamlıdır, Borderline grubun hatırlama puan ortalamaları daha düşüktür.
- Aynı zamanda Borderline ve Nevrotik grup arasında Üzgün ve Korkmuş yüzleri Hatırlama Puan ortalamaları arasında fark yoktur ($p >0.05$).
- Olumsuz Yüzleri Hatırlama Puanı ortalaması açısından fark vardır, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) ve Borderline grubun Olumsuz Yüzleri Hatırlama Puanı ortalaması Nevrotik gruba göre daha düşüktür

Tablo 8: Gruplara Göre Her Duygu İçin Hatırlama Puan Ortalaması

Kişilik Örgütlenmesi/ Yüz ifadesi	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std.Sap.	Ortalama	Std.Sap.	
Nötr	6.86	1.16	9.20	0.66	<.001
Mutlu	8.96	0.71	9.40	0.62	0.015
Üzüntü	8.86	0.77	9.10	0.75	0.244
Korku	8.40	0.96	8.30	0.91	0.683
Tiksinme	8.00	1.25	8.83	0.98	0.006
Öfke	6.76	1.00	8.80	0.66	<.001
Şaşkınlık	7.73	1.11	9.00	0.64	<.001
Olumsuz	32.03	2.17	35.03	1.95	<.001
* $p<0.05$					

Grafik 6. Gruplara Göre Her Duygu İçin Hatırlama Puan Ortalaması

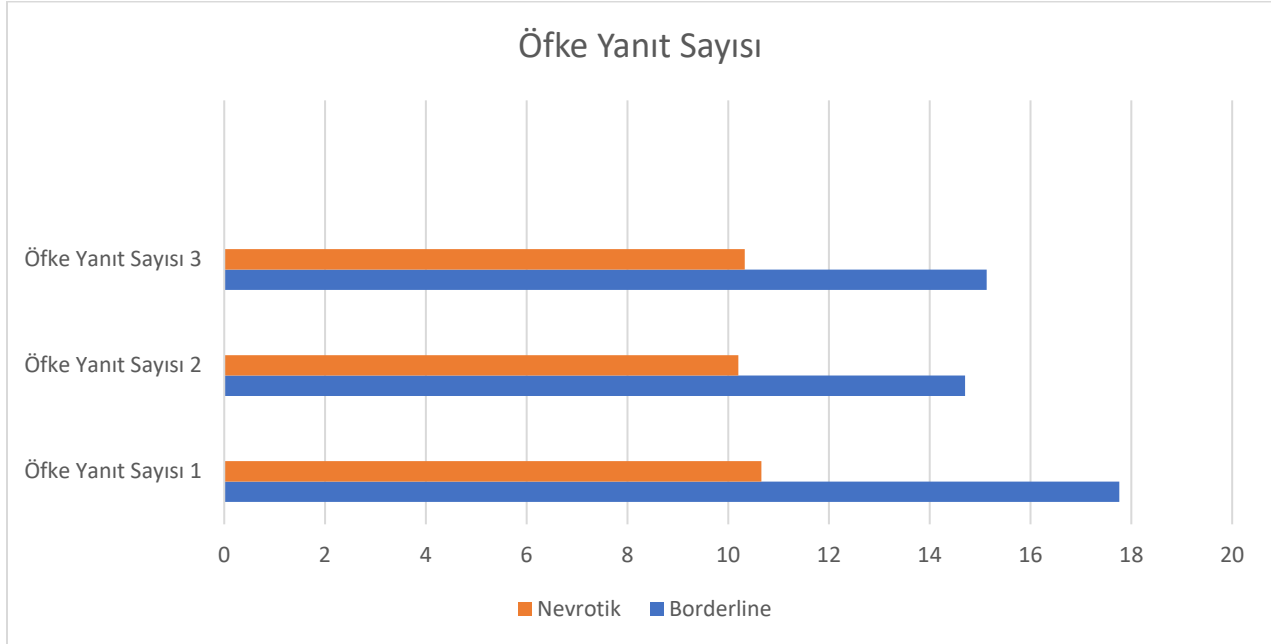
Katılımcıların her üç testte gruplara göre Öfke olarak işaretlenen yanıt sayısı **Tablo 9**'da gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre Öfke olarak işaretlenen yanıt sayısının ortalaması (Öfke Yanıt Sayısı) açısından Borderline grup ile Nevrotik grup arasında;

- Her 3 testte fark vardır, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) ve Borderline grubun yanıt sayısı ortalaması daha yüksektir. (**Grafik 7**)

Tablo 9: Öfke Olarak İşaretlenen Yanıt Sayısı Ortalaması

Kişilik Örgütlenmesi/ Öfke yanıt sayısı	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std.Sap.	Ortalama	Std.Sap.	
Öfke Yanıtı Sayısı 1	17.76	1.95	10.66	0.88	<.001
Öfke Yanıtı Sayısı 2	14.70	1.44	10.20	0.40	<.001
Öfke Yanıtı Sayısı 3	15.13	1.50	10.33	0.71	<.001
* $p<0.05$					

Grafik 7: Öfke Olarak İşaretlenen Yanıt Sayısı Ortalaması

Yapılan incelemelerde dikkatimizi çeken öfke yanıt fazlalığına yönelik detaylı analizde her üç testte öfke olarak yanlış işaretlenen yanıtların süreç içerisinde hangi yanıtlarla değiştiğini değerlendirmeye çalıştık. Bu sonuçlara göre **Tablo 10'**da gösterilmiştir:

Tablo 10: Öfke Olarak Yanlış İşaretlenen Yanıtların Gruplara Göre Dağılımı

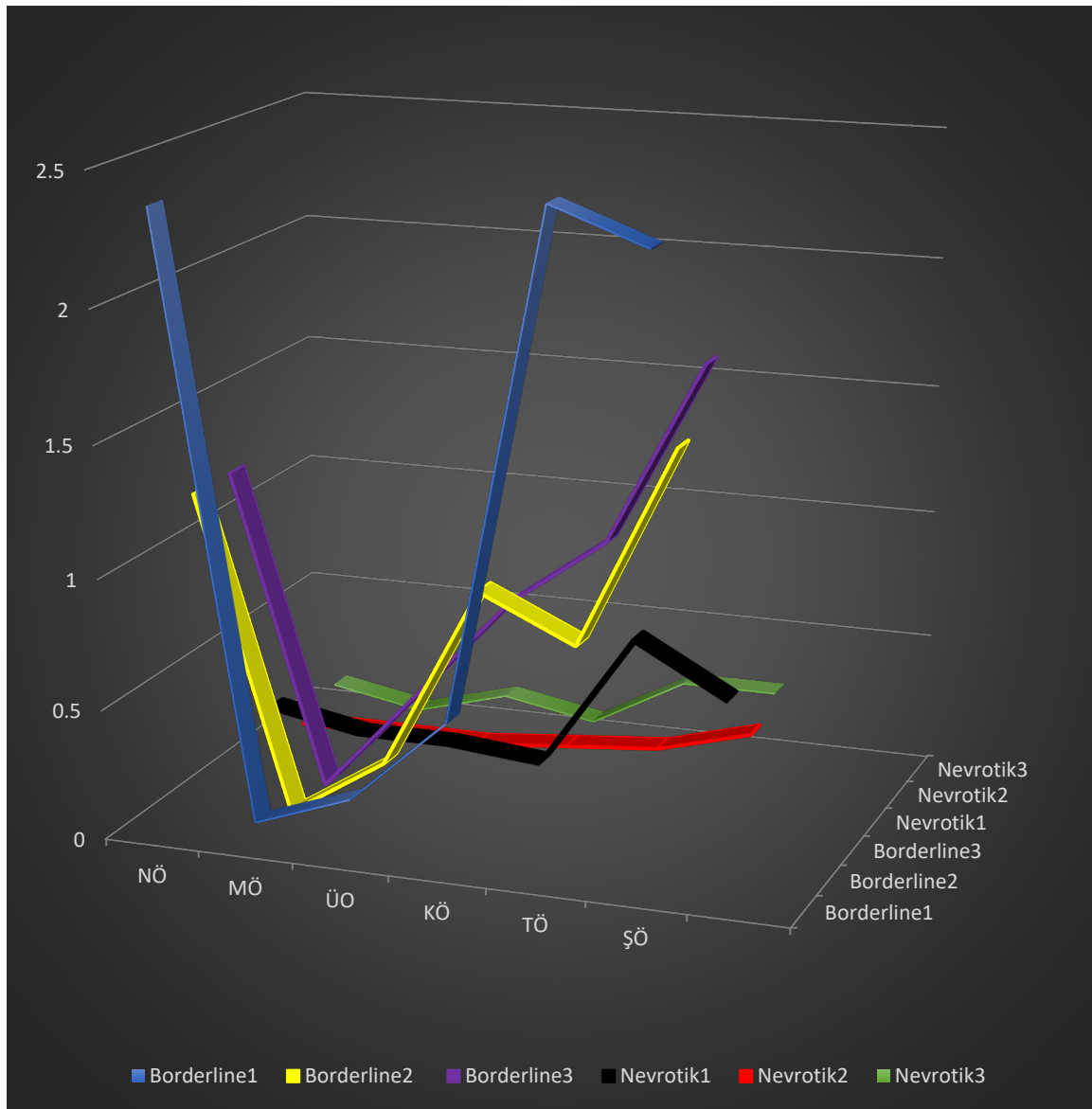
Kişilik Organizasyonu	Borderline		Nevrotik		*p değeri
	Ortalama	Std.Sap.	Ortalama	Std.Sap.	
NÖ1	2.3667	.80872	.2000	.40684	<.001
NÖ2	1.2333	.89763	.0333	.18257	<.001
NÖ3	1.2333	.81720	.1000	.30513	<.001
MÖ1	.1000	.30513	.1333	.34575	0.694
MO2	.0333	.18257	.0333	.18257	1
MÖ3	.0333	.18257	.0333	.18257	1
ÜÖ1	.2333	.56832	.1333	.34575	0.414
ÜÖ2	.2667	.58329	.0333	.18257	0.041
ÜÖ3	.4333	.62606	.1333	.34575	0.025
KÖ1	.5667	.77385	.1000	.30513	0.003
KÖ2	.9667	.92786	.0667	.25371	<.001
KÖ3	.8333	.98553	.0667	.25371	<.001
TÖ1	2.4667	1.16658	.6333	.71840	<.001
TÖ2	.8000	.80516	.1000	.30513	<.001
TÖ3	1.1000	.88474	.2667	.52083	<.001
ŞÖ1	2.3333	1.09334	.4333	.67891	<.001
ŞÖ2	1.5667	.81720	.2000	.40684	<.001
ŞÖ3	1.8000	.92476	.2667	.52083	<.001
* $p < 0.05$					

(NÖ: nötr/yanlış öfke, MÖ: mutluluk/yanlış öfke, ÜÖ: üzüntü/yanlış öfke, KÖ: korku/yanlış öfke, TÖ: tiksinti/yanlış öfke, ŞÖ: şaşkınlık/yanlış öfke yanıtını ifade etmektedir)

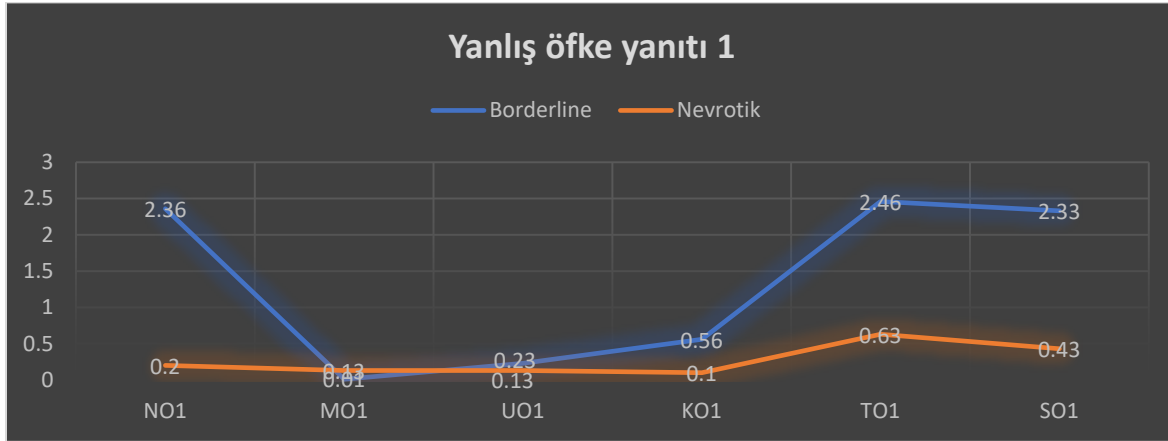
Bu sonuçlara göre borderline gruptaki katılımcılar ilk karşılaşmada mutlu ve üzüntülü yüzler hariç diğer tüm yüzlere nevroitik gruptakilere göre anlamlı olarak daha fazla yanlış öfke yanıtı vermektedirler. Bu fark özellikle nötr, tiksinnmiş ve

şaşırmış yüzlerde belirgindir. Ayrıca borderline gruptaki katılımcıların ilk testteki nötr, tiksiniş ve şaşırma yüzlerine vermiş oldukları yüksek öfke yanıtları, tekrarlayan testlerde, yine nevrotik gruba göre yüksek olarak kalmakla birlikte, ilk testte göre azalırken, korkmuş yüzlere vermiş oldukları yanlış öfke yanıtında artma dikkat çekmektedir. Nevrotik grupta ise ilk testte yanlışlıkla öfke olarak yanıtlanan en yüksek yüz ifadesi tiksiniştir. Tekrarlayan testlerde nevrotik grupta diğer duyguların yanlışlıkla öfke olarak yanıtlanmasında anlamlı bir değişiklik gözlenmezken, tiksiniş duygusunun yanlış olarak öfke olarak yanıtlanmasında azalma dikkat çekmektedir (**Grafik 8, 9, 10 ve 11**) :

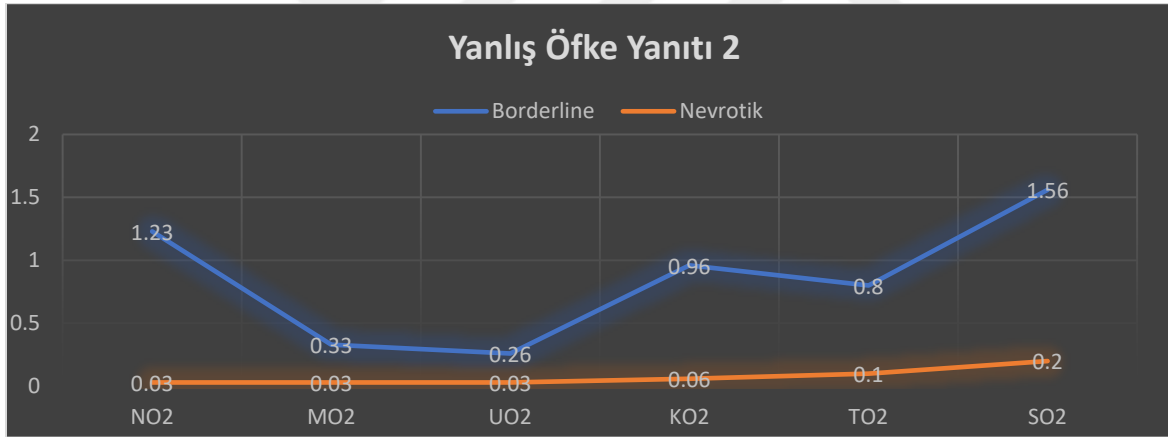
Grafik 8: Öfke Olarak Yanlış İşaretlenen Yanıtların Gruplara Göre Dağılımı

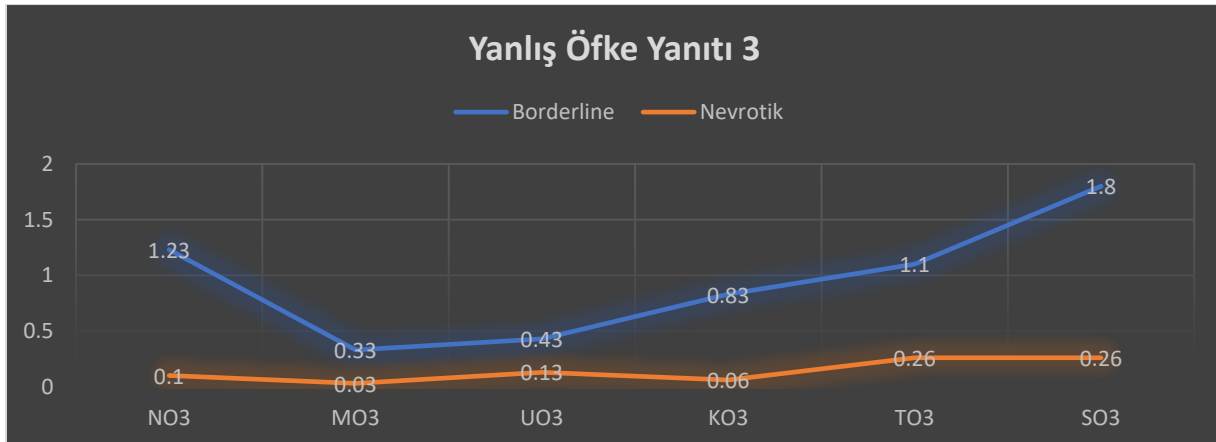
Grafik 9: Yanlış Öfke Yanıtları 1

Grafik 10: Yanlış Öfke Yanıtları 2

Grafik 11 : Yanlış Öfke Yanıtları 3

Her iki grup için üçüncü testteki THP, ikinci testteki TS , her üç testte TP kişilerin eğitim düzeylerine göre dağılımı ve bu değerlerin kişilerin eğitim düzeylerinden etkilenip etkilenmediğine dair bulgular **Tablo 11** ve **Tablo 12**'de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz (One way ANOVA) sonucuna göre;

- Borderline grupta üçüncü testteki THP, TS, birinci ve ikinci testte verilen TP kişilerin eğitim düzeylerinden etkilenmemektedir ($p > 0.05$). Ama üçüncü testte verilen TP kişilerin eğitim düzeyinden etkilenmektedir, ($p < 0.05$).
- $p < 0.008$ anlamlılık düzeyinde yapılan post hoc analizlerde (**Bonferroni**) bu etkilenmenin kişilerin eğitim düzeyinin ortaokul ve lise ($p < 0.001$), ortaokul ve yüksekisans ($p < 0.003$) olmasına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir.
- Nevrotik grupta ise üçüncü testteki THP, ikinci testte TS, her üç testte verilen TP kişilerin eğitim düzeylerinden etkilenmemektedir, ($p > 0.05$).

Tablo 11: Borderline Grubun Test Puanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Borderline Grup					*p değeri
		Sayı	Ort.	Std.Sap.	
THP	ortaokul	3	57	2	.074
	lise	8	55.37	2.82	
	önlisans	3	60	2	
	lisans	13	54.69	3.30	
	yükseklisans	3	54.33	1.15	
	Toplam	30	55.6	3.13	
TS	ortaokul	3	447	30.34	.660
	lise	8	432.12	59.65	
	önlisans	3	397.33	11.67	
	lisans	13	443.53	47.91	
	yükseklisans	3	456.33	89.50	
	Toplam	30	437.5	51.68	
TP 1	ortaokul	3	54.33	1.52	.628
	lise	8	55	1.85	
	önlisans	3	54	1	
	lisans	13	53.84	2.15	
	yükseklisans	3	53.33	0.57	
	Toplam	30	54.16	1.82	
TP 2	ortaokul	3	61.33	2.51	.928
	lise	8	61.25	2.12	
	önlisans	3	60	1.73	
	lisans	13	61	2.16	
	yükseklisans	3	61	1.73	
	Toplam	30	61	2	
TP 3	ortaokul	3	53.33	2.51	.001
	lise	8	59.75	2.12	
	önlisans	3	58.33	0.57	
	lisans	13	58.38	2.21	
	yükseklisans	3	60.33	0.57	
	Toplam	30	58.43	2.67	
* $p<0.05$					

Tablo 12: Nevrotik Grubun Test Puanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Nevrotik Grup				*p değeri
		Ort.	Std.Sap.	
THP	lise	62.77	2.10	.955
	önlisans	62.33	1.52	
	lisans	62.61	2.37	
	Toplam	62.63	2.17	
TS	lise	285.66	33.78	.242
	önlisans	312.66	6.02	
	lisans	279	31.91	
	Toplam	284.36	31.87	
TP 1	lise	64	2.59	430
	önlisans	63	1.00	
	lisans	62.88	1.92	
	Toplam	63.23	2.07	
TP 2	lise	66.11	1.36	.530
	önlisans	65.66	0.57	
	lisans	65.27	2.05	
	Toplam	65.56	1.77	
TP 3	lise	64.66	2.29	.943
	önlisans	65	1.00	
	lisans	64.94	2.09	
	Toplam	64.86	2.02	
* $p<0.05$				

Her iki grup için ikinci testte TS ile üçüncü testteki THP, ikinci ve üçüncü testteki TP, her üç testteki TP ile üçüncü testteki THP ilişkisine dair bulgular **Tablo 13** ve **Tablo 14**'de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz (Pearson Korelasyon Analizi) sonucuna göre;

- Her iki grupta ikinci testteki TS ile birinci, ikinci, üçüncü testte verilen TP, üçüncü testteki THP arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.01$).
- Her iki grupta birinci, ikinci ve üçüncü testteki TP ile üçüncü testteki THP arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur, $p > 0.01$

- Borderline grupta birinci, ikinci ve üçüncü testteki TP'ların kendi aralarında da anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.01$).
- Nevrotik grupta birinci ve ikinci, ikinci ve üçüncü testteki TP'ler arasında anlamlı bir ilişki vardır, *bu ilişki istatistiki olarak anlamlıdır* ($p < 0.01$). Bu ilişkilerdeki Pearson korelasyon katsayısı sırası ile; $r=0.64$ ve $r=0.49$. Buna göre TP 1 ve TP 2 arasında orta düzeyde, TP 2 ve TP 3 arasında ise yüksek düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13: Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (1)

Borderline Grup						
		TS	TP 1	TP 2	TP 3	THP
TS	Pearson Correlation	1	-0.204	-0.146	-0.085	-0.156
	Sig. (2-tailed)		0.281	0.441	0.655	0.412
TP 1	Pearson Correlation	-0.204	1	0.322	0.07	0.054
	Sig. (2-tailed)	0.281		0.083	0.715	0.775
TP 2	Pearson Correlation	-0.146	0.322	1	0.232	-0.137
	Sig. (2-tailed)	0.441	0.083		0.217	0.469
TP 3	Pearson Correlation	-0.085	0.07	0.232	1	-0.176
	Sig. (2-tailed)	0.655	0.715	0.217		0.352
THP	Pearson Correlation	-0.156	0.054	-0.137	-0.176	1
	Sig. (2-tailed)	0.412	0.775	0.469	0.352	
* $p < 0.01$ değerinde anlamlıdır						

Tablo 14: Nevrotik Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (1)

Nevrotik Grup						
		TS	TP 1	TP 2	TP 3	THP
TS	Pearson Correlation	1	-0.177	0.102	0.087	-0.024
	Sig. (2-tailed)		0.349	0.591	0.649	0.898
TP 1	Pearson Correlation	-0.177	1	0.645	0.31	0.233
	Sig. (2-tailed)	0.349		<.001	0.096	0.215
TP 2	Pearson Correlation	0.102	0.645	1	0.491	0.136
	Sig. (2-tailed)	0.591	<.001		0.006	0.473
TP 3	Pearson Correlation	0.087	0.31	0.491	1	-0.043
	Sig. (2-tailed)	0.649	0.096	0.006		0.823
THP	Pearson Correlation	-0.024	0.233	0.136	-0.043	1
	Sig. (2-tailed)	0.898	0.215	0.473	0.823	
* $p < 0.05$						

Her iki grup için KOREN toplam puan ortalamaları ile üçüncü testteki THP ilişkisine dair bulgular **Tablo 15 ve Tablo 16**'da gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz (Pearson Korelasyon Analizi) sonucuna göre, her iki grupta KOREN puan ortalamaları ile üçüncü testteki hatırlama puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.01$).

Tablo 15: Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (2)

Borderline Grup			
		TH P.	KOREN T.P.
TH P.	Pearson Correlation	1	0.18
	Sig. (2-tailed)		0.341
KOREN T.P.	Pearson Correlation	0.18	1
	Sig. (2-tailed)	0.341	
* $p < 0.05$			

Tablo 16: Nevrotik Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (2)

Nevrotik Grup			
		TH P.	KOREN T.P.
TH P.	Pearson Correlation	1	-0.218
	Sig. (2-tailed)		0.247
KOREN T.P.	Pearson Correlation	-0.218	1
	Sig. (2-tailed)	0.247	
* $p < 0.05$			

Borderline grup için BKE puan ortalamaları ile üçüncü testteki THP ilişkisine dair bulgular **Tablo 17'**de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz (Pearson Korelasyon Analizi) sonucuna göre, BKE puan ortalamaları ile üçüncü testteki hatırlama puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.01$).

Tablo 17: Borderline Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları (3)

Borderline Grup			
		TH P.	BKE P.
TH P.	Pearson Correlation	1	-0.23
	Sig. (2-tailed)		0.222
BKE P.	Pearson Correlation	-0.23	1
	Sig. (2-tailed)	0.222	
* $p < 0.05$			

Her iki grup için DASS 21 ve SCL 90 R puan ortalamaları ile üçüncü testteki THP ilişkisine dair bulgular **Tablo 18'**de gösterilmektedir. Bu bulgular gözönüne alınarak yapılan istatistiksel analiz (Pearson Korelasyon Analizi) sonucuna göre, DASS 21 ve SCL 90 R puan ortalamaları ile üçüncü testteki hatırlama puanları ortalamaları arasında **Tablo 16'da** istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.01$).

Tablo 18: Borderline Ve Nevrotik Grup İçin Korelasyon Analizi Sonuçları

Borderline Grup				Nevrotik Grup		
THP				THP		
DASS 21 P.	Pearson Correlation	0.125		DASS 21 P.	Pearson Correlation	-0.117
	Sig. (2-tailed)	0.511			Sig. (2-tailed)	0.537
SCL 90 R P.	Pearson Correlation	0.207		SCL 90 R P.	Pearson Correlation	0.053
	Sig. (2-tailed)	0.272			Sig. (2-tailed)	0.781
* $p < 0.05$						

VII .Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde, Borderline ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmelerine sahip olan bireylerin yüzden duygu tanıma süreçlerini incelediğimiz çalışmamızdan elde edilen ve yukarıda sunulan verilerin istatistiki analiz sonuçlarını, daha önce paylaşılan literatür bilgilerini de gözönünde bulundurarak, literatürdeki diğer benzer çalışma sonuçları ile karşılaştırarak değerlendirmeye çalışacağız.

Kişilik Örgütlenmesi, Cinsiyet ve Eğitim

Literatürde, bizim de araştırmamızda incelemeye çalıştığımız, duygu tanıma ile kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiyi değerlendiren çalışmalarda tartışmalı sonuçların ortaya çıktığı göz önüne alındığında duygu tanıma sürecinde yaşanan zorlukları belirleyen spesifik kişilik bozukluğundan ziyade psikopatolojinin şiddeti olabileceği konusu irdelenmiştir. Bu düşünce Kernberg'in daha şiddetli patoloji ile ilişkili bir kişilik örgütlenme düzeyi gösteren hastalarda, savunma mekanizması patolojilerinin daha şiddetli olduğu, bunun da kendini ve diğerini algılamada ve iletişimde daha fazla güçlükle sonuçlanacağı görüşü ile uyumludur (Kernberg 2004). Konu, klinik gözlemlenen *kişilik bozuklukları* değil de, dinamik yapılanmayı oluşturan *kişilik örgütlenmeleri* olduğunda ise, bu alandaki çalışmaların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır (Csukly, Czobor et al. 2008). Bu bağlamda katılımcıların kişiliklerini sadece kategorik sınıflama içinde değil, bunlara zemin oluşturan kişilik örgütlenmeleri bağlamında da değerlendirmek çalışmamızda önceliklendirilmiş ve Kernberg ve arkadaşları tarafından oluşturulan KOREN puanları esas alınmıştır. KOREN puanları ve alt puanları, BKE ve SBT ilkel savunma puanına ek olarak uygulanan yapılandırılmış boyutsal klinik görüşme (SCID-PD) sonuçlarının da beklendiği gibi borderline grup lehine yüksek çıkması, SBT olgun ve nevrotik savunma puanlarının ise nevrotik grup lehine yüksek çıkması daha önce yapılan benzer çalışmalarla uyumludur (First 2016). Ayrıca bizim çalışmamızda katılımcılarla yapılan boyutsal SCID-PD görüşmelerinde BKÖ'ne sahip olan bireylerin klinik psikopatolojilerinin ağırlıklı olarak BKB kategorisinin içerisinde toplandığı gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz verilere baktığımızda, ilk olarak her iki grubun kadın ağırlıklı ve genç bireylerden oluştuğunu görmekteyiz. Literatürde daha önce borderline bireylerle yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak katılımcıların yaş

ortalamasının 20'li yaşlarda ve kadın olması dikkat çekmiştir (Gardner, Leibenluft et al. 1991). Ayrıca , Mitchell ve arkadaşları yaptıkları bir meta-analizde, bu çalışmaların en önemli kısıtlayıcı faktörü olarak erkek katılımcı sayısının oldukça az olmasına işaret etmişler (Mitchell, Dickens et al. 2014). Kişilik örgütlenmelerinin klinik yansıması olan kişilik bozuklukları için tanı kriterleri semptomların zaman içindeki istikrarını vurgulasa da, çok sayıda çalışma, borderline bireylerin uzun süreli takipte önemli semptomatik iyileşme bildirdiğini de göstermektedir (Soloff and Chiappetta 2019, Peckham, Jones et al. 2020). Bu çalışmalardan elde edilen verilere göre, ilerleyen yaşla birlikte borderline özelliklerin silikleşmesi, dürtüsellüğün, intihar düşünce ve girişimlerinin azalması, ilişkisel ve mesleki görece iyileşmeye bağlı olarak bu grup hastaların kliniklere başvurusunda belirgin bir azalma olması beklenmektedir (McGlashan 1986, Paris, Brown et al. 1987, Peckham, Jones et al. 2020). Bizim çalışmamızda da çalışmaya katılmayı kabul etmeyen veya kabul edip görüşmeye gelmeyen bireylerin çoğunluğunun 30'lu ve 40'lı yaşların üstünde olması bu anlamda dikkat çekmekte idi. Mc.Glashan -bu duruma dair- borderline bireylerin ilerleyen yaşla birlikte istikrarsız ve yıpratıcı ilişkilerden kaçınma yolu ile belirtilerinde azalma sağladığına dikkat çekmiştir (McGlashan 1986). Belki de bu 30 yaş üstü bireylerin yaşamlarının genelinde ağırlıklı olarak kullandıkları kaçınmanın çalışma özelinde -nihayetinde belirli bir süre tanımadığı bir kişi ile ilişki kurması gerekecektir- gözlemlenen halidir. Diğer taraftan, çalışmaya katılan genç bireylerin henüz sosyal ve mesleki yaşamlarının başlarında olmaları sebebi ile, farklı bağlamlardaki ilişkiselliklerinde zorlanmalarının daha fazla olması ve tedavi-terapi beklentisi ile çalışmaya katılmayı kabul etmeleri şeklindeki görüşleri de bu duruma bir nebze açıklama sağlamaktadır.

Çalışmamızda bir diğer dikkat çeken konu eğitim düzeyidir. Her iki grupta da eğitim düzeyinin ortaokul, lise veya üzeri oluşu dikkat çekmektedir. Her iki grup arasında eğitim düzeyleri açısından istatistiki anlamlı bir fark saptanmasa da eğitim düzeyinin ortaokul ve üstü oluşu, sonuçların topluma genellenmesi bağlamında çalışmamızın kısıtlayıcı tarafı olarak değerlendirilebilir. Testlerde verilen yanıtların ve hesaplanan puanların eğitim düzeyi ile arasındaki ilişkiyi incelemeye çalıştığımızda, her iki grupta üçüncü testteki THP, ikinci testte harcanan TS, birinci ve ikinci testte verilen TDDTP (TP) kişilerin eğitim düzeylerinden etkilenmemektedir. Ama borderline grupta üçüncü testteki TP kişilerin eğitim düzeyinden etkilenmektedir. Yapılan post hoc analizlerde (Bonferroni) bu etkilenmenin kişilerin eğitim düzeyinin ortaokul ve lise olmasına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmanın eğitim siteminde süre olarak

daha fazla kalmanın sadece öğrenme ve hatırlama üzerine olan olumlu etkisi olarak değil, sosyal etkileşimin yoğunlaşmaya başladığı ortaokul sonrası dönemde sosyal ipuçlarını algılama açısından, sosyal öğrenmenin etkisi olarak da yorumlayabiliriz. Ama elde ettiğimiz verilerde bu görüşü destekleyecek yeterli bulgumuz mevcut olmadığı için bunu sadece ilerideki araştırmalar için bir öneri olarak değerli buluyoruz.

Klinik Belirtiler

Her iki grubun klinik belirti tarama araçları olan DASS 21 ve SCL 90 R puan ortalamalarının karşılaştırılması sonucu borderline grubun her iki tarama testinde de daha yüksek puan ortalamasına sahip olması ama anamnestik sorgulamada beyan edilen tanılar açısından iki grup arasında fark saptanmaması, Borderline Örgütlenmeye sahip olan kişilerin Nevrotik Örgütlenmeye sahip olanlara göre daha fazla kaygıları ve depresif yakınmaları olduğunu fakat bunu tanıma veya psikiyatrik destek talebi açısından yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Literatüre baktığımızda Borderline Örgütlenmeyi kapsayan, yapılan birçok çalışmada DASS 21 ve SCL 90 R kullanıldığını (Ritzl, Csukly et al. 2018) ve Borderline Örgütlenmeye sahip kişiler arasında en yaygın komorbid durumun depresif belirtiler olduğu görülmektedir (Gartlehner, Crotty et al. 2021). Ancak bu örtüşmenin DSM kriterlerinin bir artefaktı olarak da görülebileceği, bu kişilerde yüksek oranda kendine zarar verme ve intihar girişiminin varlığının yanlış pozitif sonuca sebep olabileceği de unutulmamalıdır (Paris 2020). Dolayısı ile iki grup arasında bu testlerdeki puan farkının mevcudiyeti çalışmaya katılanların psikiyatrik semptomatolojinin farklılığından ziyade kişilik örgütlenmelerinin farklılığından kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Diğer taraftan yapılan bir çok çalışmada duygudurumun bireylerdeki duygu algılama ve tanıma görevleri üzerindeki performansı ne ölçüde etkileyebileceği önemli bir cevaplanmamış soru olmaya devam etmiştir (Derntl, Seidel et al. 2009, Bourke, Douglas et al. 2010). Dolayısı ile iki grup arasında bu tarama testlerindeki puan farklılıklarının duygusal yüz ifadelerini tanıma performansını etkilediğini söylemek için elimizde yeterli kesin veri bulunduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca ileride değinilecek olan korelasyon analizleri sonuçlarında da buna dair bir bulguya rastlayamadık.

İlaç Kullanımı

Çalışmamızda borderline ve nevrotik grup arasında ilaç kullanımı arasında fark saptanmamıştır. Ama borderline grubun beyan edilen ilaçtan fayda görme düzeyinin nevrotik gruba göre istatistiki olarak anlamlı düzeyde düşük olması bu grubun tedavi beklentisinin yüksek olması -tedaviden sağlanan yararın beklentiyi karşılamaması-, düzensiz ilaç kullanımı, tedavi uyumsuzluğu ve ilaçtan olan tedavi beklentisinin kişilik örgütlenmesinden kaynaklanan sorunları da kapsamı ile açıklanabilir. Borderline bireylerde ilaç kullanımı ve yararlarına dair yapılan çalışmalara baktığımızda, kanıtların çoğunlukla az katılımcılı ve tekli çalışmalara dayanmasına rağmen, ikinci kuşak antipsikotiklerin ve antikonvülzanların borderline semptomatoloji üzerinde yararlı etkileri olduğu sonucuna varılmıştır (Paton, Crawford et al. 2015). Ama bu konuda yetkili olabilecek kurumlar tarafından borderline semptomatoloji tedavisi için herhangi bir ilaç resmi olarak onaylanmamıştır (Bridler, Häberle et al. 2015). Hatta ‘Birleşik Krallık’taki Ulusal Sağlık ve Klinik Mükemmellik Enstitüsü’ (NICE) ve ‘Avustralya Ulusal Sağlık ve Tıbbi Araştırma Konseyi’ (NHMRC) akut krizler dışında birinci basamak tedavilerde farmakoterapilerden kaçınılmasını, psikoterapinin ilk tercih olarak uygulanmasını önermektedir (Gartlehner, Crotty et al. 2021). Bununla birlikte, tedavi arayan borderline hastaların % 96 kadarı en az bir psikotrop ilaç kullanmaktadır ve çoklu ilaç kullanımı bu hastalar arasında yaygındır (Paton, Crawford et al. 2015, Riffer, Farkas et al. 2019). Katılımcıların ilaç kullanımı ve beyan edilen psikiyatrik tanıları arasındaki uyumsuzluk sağlık profesyonelinin kontrolü dışındaki ilaç kullanımını düşündürse de elde ettiğimiz veriler bu sonuca ulaşmak için yetersiz idi. Beyan edilen ilaçtan fayda görme düzeyinin düşük olmasını da endikasyon dışı ilaç kullanımı lehine yorumlayabiliriz. Ayrıca psikanalitik açıdan mesleğe baktığımızda öteki’ne ait *doyurucu-iyileştirici memeyi* temsil edebilecek ilacın iyileştirmiyor oluşu algısı borderline bireylerin arkaik bilinçdışıdaki besleyemeyen, doyuramayan, eksikliği gideremeyen ve bu sebeple öfke duyulan anne imajını düşündürmektedir: Hiçbir zaman iyi gelmeyen, iyi gelse bile yeteri kadar iyi gelmeyen birincil *bakımveren...* Bu durumu Klein’in vurguladığı ‘depresif konum’a geçemeyen ve ‘şizo-paranoid konum’da saplanıp kalan (Klein 2016), ihtiyaçları giderilemeyen bebeğin içinde olduğu çaresizlik duygularının yansıtma yolu ile ihtiyaçlarını gidermeye çalışanlara -ilişkide olduğu kişilere, tedavi ekibine- aktarması olarak da değerlendirebiliriz: “İlaçlarınız işe

yaramıyor, çünkü ihtiyacım olan bu değil!” Kernberg borderline bireylerin doyumsuzluğuna ve iyi nesneye olan hem ihtiyaç hem de saldırganlığına dair , “... terapistin potansiyel olarak iyi nesne olarak algılandığı dönemlerde, hastanın terapistin dikkatine, zamanına ve yorumlarına yönelik açgözlü, doymaz talepleri, iyi bir nesne olarak terapistle karşı tahammülsüzlüğünü yansıtır. Hasta aynı zamanda, aldıklarını bilinçdışında yıkıma uğratar: terapist ne verirse versin, hastaya yeterli gelmez ve açgözlülüğü sürer... (s. 258)” şeklinde açıklama getiriyor (Kernberg 2017).

Çalışmamıza konu olan ‘yüzden duygu tanıma’yı, duygu tanımanın iletişimsel düzeydeki yansıması olan *duygusal zeka* üzerinden de inceleyebiliriz. Duygusal zeka, *duyguların anlamlarını ve aralarındaki ilişkileri tanıma ve bunları akıl yürütme, problem çözme ve bilişsel aktiviteleri geliştirmede bir temel olarak kullanma yeteneği* anlamına gelir ve temelde dört beceriden oluşur: duygu düzenleme, kendinde ve başkalarında duygu tanıma, duyguyu anlama ve düşünmeyi kolaylaştırmak için duyguyu kullanma (Ciarrochi, Chan et al. 2001). Bu faktörlerden duygu düzenleme için duygu tanıma -hem kendi duygusunu tanıma hem de iletişimde olduğu ötekinin duygusunu tanıma- elzemdir. Duygu düzenlenmesi ise duygusal zeka için hazırlayıcıdır (Mayer, Salovey et al. 2001). Dolayısı ile duygusal zeka değerlendirilmesinde duygu tanıma başlatıcı unsur olarak dikkat çekmektedir.

Duygu Algılama ve Duygu Tanıma

Çalışmamızın ana araştırma konusu olan yüzden duygu tanıma süreçlerine dair elde ettiğimiz verilerin analiz sonuçları ise duygu tanıma süreçlerine dair bir sıra önemli çıkarımlar yapmamıza fırsat sunmaktadır. Öncelikle duygu tanıma süreci ile karıştırılabilecek bir durumdan bahsetmek yerinde olacaktır. Duygu tanıma süreçlerine dair yapılan bir meta-analizde, duygu tanıma ve duygu algılama görevlerini kullanan çalışmalar arasında bir ayrım yapılması gerekliliği öne sürülmektedir (Mitchell, Dickens et al. 2014). Duygu algılama görevleri, duygusal durumu etiketlemeden bir duygusal uyarının tanımlanmasını içerirken, duygu tanıma görevlerinde algılanan duygusal uyarı açıkça etiketlenmelidir. Örneğin, nötr yüzlerin ağırlıklı olduğu bir sette duygusal olarak diğerleri ile *uyumsuz* olan yüzlerin tespitinin araştırıldığı bir çalışmada borderline ve sağlıklı grup arasında farklı olan yüzü algılama açısından bir fark saptanmamıştır (Hagenhoff, Franzen et al. 2013). Ama yüzden duygu tanıma ile ilgili yapılan birçok çalışmada borderline grubun nötr yüzleri tanıma açısından sağlıklı kontrollere göre başarısız olduğu gösterilmiştir. Bu sonuçlar ileride daha detaylı olarak tartışılacaktır. Bu

bağlamda yüzden duygu tanıma sürecinde zihinselleştirme kapasitesinin devreye girdiğini ve Borderline Örgütlenmeye sahip bireylerde zihinselleştirme kapasitesi yetersizliğinin de süreçte etkili olabileceği düşünülmüştür (Mitchell, Dickens et al. 2014). Bizim çalışmamız bu bağlamda yüzden duygu tanıma çalışması kapsamında değerlendirilebilir.

Gruplararası Toplam Puanların Karşılaştırılması

Literatürde BKÖ'ne sahip bireyler arasında yüzden duygu tanıma süreçlerine dair yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak BKB üzerinden yapılmıştır. Bazı araştırmalar Narsisistik, Histriyonik, Antisosyal KB gösteren bireyleri de çalışmaya dahil ederek BKÖ gibi inceleyebileceğimiz örneklemeler oluşturmayı denemiştirler (Ritzl, Csukly et al. 2018). Yapılan çalışmalarda, özellikle BKB'na sahip olan bireylerle yapılan çalışmalarda, birbirini onaylayan veya aksini iddia eden çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmalarda genel olarak evrensel olduğu varsayılan *Ekman'ın 60 yüz testi* uygulanmıştır. Hatırlayacak olursak, hem Amerikalı ve Japon katılımcılar arasında yapılan çalışmalarda (Biehl, Matsumoto et al. 1997, Yuki, Maddux et al. 2007), hem Japon ve Avrupalı katılımcılar arasında yapılan çalışmalarda (Shioiri, Someya et al. 1999, Huang, Tang et al. 2001), hem de Moğol ve Türk katılımcılar arasında yapılan çalışmalarda (Akpınar Balcı 2010) yüzden duygu tanıma üzerinde kültürel farklılıkların önemi ortaya koyulmuştur. Ayrıca, farklı etnik gruplara ait olanlar kişiler arasında, duyguların tanınması açısından farklılıklar bildirildiği gibi, (Habel, Gur et al. 2000, Yip and Lee 2003) aynı etnik gruptaki kişilerin birbirinin duygularını daha doğrulukla ayırt ettikleri de bildirilmiştir (Elfenbein and Ambady 2002, Elfenbein and Ambady 2003, Pinkham, Sasson et al. 2008). Bunları göz önünde bulundurarak biz çalışmamızda yerel özellikli bir test kullanarak, yukarıda değinilen, kültürlerarası farklılıktan doğabilecek karıştırıcı faktörleri kontrol etmeye çalıştık.

Borderline ve sağlıklı bireyler arasındaki karşılaştırmaların bazılarında, borderline bireylerde sağlıklı kontrollere göre önemli bir duygu tanıma eksikliğinin bulunmadığı ifade edilse de (Lynch, Rosenthal et al. 2006, Minzenberg, Poole et al. 2006, Dyck, Habel et al. 2009) bazı başka çalışmalarda ise borderline grubun genel olarak yüzden duygu tanımada, özellikle olumsuz duyguları ayırt etmede, sağlıklı kontrollere göre daha az başarılı oldukları bulunmuştur (Unoka, Fogd et al. 2011). Borderline bireylerin olumsuz yüz ifadelerini tanımadaki zorluklarını, bu kişilerin olumsuz yüz ifadeleri karşısında duygusal olarak olumsuz uyarılmış olabilecekleri ile ilişkilendiren Gunderson'un düşünceleri, Levine ve Bland'ın sonraki çalışmaları ile desteklenmiştir (Mitchell, Dickens et al. 2014). Bizim elde etmiş olduğumuz verilerden yola çıkarak ulaştığımız 'Her üç testte TDDTP (TP)

ortalamları açısından borderline grubun ortalaması nevrotik gruba göre daha düşüktür'' sonucu yukarıda ifade edilen literatürdeki benzer çalışmalarla uyumludur. Yüzden duygu tanıma sürecinde temel duyguların tamamı veya olumsuz duyguların tamamı gibi gruplayarak değerlendirmeler hesaba katıldığında borderline grubun başarısız olduğu çeşitli çalışmalarda (ve bizim çalışmamızda da) gösterilse bile tek tek duygular göz önüne alındığında farklı sonuçlara ulaşan araştırmalar da vardır. Bu bakımdan borderline bireylerin olumsuz yüz ifadelerinin (yani öfke, üzüntü, korku ve tikslenme) tanınmasında seçici eksiklik gösterip göstermediklerinin incelendiği bir çalışmada BKB'li hastaların sağlıklı kontrollere kıyasla orta etki büyüklüğünde bir farklılık gösterdikleri ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gösterilmiştir (Daros, Zakzanis et al. 2013). Bu sonuç, bu hastaların genel olarak olumsuz duyguları tanımakta zorluk çekmeyebileceğini düşündürmektedir ki, Unoka ve arkadaşlarının (Unoka, Fogd et al. 2011) elde etmiş olduğu gibi sonuçlar göz önüne alındığında, bu beklenmedik bir bulgudur (Daros, Zakzanis et al. 2013).

Temel Duygular

Yukarıda ifade edildiği üzere bazı araştırmalarda borderline ve kontrol grupları arasında duygu algılama başarısı açısından bir fark bulunamamıştır, hatta korku duygusu açısından borderline tanısı almış olan kadınlar korkuyu algılamada sağlıklılara göre daha yüksek doğruluk bildirmiştir (Wagner 1999, Minzenberg, Poole et al. 2006). Bizim çalışmamızda ise **korku** duygusu söz konusu olduğunda her üç testte borderline grubun TP'ı daha düşük idi ve bu sonuç elde ettiğimiz diğer sonuçlarla birlikte ileride tartışılacaktır. Domes ve arkadaşları yapmış oldukları çalışmada borderline bireylerin belirsiz yüz ifadelerini (herhangi bir duygu ifade etmeyen nötr veya ikircikli duygu olan **şaşkınlık** veya birden fazla farklı yoğunlukta duygu içeren yüzler vs.) **öfke** olarak değerlendirme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermişlerdir (Domes, Cziechnek et al. 2008). Bizim çalışmamızın sonuçlarına göre ise borderline gruptaki katılımcılar ilk karşılaşmada **-mutlu, üzüntülü, korkmuş** yüzler hariç diğer tüm yüzlere- nevrotik gruptakilere göre anlamlı olarak daha fazla yanlış öfke yanıtı vermektedirler. Bu fark yukarıdaki çalışmada ifade edildiği üzere özellikle nötr ve şaşırmış yüzlerde belirgin olmakla birlikte aynı zamanda tiksniş yüzlerde de belirgindir. Bazı çalışmalar, **tikslenme** duygusunun borderline bireylerde kaygı'dan bile daha temel bir patoloji olduğu konusuna dikkat çekmektedirler (Rüsch, Schulz et al. 2011).

Nevrotik grupta ikinci testte bütün yanlış öfke yanıtlarında azalma dikkat çekerken, borderline grupta sonuçlar daha farklıdır. Borderline gruptaki katılımcıların ilk testteki nötr, tiksiniş ve şaşırılmış yüzlere vermiş oldukları yüksek öfke yanıtları, ikinci testte ilk teste göre azalırken, korkmuş yüzlere vermiş oldukları yanlış öfke yanıtında artma dikkat çekmektedir. Korku duygusunu iyi tanımanın iyi sosyal işlevsellikle, öfke hassasiyetinin ise tehdit algısı ile ilgili olduğunu hatırlarsak, tekrarlayan karşılaşmalarda iyi işlevsellığe, dolayısı ile iletişime sebep olabilecek korkmuş yüzlerin de *tehdit ediyor oluşunu* eksik ve hatalı zihinselleştirme kapasitesi ile açıklayabiliriz. Kernberg'in *öfkeyi* dolayısıyla *saldırganlığı* kişilik teorisinin merkezine almış olması hatırlandığında temel olanın *öfke* mi yoksa *korku* mu olduğu bu bulgular bağlamında tartışılabilir. Psikogelişimsel olarak *bölme ve yansıtma* yolu ile dışarda tutulmaya çalışılan *kötü nesnenin* dolayısıyla *saldırganlığın*, şizo-paronoid konumdan depresif konuma geçiş ile birlikte tahammül edilebilir oluşu *utancın* (utançta benlik *hatası* sebebi ile görülmemek ister, bunun için de *göreni* yokeder, yokettiğine inanır) yerini *suçluluğa* (suçlulukta benlik davranışının benliğinden ayırık değerlendirilebileceğini bilir, bunun için davranışını sonuçlarından *korktuğu* için değiştirmek ister) bırakmasına vesile olmaktadır (Akhtar 2017). Yani, artık cezalandırılması gereken *bütün değil parçadır, benlik değil davranıştır*. Dolayısıyla, öteki'den korkma becerisi gelişemediğinde, yani korku tanınmadığında 'bütün'ün yok edilmesi tehlikesine rağmen *korkulan değil saldıran (öfkeli)* tercih edilmektedir. Çünkü 'saldıran' (*tümgüçlü yokedicisi*) tanınmıyor ve ona karşı 'yokeden' (*tümgüçlü savunan*, yani inkar, değersizleştirme, yansıtma vs. gibi *silahlarla* donanmış olan) pozisyonu biliniyor. Saydam, insanın sadece mecazlama sayesinde, bir ve aynı olmayan şeyleri birbirine ulayabildiğine, *birini diğerinin* yerine kullanarak anlaşılmayanı anlaşılabilir kıldığına dikkat çekmektedir (Saydam 2017). Bu bağlamda, anlatılanları *mecazlarsak*, borderline örgütlenme'de *korku* söz konusu olduğunda, 'ruhsal solucan deliği' üzerinden *öfke*'ye doğru hızlı bir *geçiş* yaşanıyor. 'Solucan Deliği' ile Einstein-Rosen köprüsü olarak da bilinen, uzay-zamandaki farklı noktaların birbirine bağlanmasını mümkün kılan kurgusal bir yapı kastedilmektedir (Övgün and Halilsoy 2015). Bir anlamda, 'korkan' (korkutan) olmak yerine, 'kızan' (kızılan) olmayı tercih etme, yansıtma ve yansıtmalı özdeşim üzerinden düşünecek olursak, daha az belirsizliği tercih etmek, tercih edilene katlanmak anlamına gelebilir.

Nevrotik grupta ise ilk testte yanlışlıkla öfke olarak yanıtlanma oranı en yüksek olan yüz ifadesi tiksinişdir. Tekrarlayan testlerde nevrotik grupta diğer duyguların yanlış olarak öfke olarak yanıtlanmasında anlamlı bir değişiklik

gözlenmezken, tikslenme duygusunun yanlış olarak öfke olarak yanıtlanmasında azalma dikkat çekmektedir.

Öfke ve Yanlış Öfke Yanıtları

Yapılan bir çalışmada (Ritzl, Csukly et al. 2018) sağlıklı grubun olumsuz duyguları (öfke, korku ve üzüntü) tanımada Borderline, Narsisistik ve Histriyonik KB tanısı almış bireylerden oluşan gruba göre daha başarılı olduğu gösterilse de bizim çalışmamızda ilk testte borderline grubun öfkeli yüzleri doğru olarak tanımada daha *başarılı* (?) olması dikkat çekmektedir. Bu sonuç literatürdeki birçok çalışma sonucu ile uyumsuz idi. Bunun yukarıda ifade edilen yüksek öfke yanıt sayısı ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Çalışmalar yüzde yüz yoğunlukta görüntülendiğinde öfkeyi tanımada belirgin bir eksiklik bulunmasının yanı sıra, borderline bireylerin sağlıklı bireylere kıyasla daha düşük yoğunluk seviyelerinde öfkenin yüz ifadelerini daha iyi tanıyabileceklerini öne süren araştırmalar da vardır (Lynch, Rosenthal et al. 2006, Domes, Cziechnek et al. 2008, Daros, Zakzanis et al. 2013). Yani bakılan yüzlerden öfke duygusunu tanıma becerisi bir anlamda yüze yansıtılan duygu yoğunluğu ile ilişkili gibi görünmektedir. Yüksek yoğunluktaki öfkeli yüz ifadeleri, sağlıklı bireylere kıyasla borderline bireylerde daha yüksek düzeyde (*aşırı!*) uyarılmaya neden olarak yanlış tanımaya sebebiyet verebilir, ama daha düşük yoğunluk seviyelerinde öfkeyi tanımlamada daha fazla doğru yanıt verebilirler (Daros, Zakzanis et al. 2013). Başka bir ifade ile, tehdit algısı yüksek olan bireyler olarak borderline örgütlenme düzeyindeki kişiler, bir kez yüksek tehdit algısı hissedерlerse, diğer yüz ifadelerini de öfkeli olarak yorumlama eğiliminde oluyolar. Bu durum, öfke dışındaki olumsuz duyguların duygusal-bilişsel işlemlenme sürecinde belirsizliğe tahammül edilmesi gerekliliği, bu süre zarfında bu duygularla ne yapacağını bilememe haline bağlı olarak, nesne olarak *zımnı* deneyimlenmesi gereken tehditin *bile* bedelinin göze alınamaması ile açıklanabilir. Bu bağlamda teknik açıdan verilen yüksek öfke yanıtının kullanmış olduğumuz fotoğraf setindeki yüzlerdeki öfke duygu yoğunluğunun yüksek olması ile ilişkilendirmek akla gelse de setteki yüzlerin duygu yoğunluğuna dair elimizde yeterli teknik veri olmadığı için bu görüş sadece ileri bir araştırmaya konu adayı olmaktan öteye gitmiyor. Belki de kullanmış olduğumuz fotoğraf setindeki yüz ifadelerinin duygu yoğunluğunun *muhtemel* yüksek oluşu sonuçlarımızı etkilemektedir.

Biz çalışmamızda öfkeli duygular söz konusu olduğunda borderline grubun birinci testte hem puan ortalamalarının hem de öfkeli olarak verilen yanıt sayısının

fazla olmasının yüzlere yansıtılan öfke sebebi ile olduğunu düşünmekteyiz. Bunu ilk testte borderline grubun ilk kez karşılaştığı yüzleri, örgütlenme düzeyinin temelini teşkil eden ve Kernberg'in de vurguladığı doğuştan gelen yüksek saldırganlık potansiyelinin yansıtılması olan, 'kızgın' değerlendirmesine bağlı olarak yüzleri tehlike işareti olan 'öfkeli' olarak yorumlamasından kaynaklanabileceği ile açıklamaktayız. Bu bağlamda Greenberg'in öfke duygusunun herşeyden önce kendiliğin korunmasını sağlaması görüşü akla gelmektedir (Greenberg 2015). Maslow'un ihtiyaçlar piramidini (Maslow 1943) hesaba katarak değerlendirecek olursak, en temel ihtiyaçlarımızdan olan güvenliğin -Winnicott'un ifade ettiği 'yeterli annelik işlevi'nden (Winnicott 1953) mahrum kalmalarına bağlı olarak- borderline bireylerin *öteki* ile olan iletişimde daha fazla önceliklendiğini görebiliriz. Sürekli tehdit ve tehlike algısı yüksek olan borderline grubun bu bağlamda öfkeli yüzleri tanımak için fazla çaba harcamadıklarını *-zaten bu anlamda tetikteler-*, hatta emin olamadığı diğer duygularda da öfke lehine seçim yaptıklarını düşündürmektedir. Yüzden duygu tanıma üzerinde sosyal duygusal tanımanın etkisinin araştırıldığı birkaç çalışmada, yüz ifadelerinin tanınması söz konusu olduğunda, borderline bireylerin -hatta *yanlış* tanıdıklarında bile- sağlıklı bireylere göre daha fazla kendilerinden (cevaplarından) emin oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Preißler, Dziobek et al. 2010, Schilling, Wingenfeld et al. 2012). Bu ise genel olarak borderline bireylerin ilişkisellik sözkonusu olduğunda yaşadıkları zorlanmalarının, örgütlenmenin bir başka özelliği olan *rijidite* ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Rijidite bir başka ifade ile *katılık* ise, Borderline Örgütlenmeye sahip olan bireylerin tahammül edemedikleri -duygusal, bilişsel veya sosyal- belirsizlik karşısındaki zorunlu tercihleri olarak gündeme gelebilir.

Süre

Domes ve arkadaşları yanıt verme sürecinde *zihin teorisinin* devreye girdiğini ileri sürerek borderline bireylerdeki duygu işleme süreci bozukluğunda süre faktörünün önemli olabileceğine dikkat çekmektedirler (Domes, Grabe et al. 2011). Diğer taraftan Lynch ve arkadaşları yaptıkları bir çalışmada borderline bireylerin sağlıklı kontrollere göre sadece yüzden duygu tanıma hassasiyeti açısından değil aynı zamanda bunu daha kısa sürede tanıma açısından da başarılı oldukları sonucuna ulaşmıştır, ki bunu onaylayan literatürde başka çalışmaya denk gelinmemiştir (Lynch, Rosenthal et al. 2006). Biz ise çalışmamızda benzer bir karşılaştırma için fotoğraf setini ikinci kez göstererek zaman kısıtlaması olmadan

katılımcılardan cevap vermelerini istemiştik. Bu testte TS açısından borderline grubun ortalamasının nevrotik gruba göre daha yüksek oluşu Lynch ve arkadaşlarının ulaştığı sonuçtan farklı idi. Yani borderline grup nevrotik gruba göre yüz ifadesini -doğru veya yanlış- yanıtlamak için daha fazla zaman harcamaktadır. Bu sonucu, elde ettiğimiz diğer sonuçlarla birlikte değerlendirdiğimizde; borderline grubun süre kısıtlaması olmadığına, makro mimiklerden uzaklaşıp tehlike arz edebilecek -çünkü *zımnidirler* ve sadece yeterli dikkat verilirse farkedilebilirler- mikro mimiklere odaklandıkları ve detaylarda kayboldukları, bu nedenle daha fazla süre harcadıkları şeklinde yorumlayabiliriz. Diğer taraftan, makro-mimikler söz konusu olduğunda borderline bireylerin tehdit algısının yüksek oluşu, yeterli süreye sahip olduğunda bile mikro-mimiklerin bağlam içerisinde doğru yorumlanmasını engelliyor gibi görünmektedir. Borderline bireyler gibi tehdit algısı yüksek başka bir grup olan TSSB hastalarında gözlemlendiği üzere bedeli ağır ise bu kişiler *hata yapmaya* haklarının olmadığını düşünmektedirler (Herman 2016). Ayrıca borderline bireylerde çocukluk çağı travması ve istismarı oranının yüksek oluşu da dikkat çekicidir (Bandelow, Krause et al. 2005). Travma mağdurlarının -özellikle kronik aile içi şiddete maruz kalan kişilerin- tehdit algıları yüksek olduğundan, *potansiyel saldırganın* öfkesinden korunmak amacı ile karşısındakinin yüzünden, *bir sonraki saldırıyı* tahmin ettirebilecek en küçük detayı bile kaçırmamak üzere, tehlike arz edebilecek ipuçlarını arayıp bulmaya meyilli oldukları bildirilmektedir. Dolayısıyla bu kişiler iletişimde kolaylıkla *reddedilme, saldırılma, istenmeme* duyguları yaşamalarına yordayabilecekleri *algı sapmasına* sahip olabilirler. Borderline bireylerin erken çocukluk yaşantılarında deneyimlediklerini varsaydığımız *yetersiz annesel işlevi* sözel olmayan bellekte (dolayısı ile 'söze dökülemeyen'de) 'psikogelişimsel kritik dönemdeki' *kronik travma* olarak deneyimlediklerini varsayarsak, TSSB hastalarındaki benzer sürecin, süre kısıtlaması olmayan ikinci testte borderline bireylerin tehdit oluşturabilecek küçük bir detayı bile kaçırmamak için uğraşmaları şeklinde tekrarlandığını düşünebiliriz. Dolayısı ile TS açısından iki grup arasında borderline grup aleyhine farkın ortaya çıkması çalışmamızda elde ettiğimiz ve yorumlamaya çalıştığımız dikkat çekici başka bir sonuçtur.

Grupiçi Toplam Puan Karşılaştırmaları

Bir diğer sonucumuz borderline grupta Toplam Duygu Doğru Tanıma Puanı 2 (TDDTP 2 veya TP 2) hem TP 1'e hem de TP 3'e göre, TP 3 ise TP 1'e göre anlamlı olarak daha yüksektir. Nevrotik grupta ise hem TP 2 hem de TP 3 , TP 1'e göre yüksek iken, TP 2 ve TP 3 arasında fark yoktur. Bu sonuca göre hem borderline hem de nevrotik grup, ikinci testte incelemek için yeterli zaman verildiğinde yüzlerdeki duyguları doğru olarak tanımda artış göstermektedirler ama borderline grup üçüncü testte süre tekrar kısıtlandığında bu başarısını yeteri kadar koruyamamakta iken nevrotik grup bu başarısını muhafaza etmektedir. Bu durum, zihinselleştirme, hafıza ve öğrenmenin, yüzde ifade edilen duygular söz konusu olduğunda, borderline grupta yetersiz kalabileceğini düşündürmektedir.

Her Temel Duygu İçin Gruplararası Karşılaştırmalar

Toplam puanların yanısıra her duygu için her üç testteki puanlar gruplar arasında tek tek karşılaştırıldığında daha da önemli sonuçlara ulaşmaktayız. Borderline bireylerin, özellikle mutluluk, korku ve tikslenme duyguları için, sağlıklı bireylerle karşılaştırılabilir düzeyde iyi olabileceğini düşündüren çalışmalar (Robin, Pham-Scottez et al. 2012, Schienle, Haas-Krammer et al. 2013) olsa da yukarıda da ifade edildiği üzere literatür bu konuda çelişkili sonuçlar sunmaktadır (Unoka, Fogd et al. 2011, Daros, Zakzanis et al. 2013). Bizim çalışmamızda her üç testte nötr, korkmuş ve şaşırılmış yüzlerde borderline grubun puan ortalamaları daha düşük iken, mutlu ve öfkeli yüzler arasında fark yok idi. Burada gelişimsel olarak yüzden duygu tanıma ve kişilik gelişimi arasındaki bir husus dikkat çekmektedir. Çocuklar 1 yaş civarında mutlu ve öfkeli yüzleri ayırt etmeyi öğrenirken (Beaudry, Roy-Charland et al. 2014), diğer temel duyguların ifade edildiği yüzlerin ayırte edilmesi yaklaşık 3 yaş civarına denk gelmektedir (Bak 2011). Bu süreci iyi ve kötü kendilik ve nesne temsillerinin yaşamın ilk dönemlerinde bölme savunması aracılığı ile ayrı tutulması, ilerleyen gelişimsel dönemle birlikte bu temsillerin bütünselleştirilmesi ile birlikte düşündüğümüzde, mutlu ve öfkeli yüzlerin tanınmasındaki benzerliğin *psiko-gelişimsel* bir etkileşimin sonucu olması da akla gelmektedir. Ayrıca mutluluk duygusunun ödül mekanizması ile, korku duygusunun ceza mekanizması ile, üzüntü ve öfke duygularının da beklenen ödülün gelmemesi sonucu ortaya çıktıkları düşünüldüğünde (Rolls 1999), süreç daha da anlaşılabilir olmaktadır.

Mutlu yüzlerin tanınmasında hem de her üç testte fark saptanmamış olması borderline grubun tek mutlak olumlu duygu olan *mutluluğu* tanımakta zorlanmadığını ifade etmektedir. Mutlu yüz ifadelerini tanıma söz konusu olduğunda gösterilen fotoğraflardaki ifadeler yüksek yoğunlukta ise borderline gruplarla sağlıklı gruplar arasında fark saptanmasa da düşük yoğunlukta ifadelerin tanınması söz konusu olunca çelişkili sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Robin, Pham-Scottez et al. 2012, Daros, Zakzanis et al. 2013). Ayrıca test düzeneği burada tanıma üzerinde etkili gibi görünmektedir. Sadece mutlu yüzlerin gösterildiği setlerde gruplar arasında yüz ifadelerini doğru tanıma açısından fark yokken, kıyaslama gibi karıştırıcı bilişsel süreçler devreye girdiğinde borderline grubun yüz ifadesini doğru tanıma performansı azalmaktadır (Schulze, Domes et al. 2013). Bizim çalışmamız bu bağlamda, karıştırıcı faktör olarak diğer yüz ifadeleri olmasına ve testler tekrarlanmasına rağmen, mutlu yüzler açısından gruplararası fark olmadığını ortaya koymuştur, ki bu Schultz ve arkadaşlarının elde ettikleri sonuçlardan farklı olması bağlamında anlamlıdır.

Tiksinmiş yüzleri tanıma açısından ilk karşılaşmada borderline grup ve nevrotik grup arasında fark mevcut iken, ikinci ve üçüncü testlerde iki grup arasındaki fark ortadan kalkmıştır. **Korku** duygusunu tanıma açısından ise fark her üç testte nevrotik grup lehine korunmuştur. Yani tiksinmiş yüzler borderline grupta ilk karşılaşmada tanınmasa da sonraki karşılaşmalarda tanınmıştır. Korkmuş yüzler ise yeterli zaman olsa dahi tanınamamıştır. Daros ve arkadaşları borderline bireylerin yüzdeki tiksinme ifadelerini tanımakta sağlıklı kontrollere kıyasla daha fazla zorlandıklarını bulmuşlardır (Daros, Zakzanis et al. 2013). Yaptığımız karşılaştırmalarda, çalışmamızda tiksinmiş yüzlerde 1. Testte borderline grubun puanı daha düşük iken , 2. Ve 3. Testlerde ise fark yoktur . Bu sonuç ise ilk karşılaşmada tiksinmiş yüzleri tanıma zorluğu yaşayan borderline grubun yeterli zaman verildiğinde *sosyal istenmeme ve red* ile ilgili olan tiksinme duygusunu tanıdıklarını ve duygusal zeminde hatırlayabildiklerini düşündürmektedir. Literatüre baktığımızda, borderline bireyler, öznel yaşantılarında daha fazla ‘iğrenç durum’ deneyimlediklerini ve bu deneyimle ilişkili olarak daha yüksek derecede sıkıntıya sahip olduklarını bildirmektedirler (Gunderson 2007). Ayrıca kişilerarası reddedilme duyarlılığına sahip olmaları, özellikle kaygıyla bekleme, reddedilmeyi kolayca algılama ve reddedilmeye yoğun tepki verme eğiliminde olmaları, tiksinme duygusunu algılama patolojileri ile ilgili sürece katkı sağlamış olabilir (Gunderson 2007).

Elde ettiğimiz bulgulara göre borderline grup hem ilk karşılaşmada, hem yeterli zaman verildiğinde, hem de tekrarlayan testlerde nötr, korkmuş ve şaşırmış

yüzleri nevrotik gruba göre tanıma zorluğu yaşamaktadır. Yukarıda vurgulandığı üzere **nötr** ve **şaşkınlık** ifade eden yüzler belirsizlik taşıdıkları için Borderline Örgütlenmeye sahip bireyler bu yüzlerdeki duyguları doğru tanıma zorlukları yaşamaktadırlar. **Şaşırma** söz konusu olduğunda, bazı araştırmacılar hospitalize borderline bireylerin yüz ifadelerini tanıma konusunda sağlıklılara göre daha hassas olduklarını gösterirken (Unoka, Fogd et al. 2011), diğerleri tam tersine yüksek *yanlış tanıma* oranları rapor etmektedirler (Domes, Cziechnek et al. 2008). Domes ise, sonuçlarını paylaşmış olduğu gruptaki borderline bireylerin yüksek oranda TSSB (%44) ve cinsel istismar (%64) öykülerine sahip olduklarını eklemiştir. Yapılan bir çalışmada borderline bireylerin nötr yüzleri tanıma zorluk yaşadıklarında -yani yanlış tanıdıklarında- bunu yerine olumsuz duygu ifade eden yüzleri seçme eğiliminde olduklarını göstermiştir (Wagner 1999, Dyck, Habel et al. 2009). Bizim çalışmamızda bu olumsuz duygunun ağırlıklı olarak **öfke** olduğu bulunmuştur. Çalışmalarda borderline grupların nötr ve ikircikli yüz ifadelerinin tanınması açısından sağlıklı gruplara göre daha başarısız olduklarına dikkat çekilmekle birlikte, araştırmacılar bu durumun yüksek anksiyete hassasiyetine, geçmiş cinsel istismara veya cevap verme hızına bağlı olduğunu düşünmüşlerdir (Daros, Zakzanis et al. 2013). Bazı çalışmalar ise nötr yüzlerin tanınması açısından borderline bireylerin başarısız olarak değerlendirilemeyeceğine dikkat çekmişler (Bland A.R. 2004, Minzenberg, Poole et al. 2006, Hagenhoff, Franzen et al. 2013). Ayrıca borderline bireylerin duygusal olarak nötr olan uyaranlara karşı yüksek negatif hassasiyet gösterdikleri, olumsuz duyguları öznel olarak yoğun yaşadıkları ve duygusal olarak uyarılmamış *baseline* seviyelere daha geç geri döndükleri ortaya konulmuştur (Zanarini and Frankenburg 2007). Bu durumun nötr yüzlerin doğru tanınmasındaki etkisini çalışmamızda borderline bireylerin ilk kez karşılaştıkları nötr yüzleri öfkeli olarak değerlendirmeleri ile birlikte ele alınca psikopatolojinin psikodinamik temelleri açıklayıcı olmaktadır: Belirsizlik olumsuz duygusal durum yaratma potansiyeli de taşıdığı için önceliklenmeli ve önlem için hassas davranılmalıdır. Bu duygusal aşırı duyarlılık, sosyal bilişsel algısal yanlılığa, daha doğrusu, olası tehdit veya reddedilmeyi öngören sosyal ipuçlarına karşı aşırı duyarlılıkla ilişkilendirilmiştir (Linehan 1995). Nötr yüz ifadelerinin negatif yanlılıkla birlikte, ‘hipervijilans’ olarak değerlendirilmesine bağlı olarak olumsuz yorumlanması, günlük sosyal ilişkilerde düşmancıl algılamaların ve öfkeli davranış kaskatlarının sürmesinin sebebi olabilir (Couture, Penn et al. 2006).

Korku duygusunun iyi tanınmasının birçok çalışmada iyi sosyal işlevsellikle ilişkili olduğu düşünülmüştür. Çünkü bu duygunun doğru bir şekilde tanınması, iyi

sosyal iletişim, iyi kişilerarası ilişkiler ve kabul edilebilir sosyal davranışlar için yol göstericidir (Lazarus 1991, Izard 2001). Ayrıca korku duygusu söz konusu olduğunda, yüksek düzeyde duygu tanımanın daha yüksek sosyal yeterlilikle, daha yüksek sosyal uyumla, daha olumlu sosyal davranışla, sosyal ortamlarda daha yüksek işlevsellikle, diğer öğrenciler arasında daha yüksek popülerlikle, öğretmenler tarafından daha fazla takdirle karşılanan sosyal davranışla ilişkili olduğunu bulan çalışmalar mevcuttur (Nowicki and Carton 1997, Izard 2001, Bänziger, Grandjean et al. 2009). Dolayısı ile bu özelliklerin Borderline Örgütlenmeye sahip olan bireylerin yaşamlarında temel sorun kümesini oluşturması bir anlamda korku duygusunu tanıma ve doğru işleyememenin sürece olumsuz katkısını düşündürmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda, borderline bireylerin korkmuş yüzleri tanıma açısından sağlıklı bireylere göre daha hassas oldukları, hatta borderline semptomatolojinin derecesi ile bu hassasiyet arasında da bir korelasyon olduğu bulunmuştur (Wagner 1999, Lynch, Rosenthal et al. 2006). Ama sonraki çalışmalarda elde edilen bu sonuç, *bu sonuca ulaşan çalışmalardaki katılımcılar arasında cinsel istismar ve TSSB oranlarının yüksek olması yanıt yanlılığına neden olmuş olabilir* şeklinde yorumlanmıştır (Sieswerda, Arntz et al. 2007). Dolayısıyla, bizim çalışmamızda elde ettiğimiz, borderline grubun düşük yüzden korku tanıma performansı belki de, benzer eştanıların (komorbidite) çalışmamızdaki katılımcılar arasındaki düşük oranı ile açıklanabilir. Çalışmamıza katılan kişilerden elde edilen anamnestik bilgiler bu bağlamda bize yeterli veri sağlamamakta idi.

Üzüntülü yüzlerde birinci ve üçüncü testlerde Borderline grubun puan ortalaması daha düşük iken ikinci testte fark yoktur. Bu sonuç ise daha çok empati ile ilişkili olan üzüntüyü tanıma becerisinin borderline grupta yeterli zaman varsa yani detaylar incelenebiliyorsa arttığını gösteriyor olabilir. Zaman sınırlılığı olduğunda yani iletişim akışkanlığında ise tanıma zorluğu olduğunu, aslında tanımadan ziyade hatırlamanın sürece etki ettiğini düşündürmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda, borderline bireylerin üzüntünün duygusal yüz ifadelerini tanımakta daha fazla zorluk çektikleri saptanmıştır (Yuki, Maddux et al. 2007). Bu çalışmalarda süre faktörünün dikkate alınmaması ve bizim çalışmamızda süre kısıtlaması olmadan yüzdeki duyguların tespit edilmesinin istendiği ikinci testte iki grup arasında fark olmaması ile birlikte düşünüldüğünde üzüntü söz konusu olduğunda sürenin önemli bir faktör olabileceği akla gelmektedir. Bu, yüzden duygu ifadesini tanımada süre ve hatırlama faktörünün etkisine dair çalışmamızda elde ettiğimiz önemli bir sonuçtur.

Öfkeli duygular söz konusu olduğunda borderline grubun birinci testte hem puan ortalamalarının hem de öfkeli olarak verilen yanıt sayısının fazla olmasının yüksek tehdit algısı sebebi ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Bazı araştırmaların, borderline grubun, sağlıklı bireylere kıyasla yüzlerdeki bazı olumsuz duyguları algılamak için genel olarak daha düşük bir eşiğe sahip olabileceğini ve bunun da özellikle öfke gibi tehdit edici bir durumun erken algılanmasını mümkün kılabileceğini öne sürmeleri bizim görüşümüzü destekler niteliktedir (Domes, Cziechnek et al. 2008, Schulze, Domes et al. 2013). Ayrıca sonraki testlerde de borderline grubun öfkeli olarak işaretlediği yanıt sayısı ilk teste göre azalmış olsa da nevrotik gruptan anlamlı olarak farklılık göstermekte idi. Duygu ifadesi olarak öfkenin sıklıkla önemli sosyal iletişim işlevlerine sahip olduğu düşünülmektedir. Birisi hakarete uğradığında, haksızlığa uğradığında, hüsrana uğradığında, amacına yönelik girişimleri engellendiğinde ya da öfke nesnesinin saldırgan ve suçlayıcı olarak görüldüğü durumlarda kişide öfke uyanır. Bu nedenle öfke ifadesi, sosyal etkileşimler veya ilişkiler için bir tehdit oluşturan olumsuz bir kişi-çevre ilişkisinin göstergesi olabilmektedir (Burrowes and Halberstadt 1987, Sternglanz and DePaulo 2004). Bu bilgiler ve borderline bireylerin tehdit algısının yüksek olması birlikte değerlendirildiğinde, özellikle ilk kez karşılaşılan ve süre kısıtlaması olan birinci testteki yüzlere borderline bireylerin yüksek öfke yanıtı vermesini Kernber'in psikodinamik yaklaşımı bağlamında ele alabiliriz. Kernberg'in vurgulamış olduğu gibi, borderline bireylerin doğuştan fazla olan ama kapsanamayan agresif dürtüleri mevcuttur. Borderline bireylerin verdikleri yüksek öfke yanıtını bu bağlamda, agresif dürtülerin bölme mekanizması üzerinden, baktıkları yüzlere yansıtmaları ve varsayılan tehdiye karşı önlem almak amacı ile *bilinmeyi* tehdit ediyor gibi yorumlamaları ile açıklayabiliriz. Ayrıca borderline grupta , yüksek tehdit algısı sebebi ile daha yüksek düzeyde uyarılmaya neden olan öfkeli yüzlerin, dikkati duygusal olarak bu uyarılardan ayırmak için gerekli olan bilişsel kaynakları tüketmesi ve böylece hastaların diğer duyguları tanımadaki doğruluğunu azaltabileceğini düşünebiliriz (Linehan 1993, Schulze, Domes et al. 2013). Psikogelişimsel olarak yaşamın ilk evrelerinde ağırlıklı kullanılan yansıtma savunmasının ağırlığını nevrotik örgütlenmelerde ilerleyen yaşla birlikte kaybettiğini, borderline bireylerde ise sürdürdüğünü düşündüğümüzde, yüz ifadesini tanıma süreçleri söz konusu olduğunda da benzer *psiko-ontogenetik* sürecin *psiko-ontik* zeminde yaşantılandığını düşünebiliriz: nevrotik birey ilk karşılaşmada *yansıttığını* yeterli süre verildiğinde *bastırıp* doğru yanıt bulurken, borderline birey *yansıttığını bastıramayarak* ve tekrar tekrar yansıtarak gerekli ve yeterli düzeltmeyi yapamamaktadır. Çünkü, *parça* nevrotik birey için 'bütün

içerisinde tahammüledilebilir hale gelirken' ve diğer parçalara odaklanmak mümkün olurken, borderline birey için *parça* 'bütünü yutabilecek veya bütünü ele geçirebilecek' potansiyeli taşıdığı için ayrı tutulmaktadır. Dolayısıyla parça (*öfkeli kendilik*) diğer parçalara odaklanmaya olanak ve ihtimal vermemektedir: Herşey öfkedir !

Nevrotik grup ise birinci testte öfkeli yüzleri tiksiniş ve şaşırılmış yüzlerden daha iyi tanısa da diğer yüzlerden daha kötü tanımıştır ve borderline gruptan daha kötü tanıdığı tek duygudur. Bunun nevroitik örgütlenmenin tanımadığı ve ilk kez karşılaştığı yüzlerdeki öfke ifadesini sahip olduğu libidinal kapasitesinin yardımı ile, *suçluluk hissettirecek hatası sebebi ile öfkelenirdiğini varsayarak*, bastırma çabası olarak yorumlayabiliriz. Ama yeterli zaman verildiğinde nevroitik grup öfke doğru tanıma puanını yükseltmekte ve de korumaktadır. Bu da yine yukarıdaki psikodinamik yoruma ek olarak nevroitik grubun duygusal öğrenme, zihinselleştirme ve duygusal hatırlama kapasitesine atıfta bulunuyor olabilir.

Tek tek bakıldığında farklı sonuçlar elde etmemize rağmen olumsuz olarak ifade edilen korku, tiksiniş, üzüntü ve öfke duyguları söz konusu olduğunda her üç testte borderline grubun puanının daha düşük olduğunu görmekteyiz. Bu ise her iki grup arasında nesne ilişkilerinin erken dönemlerdeki örgütlenmelerinin temel farklılığını düşündürmektedir . Borderline örgütlenmede, kabul veya red gibi keskin bir bölme söz konusu iken, nevroitik grupta diğer üst düzey savunmalar yardımı ile hem kabul, hem de red tahammül edilebilen diğer duygular şeklinde algılanmaya müsait hale gelmektedir.

Her Temel Duygu İçin Süre Açısından Gruplararası Karşılaştırmalar

Dyck ve arkadaşları, yapmış oldukları çalışmalarında borderline bireylerin özellikle nötr ve ikircikli yüz ifadelerini (şaşkınlık, aynı anda birden fazla yüz ifadesi vs.) tanımadaki zorlanmalarının **zaman faktörüne** bağlı olabileceğini ifade etmişlerdir. Özellikle, günlük iletişim akışkanlığında bilişsel uğraş gerektiren ikircikli yüz ifadelerinin doğru tanınması üzerinde farklı zaman aralıklarının etkisini araştırmanın bu bağlamda değerli olabileceğinin üzerinde durmuşlardır (Dyck, Habel et al. 2009). Biz de bu amaçla ikinci kez fotoğraf setini kullanırken herhangi bir zaman kısıtlaması uygulamadık. İkinci testte süre açısından yapılan karşılaştırmalarda, nötr, tiksiniş, korkmuş, üzüntülü ve şaşkın yüzlerde borderline grubun harcadığı sürenin daha fazla olduğu, mutlu ve öfkeli yüzlerde ise harcanan süre açısından fark olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonucun bir önceki testte borderline grubun tanıma açısından başarısız olmadığı duygularla (mutlu eşit, öfke yüksek) örtüşüyor olması borderline grubun duygu tanıma açısından da

bimodal bir düzene sahip olduğu, mutlak kabul anlamına gelen mutluluk ile mutlak reddedilme anlamına gelen öfkeden emin olduklarını, diğer duyguların ise tereddüt edilmesi gereken duygular olduğunu düşündürmektedir. Tekrar edecek olursak, çocuğun yaklaşık 1 yaş civarında ayırtetmeyi başardığı iki duygu ifadesi de yine mutlu ve öfkeli yüzler idi. Yukarıdaki sonuçlara benzer bir veri olarak olumsuz duygu ifade eden yüzlerde haracanan toplam sürenin borderline grupta daha fazla oluşu gösterilebilir.

Hatırlama Açısından Gruplararası Karşılaştırmalar

Çalışmamızın bir diğer araştırma konusu olan yüzden duygu tanımada **hatırlama** faktörünü incelediğimizde üçüncü testte THP ortalamasının borderline grupta daha düşük olduğunu saptamış olduk. Bu yukarıdaki bulgu ve açıklamalarla birlikte düşünüldüğünde borderline grubun yüzlerdeki makro mimik ve bütünlükten ziyade mikromimik ve parçalara odaklandığını düşündürmektedir. Ayrıca parçaların hatırlanmasının bütünü hatırlamaya göre daha zor olduğunu akla getirmektedir. Her ne kadar *bütün* birden çok *parçanın* (kendilik ve nesne tasarımları kastedilmektedir) biraya gelmesi ile oluşsa da bütünü oluşturan parçaların duygusal yoğunluklarının *makul* oluşu bütünü *katlanılabilir* ve *hafızada taşınabilir* kılıyor olabilir. Bu bağlamda yoğun olumsuz duygusal yatırım yapılan *parçaların* hafızanın taşıyacağı kadar katlanabilir olmaması, bu parçaların hatırlanmasını ancak *inkar* aracılığı ile mümkün kılıyor olabilir: hatırlanıyor ama kabul edilmiyor, bilince ve deneyime ait olarak benimsenip sahip çıkılmıyor, dolayısıyla da ifade edilmiyor. Hatırlama puanlarının ölçüldüğü üçüncü testte verilen doğru yanıtlara baktığımızda ise eşit düzeyde hatırlanmalarına rağmen bazı duyguların doğru tanıma puanı borderline grupta daha düşüktür. Burada hatırlamada sözel belleğin işin içinde olmadığını, sadece görsel hafızanın devreye girdiğini, duygu tanımada ise sözel bellek de gerekli olduğu için yanlış kodlamanın yani yetersiz zihinselleştirmenin işin içine girebileceği akla gelmektedir. Diğer taraftan tüm olumsuz yüzler dikkate alındığında borderline grubun olumsuz yüzleri hatırlama puanı ortalaması nevrotik gruba göre yine daha düşüktür. McKenzie ve arkadaşları belirli duygulara karşılık gelen belirli yüz özelliklerini nasıl tanımlayacakları, bu beceriyi duygu ifade eden resimleri ve videoları tanımlamak için nasıl kullanacakları konusunda 10 haftalık bir eğitim sürecinden geçen öğrenme güçlüğü olan bireylerin, duygu ifadesini tanımlama becerilerinin önemli ölçüde geliştirdiğini göstermişlerdir (McKenzie, Matheson et al. 2000). Duygu tanımlamanın öğrenme ve hatırlama süreci ile olan ilişkisini çalışmamızda aralıklarla katılımcılara gösterdiğimiz yüzlerin doğru tanıma ve hatırlanması

arasındaki farkı test ederek değerlendirmeye çalıştık. Üçüncü testte bu düşünceye dayalı olarak değerlendirmeye çalıştığımız bilinçli veya beyan edilen hatırlama faktörünü tek tek duygular bazında değrlendirdiğimizde, nötr, tiksiniş, öfkeli, şaşkın yüzlerde borderline grubun hatırlama puan ortalamaları daha düşüktür, mutlu, üzgün ve korkmuş yüzleri hatırlama puan ortalamaları arasında ise fark yoktur. Burada dikkatimizi çeken, başlangıçta yanlış pozitif tanınmış olabileceğini düşündüğümüz öfkeli yüzlerin hatırlanmasında borderline grubun daha başarısız olmasıdır.

Hem yüz ifadelerini doğru tanıma, hem harcanan süre, hem de hatırlama puanları açısından iki grubu karşılaştırdıktan sonra, bütün sonuçları bir de bu karşılaştırmaları göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimizde bazı önemli çıkarımlarda bulunabileceğimizi düşünüyoruz. Herşeyden önce, hatırlama söz konusu olduğunda iki grup arasında mutlu, üzüntülü ve korkmuş yüzleri hatırlama açısından benzer olduklarını görmekteyiz. Üzüntülü yüzler, ikinci testte her iki grup tarafından da eşit oranda tanınmaktadır, yani yeterli zaman verildiğinde borderline grubun üzüntüyü tanıma becerileri mevcuttur, sorun zaman-performans düşüklüğünde gibi görünmektedir. Diğer taraftan üzüntülü yüzlerin yanlış olarak öfke olarak yanıtlanması açısından iki grup arasında her üç testte de fark yoktur. Üçüncü testte doğru tanıma açısından borderline grup daha düşük performans gösterse de aynı testte hatırlama açısından iki grup arasında fark yoktur. Dolayısı ile, üzüntü duygusu söz konusu olduğunda yüz ifadesinin hatırlanmasında yüz ifadesinin yanlışlıkla bile olsa öfke lehine yorumlanmamasının önemli olduğunu düşünülebiliriz. Bu bağlamda korkmuş yüzlerin her üç testte borderline grupta daha düşük oranda doğru tanınmasına rağmen, ilk testte yanlış olarak öfke olarak yanıtlanan yüzler arasında üzüntüye en yakın oranlara sahip olması dikkat çekmektedir. Diğer taraftan üzüntülü yüzlerle benzer yanlış olarak öfke yanıt verilmesi oranlarına sahip olan mutlu yüzler de iki grup tarafından birbirine yakın oranlarda hatırlanmaktadır. Meseleye bir diğer taraftan bakılırsa, yüzlerde geçirilen süreler açısından, üzüntülü ve korkmuş yüzler arasında gruplar arası fark belirgin iken (borderline grup daha fazla zaman harcamaktadır), mutlu yüzlerde iki grup arasında fark yoktur. Dolayısı ile ikinci testte harcanan sürenin üçüncü testteki hatırlama üzerine etkisi tartışmalı olarak kalmaktadır. Bu sonuçları biraraya getirdiğimizde, iki grup arasında yüz ifadelerini hatırlamadaki fark üzerinde yüz ifadesinin ilk karşılaşmada, *doğru* veya *yanlış*, öfkeli olarak yorumlanmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yani, *doğru* veya *yanlış*, öfkeli olarak yorumlanma oranı en düşük olan üç duygu ifadesi -mutlu, üzüntülü ve korkmuş yüzler- iki grup arasında benzer hatırlanma oranlarına sahiptirler. Bunun

yanı sıra öfkeli yüzleri, aynı zamanda yanlış olarak öfke olarak yorumlanan nötr, tiksinişmiş, şaşırılmış yüzleri hatırlama açısından borderline grup nevrotik gruba göre daha düşük performans göstermektedirler. Bu sonuçları, borderline grubun öfkeli yüzleri hatırlamıyor oluşu, başka bir ifade ile hatırlamadığını beyan ediyor oluşu şeklinde yorumlayabiliriz. Kişilik örgütlenmelerinin psikodinamik gelişimini göz önüne aldığımızda, bunun iyi nesne ile birleştirilemeyen zulmedici kötü nesnenin - öfkeli yüz ifadesi-, iyi kendilik ve nesne tasarımlarını yok etme potansiyelinin öncelikle *bölme savunması* ile öfkeli olmayanlardan ayrılması, duygusal zeminde (limbik sistem) hatırlanması, ama inkar savunması ile başedilmeye çalışılması sonucu sözel bellekte (hipokampus veya frontal devreler) hatırlanmaması, beyan edilmemesi olarak da düşünebiliriz. Bu sonuç literatürde kişilik örgütlenmesi ve yüz ifadesi hatırlanması arasında elde edilen ilk sonuç olması bakımından dikkat çekmektedir.

Gruplararası Korelasyonlar

Çalışmamızda elde edilen verilerin analizinde ayrıca her iki grupta ikinci testte harcanan TS ile birinci, ikinci, üçüncü testteki Toplam Duygu Doğru Tanıma Puanı (TDDTP veya TP), üçüncü testteki THP arasında, aynı zamanda ikinci ve üçüncü testte verilen TP ile üçüncü testteki THP arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Literatürde yapılan çalışmalardan yüzden duygu tanınmanın birçok faktörden etkilendiği gösterilse de kişilik özellikleri ile hatırlama ve harcanan süre üzerine yeterli çalışma olmaması hem bu bağlamda çalışmamızı özgün kılmakta, hem de bu tür çalışmaların birçok açıdan kısıtlılıklarını ve karıştırıcı faktörlerin fazlalığını düşündürmektedir.

Grupların kendi içinde vermiş oldukları doğru cevapların ilişkisine baktığımızda, borderline grupta birinci, ikinci ve üçüncü testte verilen TP'ların kendi aralarında anlamlı bir ilişkisi yok iken, nevrotik grupta TP 1 ve TP 2 arasında orta düzeyde, TP 2 ve TP 3 arasında ise yüksek düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonucu nevrotik grubun borderline gruptan farklı olarak doğru tanıdığı yüz ifadelerini tekrarlayan testlerde hatırladığını, başlangıçtaki yüksek puanın sonraki puanlar için yordayıcı olduğunu, zamanın nevrotik grup için hem tanıma hem de öğrenme süreci üzerine olumlu etki yaptığını söyleyebiliriz.

Kişiliği örgütlenmesi düzeyinde değerlendiren KOREN, BKE ve SBT puanları, bildirilen anksiyete ve depresyon puanları ile hatırlama puanları arasında da istatistiki olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu analizlerde anlamlı ilişkilerin saptanmamasını yüzden duygu tanınmanın kompleks bir işlev olması sebebi ile birçok faktörden etkilenebilmesi lehine yorumlamaktayız.

Elde ettiğimiz araştırma bulguları, yapılan istatistiki analizler ve çıkarımlarımız göz önüne alındığında çalışmamızın özgün birçok tarafı dikkat çekse de, bazı kısıtlılıklarının olduğu da ifade edilmelidir. Herşeyden önce katılımcıların hastaneye başvuran genç ve kadın ağırlıklı olması (literatürdeki benzer çalışmalarda benzer katılımcı profilleri mevcut olsa da) sonuçlarımızın topluma genellenmesini kısıtlamaktadır. Bu açıdan daha geniş toplum tabanlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan yüzden duygu tanınmanın ve kişilik özelliklerinin birbirini etkilemesinin kompleks bir süreç olduğu dikkate alındığında bellek, dikkat ve yüz tanıma gibi karıştırıcı olabilecek faktörlerin uygun testlerle (Benton, Wechsler vs.) kontrol altına alındıktan sonra karşılaştırmaların yapılması daha kesin sonuçlara ulaşmak için önemli bir destek sağlayacaktır. Özellikle kadın ağırlıklı gruplarla yapılan çalışmalarda yüzden duygu ifadesi ve tanınmasını etkileyebilecek fizyolojik faktörlerin (uykusuzluk, menstrüel period vs.) de katılımcılara sorulması anlamlı sonuçlar doğurabilirdi. Kalp atım hızı, deri iletkenliği gibi ölçülebilecek parametreler değerlendirmeye alınarak daha kapsamlı karşılaştırmalar sağlanabilirdi. Özellikle hatırlama söz konusu olduğunda, katılımcıların beyanlarına dayanarak elde edilen verilerin kişilik örgütlenmeleri ile ilişkilerinin incelenmesi değerli olmakla birlikte, gerçek-zamanlı (*real-time*, ing.) fonksiyonel beyin görüntülemesinin (fMRI gibi) yapılması daha ileri değerlendirmelere fırsat sunabilirdi. Son olarak çalışmamızda kültürel faktörleri kontrol etmek için kullanmış olduğumuz *yerel yüzden duygu tanıma seti* ile birlikte *evrensel* olduğu kabul edilen (POFA ve benzeri) başka bir fotoğraf setinin de kullanılması daha farklı karşılaştırma sonuçlarının elde edilmesi için yararlı olabilirdi.

Bütün bu sonuçlar, çıkarımlar ve değerlendirmeler gözönüne alındığında, ilerleyen çalışmalarda katılımcı sayısı artırılarak, karıştırıcı olduğu düşünülen birçok faktör kontrol edilerek, yeterli maddi ve teknik destek sağlanarak bu alanda daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Bizim çalışmamızın bu açıdan bir sonraki araştırmalara yol gösterici olacağını umuyoruz.

VIII .Kaynaklar

- Addington, J., D. Penn, S. W. Woods, D. Addington and D. O. Perkins (2008). "Facial affect recognition in individuals at clinical high risk for psychosis." Br J Psychiatry **192**(1): 67-68.
- Adolphs, R. (2002). "Recognizing emotion from facial expressions: psychological and neurological mechanisms." Behav Cogn Neurosci Rev **1**(1): 21-62.
- Adolphs, R., D. Tranel, H. Damasio and A. Damasio (1994). "Impaired recognition of emotion in facial expressions following bilateral damage to the human amygdala." Nature **372**(6507): 669-672.
- Adolphs, R., D. Tranel, H. Damasio and A. R. Damasio (1995). "Fear and the human amygdala." J Neurosci **15**(9): 5879-5891.
- Aichhorn, W., Kronberger, H. (2012). "The Nature of Emotions."
- Akhtar, S. (2017). Acının Kaynakları ; Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam. İstanbul İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akhtar, S. (2020). "Repression: A critical assessment and update of Freud's 1915 paper." The American Journal of Psychoanalysis **80**(3): 241-258.
- Akpınar Balcı, R. (2010). "Moğol ve Türk Katılımcıların Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Becerileri."
- Akvardar, Y., Çalak, E., Etaner, Ü., Hürol, C., Sunat, H., Tükel, R., Üçok., A., Yücel, B., (2015). Psikanalitik Kurama Giriş. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Allpor, G. (1961). Pattern and and growth in personality. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Allport, G. (1937). Personality: A Psychological Interpretation.
- Andrews, G., M. Singh and M. Bond (1993). "The Defense Style Questionnaire." J Nerv Ment Dis **181**(4): 246-256.
- Arieti, S. (1961). "Volition and value: a study based on catatonic schizophrenia." Compr Psychiatry **2**: 74-82.
- Aydemir, Ö., Demet, M., Danacı, E., Deveci, A., Taşkın, E., Mızrak , S., Şimşek, E., İçelli, İ., (2006,). "Borderline Kişilik Envanterinin Türkçe'ye Uyarlanması, Güvenilirlik ve Geçerliliği, Türkiye Psikiyatri Dergisi, **8**(1): 6-10.
- Baer, R. A., J. R. Peters, T. A. Eisenlohr-Moul, P. J. Geiger and S. E. Sauer (2012). "Emotion-related cognitive processes in borderline personality disorder: a review of the empirical literature." Clinical psychology review **32**(5): 359-369.
- Bak, M. (2011). Çocuk Gelişimi İstanbul, Cinius Yayınevi.
- Baker, H. S., Baker M.N. (1987). The American Journal of Psychiatry(144): 1-9.
- Balcı Akpınar, R. (2006). "Duygusal Yüz İfadelerini Anlama Becerisini Geliştirmeye Yönelik Örnek Bir Öğretim Programı." Journal of Human Sciences **1**(1).
- Bandelow, B., J. Krause, D. Wedekind, A. Broocks, G. Hajak and E. Rüther (2005). "Early traumatic life events, parental attitudes, family history, and birth risk factors in patients with borderline personality disorder and healthy controls." Psychiatry Res **134**(2): 169-179.
- Bänziger, T., D. Grandjean and K. Scherer (2009). "Emotion Recognition From Expressions in Face, Voice, and Body: The Multimodal Emotion Recognition Test (MERT)." Emotion (Washington, D.C.) **9**: 691-704.
- Bard, K. (2003). "Development of emotional expressions in chimpanzees (Pan troglodytes)" Emotions inside out: 130 years after Darwin's the expression of the emotions in man and animals.

Batty, M. and M. J. Taylor (2006). "The development of emotional face processing during childhood." Developmental science **9**(2): 207-220.

Bayad, S., Topbaş, A., Kocabaş, Ö., Elbir, Müge GÖKTEN-ULUSOY, Deniz KORKMAZ, Ulaş ARAZ, Oğuzhan ERGÜNER-ARAL, Ayşe KARABEKİROĞLU, Aytül AYDEMİR, Ömer. (2021). "DSM-5 Kişilik Bozuklukları için Yapılandırılmış Klinik Görüşme (SCID-5-PD)'nin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri." Turkish Journal of Psychiatry **32**(4).

Bayrakçı, A., E. Sert, N. Zorlu, A. Erol, A. Sarıççek and L. Mete (2015). "Facial emotion recognition deficits in abstinent cannabis dependent patients." Compr Psychiatry **58**: 160-164.

Bayram, T. (2013). Eroin Bağımlılarında Yüzdeki Duygu İfadelerini Tanıma ve Hemisferik Asimetrisinin Görsel Yarı Alan Tekniği ile İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Psikoloji Ana Bilim Dalı / Uygulamalı Psikoloji Bilim Dalı.

Beaudry, O., A. Roy-Charland, M. Perron, I. Cormier and R. Tapp (2014). "Featural processing in recognition of emotional facial expressions." Cognition & emotion **28**(3): 416-432.

Beck, A. T., D. D. Davis and A. Freeman (2015). Cognitive therapy of personality disorders. New York, Guilford Publications.

Begeer, S., C. Rieffe, M. M. Terwogt and L. Stockmann (2006). "Attention to facial emotion expressions in children with autism." Autism **10**(1): 37-51.

Bellovin-Weiss, S. (2014). The Impact of Emotional Distress on Cognitive Performance in Borderline Personality Disorder Ph.D., Columbia University.

Berman, E. (1997). "Relational psychoanalysis: a historical background." Am J Psychother **51**(2): 185-203.

Biehl, M. C., D. Matsumoto, P. Ekman, V. Hearn, K. G. Heider, T. Kudoh and V. Ton (1997). "Matsumoto and Ekman's Japanese and Caucasian Facial Expressions of Emotion (JACFEE): Reliability Data and Cross-National Differences." Journal of Nonverbal Behavior **21**: 3-21.

Bland A.R. , W. C. A., Scharer K., Manning S. (2004). Emotion processing in borderline personality disorders, Issues Mental Health Nurs.

Blumenthal, A. L. and K. Danziger (2001). Wilhelm Wundt in history: The making of a scientific psychology, Springer Science & Business Media.

Bourke, C., K. Douglas and R. Porter (2010). "Processing of facial emotion expression in major depression: a review." Aust N Z J Psychiatry **44**(8): 681-696.

Boyatzis, C. J., E. Chazan and C. Z. Ting (1993). "Preschool children's decoding of facial emotions." The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development **154**: 375-382.

Bridler, R., A. Häberle, S. T. Müller, K. Cattapan, R. Grohmann, S. Toto, S. Kasper and W. Greil (2015). "Psychopharmacological treatment of 2195 in-patients with borderline personality disorder: A comparison with other psychiatric disorders." Eur Neuropsychopharmacol **25**(6): 763-772.

Burger, J. M. (2016). Kişilik İstanbul, Kaknüs yayınları.

Burrowes, B. D. and A. G. Halberstadt (1987). "Self- and family-expressiveness styles in the experience and expression of anger." Journal of Nonverbal Behavior **11**: 254-268.

Burrows, A. M., B. M. Waller, L. A. Parr and C. J. Bonar (2006). "Muscles of facial expression in the chimpanzee (Pan troglodytes): descriptive, comparative and phylogenetic contexts." J Anat **208**(2): 153-167.

Çak Esen, H. T., I. Caluser and J. E. Swain (2015). "THE NEUROSCIENCE OF HUMAN RELATIONSHIPS: ATTACHMENT AND THE DEVELOPING SOCIAL BRAIN (2ND EDITION). LOUIS COZOLINO, W. W. Norton & Company; Second Edition edition, 2014, 656 pp, ISBN-10: 0393707822, ISBN-13: 978-0393707823." Infant Mental Health Journal **36**(5): 533-535.

Camras, L., R. Bakeman, Y. Chen, K. Norris and T. Cain (2006). "Culture, ethnicity, and children's facial expressions: A study of European American, Mainland Chinese, Chinese American, and adopted Chinese Girls." Emotion (Washington, D.C.) **6**: 103-114.

- Camras, L. A. (1980). "Children's understanding of facial expressions used during conflict encounters." Child development: 879-885.
- Camras, L. A., Fatani, S. S., Fraumeni, B. R., ve Shuster, M. M. (2016). The development of facial expressions. Current perspectives on infant emotions. 2016. Barrett, L. F., Lewis, M. ve Haviland – Jones, J. M. (Ed.), Handbook of Emotions (4th ed.). (s. 255-271) içinde. . New York, Guilford Publications.
- Caron, R. F., A. J. Caron and R. S. Myers (1982). "Abstraction of invariant face expressions in infancy." Child Development: 1008-1015.
- Carton, J. S., E. A. Kessler and C. L. Pape (1999). "Nonverbal Decoding Skills and Relationship Well-Being in Adults." Journal of Nonverbal Behavior **23**(1): 91-100.
- Çelik, E., B. Tuğrul and S. S. YALÇIN (2002). "Dört-altı yaşlar arasındaki anaokulu çocuklarının duygusal yüz ifadesiyle kendilerini anne-babalarını ve öğretmenlerini algılaması." Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi **22**(22).
- Ceran Yıldırım, G. G., Yüksel, S. (2021). "Kişilik Organizasyonları Envanteri'nin (KOREN) Türkçe Uyarlaması : Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." Ulakbilge, 56 (2021 Ocak): s. 1–19.
- Chan, C. C., R. Wong, K. Wang and T. M. Lee (2008). "Emotion recognition in Chinese people with schizophrenia." Psychiatry Res **157**(1-3): 67-76.
- Chen, X.-J., C.-G. Wang, Y.-h. Li and N. Sui (2018). "Psychophysiological and self-reported responses in individuals with methamphetamine use disorder exposed to emotional video stimuli." International journal of psychophysiology : official journal of the International Organization of Psychophysiology **133**: 50-54.
- Chun, M. M., J. D. Golomb and N. B. Turk-Browne (2011). "A taxonomy of external and internal attention." Annual review of psychology **62**(1): 73-101.
- Ciarrochi, J., A. Y. C. Chan and J. Bajgar (2001). "Measuring emotional intelligence in adolescents." Personality and Individual Differences **31**: 1105-1119.
- Clarkin, J., Foelsch, P., Kernberg, O. (1995). "The inventory of personality organization (IPO)." Unpublished manuscript. New York: Weill Medical College of Cornell University.
- Cloninger, C. R. (1987). "A systematic method for clinical description and classification of personality variants. A proposal." Arch Gen Psychiatry **44**(6): 573-588.
- Cloninger, R., D. Svrakic and T. Przybeck (1994). "Cloninger CR, Svrakic DM, Przybeck TR. A psychobiological model of temperament and character. Arch Gen Psychiatry 50: 975-990." Archives of general psychiatry **50**: 975-990.
- Corsini, R. J., & Wedding, D. (2012). Modern psikoterapiler. İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Couture, S. M., D. L. Penn and D. L. Roberts (2006). "The functional significance of social cognition in schizophrenia: a review." Schizophrenia bulletin **32**(suppl_1): S44-S63.
- Csukly, G., P. Czobor, L. Simon and B. Takács (2008). "Basic emotions and psychological distress: association between recognition of facial expressions and Symptom Checklist-90 subscales." Compr Psychiatry **49**(2): 177-183.
- Cüceloğlu, D. (2001). Yeniden İnsan İnsana. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2016). İnsan ve davranışı. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Dalili, M. N., I. S. Penton-Voak, C. Harmer and M. R. Munafò (2015). "Meta-analysis of emotion recognition deficits in major depressive disorder." Psychological medicine **45**(6): 1135-1144.
- Daros, A. R., K. K. Zakzanis and A. C. Ruocco (2013). "Facial emotion recognition in borderline personality disorder." Psychol Med **43**(9): 1953-1963.
- Darwin, C., Ekman P. (1998). The expression of the emotions in man and animals (3rd ed.). New York, Oxford University Press.
- Derntl, B., R. L. Hack, I. Kryspin-Exner and U. Habel (2013). "Association of menstrual cycle phase with the core components of empathy." Horm Behav **63**(1): 97-104.

Derntl, B., I. Kryspin-Exner, E. Fernbach, E. Moser and U. Habel (2008). "Emotion recognition accuracy in healthy young females is associated with cycle phase." Horm Behav **53**(1): 90-95.

Derntl, B., E. M. Seidel, I. Kryspin-Exner, A. Hasmann and M. Dobmeier (2009). "Facial emotion recognition in patients with bipolar I and bipolar II disorder." Br J Clin Psychol **48**(Pt 4): 363-375.

Derogatis, L. R. (1977). "SCL 90 R Administration, Scoring and Procedures Manuel."

Detach, H. (2007). "Some forms of emotional disturbance and their relationship to schizophrenia." The Psychoanalytic Quarterly **76**(2): 325-344.

Diep, A. K. (2002). The interaction of emotional facial expressions and memory recognition of humans' faces, University of South Dakota.

Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul, Beta Yayınları.

Dökmen, Ü. (1986). Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Etme Becerisi ve İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerindeki Etkisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. .

Domes, G., D. Cieschnek, F. Weidler, C. Berger, K. Fast and S. C. Herpertz (2008). "Recognition of facial affect in Borderline Personality Disorder." J Pers Disord **22**(2): 135-147.

Domes, G., H. J. Grabe, D. Cieschnek, M. Heinrichs and S. C. Herpertz (2011). "Alexithymic traits and facial emotion recognition in borderline personality disorder." Psychotherapy and Psychosomatics **80**: 383-385.

Domico, M. J. (2011). "Doctoral-Level Clinical Psychology Students' Ability to Perceive Emotions Through Briefly Presented Facial Expressions at Various Levels of Clinical Experience at Various Levels of Clinical Experience."

Dursun-Karsli, P., M. Emul and F. Gencoz (2010). "A Review of the Literature on Emotional Facial Expression and Its Nature." Yeni Symposium **48**: 207-215.

Dyck, M., U. Habel, J. Slodczyk, J. Schlummer, V. Backes, F. Schneider and M. Reske (2009). "Negative bias in fast emotion discrimination in borderline personality disorder." Psychol Med **39**(5): 855-864.

Ekman, P. (1992). "Are there basic emotions?" Psychol Rev **99**(3): 550-553.

Ekman, P. (2016). "What Scientists Who Study Emotion Agree About." Perspectives on Psychological Science **11**(1): 31-34.

Ekman, P. and D. Cordaro (2011). "What is Meant by Calling Emotions Basic." Emotion Review **3**: 364-370.

Ekman, P. and W. V. Friesen (1971). "Constants across cultures in the face and emotion." Journal of Personality and Social Psychology **17**: 124-129.

Ekman, P. and W. V. Friesen (1972). "Hand movements." Journal of communication **22**(4): 353-374.

Ekman, P. and W. V. Friesen (2003). Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial clues, Ishk.

Ekman, P., Friesen, W. V. (1978). Facial Action Coding System: Investigator's Guide.

Ekman, P., Keltner, D. (1997). Universal Facial Expressions of Emotion: An Old Controversy and New Findings in Nonverbal Communication:Where Nature Meets Culture. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.

Ekman, P., E. R. Sorenson and W. V. Friesen (1969). "Pan-cultural elements in facial displays of emotion." Science **164**(3875): 86-88.

Ekman, P., ve Friesen, W. V. (1983). EMFACS facial coding manual.

Ekman, P. F., WV. (1976). Pictures of Facial Affect.

Elfenbein, H. A. and N. Ambady (2002). "On the universality and cultural specificity of emotion recognition: A meta-analysis." Psychological Bulletin **128**: 203-235.

Elfenbein, H. A. and N. Ambady (2003). "Universals and Cultural Differences in Recognizing Emotions of a different cultural group." Current Directions in Psychological Science **12**: 159-164.

Erikson, E. H. (2014). İnsanın 8 Evresi. İstanbul, Okuyan Us Yayınları.

Ernst, M., D. A. Luckenbaugh, E. T. Moolchan, V. A. Temple, J. Jenness, K. E. Korelitz, E. D. London and A. S. Kimes (2010). "Decision-making and facial emotion recognition as predictors of substance-use initiation among adolescents." Addict Behav **35**(3): 286-289.

Erol, N. (1982). "Ülkemizdeki psikiyatrik hastalarda MMPI'ın geçerlik çalışması." Psikoloji Dergisi (14): 15-23.

Esmailian, N., J. Everaert, M. Dehghani, A. Khatibi, A. R. Moradi and E. H. W. Koster (2021). "Emotional working memory updating in individuals with borderline personality features." J Behav Ther Exp Psychiatry **71**: 101636.

Eysenck, H. J. (1982). Development of a theory. New York, Praeger.

Fairbairn, W. R. D. (1954). "Observations on the nature of hysterical states." British Journal of Medical Psychology.

Farmer A, M. P., Williams J. (2002). Measuring Psychopathology.

Feinberg TE, R. A., Schaffer CC, Walker E. (1986). "Facial discrimination and emotional recognition in schizophrenia and affective disorders." **43**: 276-279.

Feldman, R., C. W. Greenbaum, L. C. Mayes and S. H. Erlich (1997). "Change in mother-infant interactive behavior: Relations to change in the mother, the infant, and the social context." Infant Behavior and Development **20**(2): 151-163.

Field, T. M., R. Woodson, D. Cohen, R. Greenberg, R. Garcia and K. Collins (1983). "Discrimination and imitation of facial expressions by term and preterm neonates." Infant Behavior and Development **6**(4): 485-489.

First, M. B. (2016). SCID-5-PD: Structured Clinical Interview for DSM-5® Personality Disorders.

Foisy, M. L., C. Kornreich, C. Petiau, A. Perez, C. Hanak, P. Verbanck, I. Pelc and P. Philippot (2007). "Impaired emotional facial expression recognition in alcoholics: are these deficits specific to emotional cues?" Psychiatry Res **150**(1): 33-41.

Frances, A. J., Widiger, T. (1986). The Classification of Personality Disorders: An Overview of Problems and Solutions, American Psychiatric Press.

Freud, A. (2004). Ben ve Savunma Mekanizmaları. İstanbul, Metis Yayıncılık.

Fridenson-Hayo, S., S. Berggren, A. Lassalle, S. Tal, D. Pigat, S. Bölte, S. Baron-Cohen and O. Golan (2016). "Basic and complex emotion recognition in children with autism: cross-cultural findings." Molecular autism **7**(1): 1-11.

Friedman, H. S. and M. W. Schustack (1999). Personality: Classic theories and modern research, Allyn and Bacon Boston, MA.

Frijda, N. H. (1986). The emotions. Cambridge, England: Cambridge University Press. Fristad, M. A., Gavazzi, S. M., Centolella, D. M., & Soldano, K. W. (1996). Psychoeducation: A promising intervention strategy for families of children and adolescents with mood disorders. Contemporary Family Therapy, **18**(3), 371-383.

Frosch, J. (1964). "The Psychotic Character: Clinical Psychiatric Considerations " Psychiatr Q **38**: 81-96.

Fullam, R. and M. Dolan (2006). "Emotional information processing in violent patients with schizophrenia: association with psychopathy and symptomatology." Psychiatry Res **141**(1): 29-37.

Gabbard, G. O. (2014). Psychodynamic psychiatry in clinical practice, American Psychiatric Pub.

Galati, D., Miceli, R., Sini, B. (2001). "Judging and coding facial expression of emotions in congenitally blind children." International Journal of Behavioral Development **25**: 268-278.

Galati, D., B. Sini, S. Schmidt and C. Tinti (2003). "Spontaneous facial expressions in congenitally blind and sighted children aged 8-11." Journal of Visual Impairment & Blindness **97**: 418-428.

Gardner, D. L., E. Leibenluft, K. M. O'Leary and R. W. Cowdry (1991). "Self-ratings of anger and hostility in borderline personality disorder." J Nerv Ment Dis **179**(3): 157-161.

Gartlehner, G., K. Crotty, S. Kennedy, M. J. Edlund, R. Ali, M. Siddiqui, R. Fortman, R. Wines, E. Persad and M. Viswanathan (2021). "Pharmacological Treatments for Borderline Personality Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis." CNS Drugs **35**(10): 1053-1067.

Goldsmith, H. H. (1994). "The nature of emotion: Fundamental questions" Oxford University Press.

Goleman, D. (1995). "Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Önemlidir?", Varlık Yayınları.

Goleman, D. (1995). Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Önemlidir? İstanbul, Varlık Yayınları.

González Vives, S., M. Díaz-Marsa, F. Fuentenebro, J. J. Lopez-Ibor Aliño and J. L. Carrasco (2006). "[Historical review of the borderline personality disorder concept]." Actas Esp Psiquiatr **34**(5): 336-343.

Gorno-Tempini, M. L., S. Pradelli, M. Serafini, G. Pagnoni, P. Baraldi, C. Porro, R. Nicoletti, C. Umità and P. Nichelli (2001). "Explicit and incidental facial expression processing: an fMRI study." Neuroimage **14**(2): 465-473.

Gouta, K. and M. Miyamoto (2000). "Emotion recognition: facial components associated with various emotions." Shinrigaku kenkyu: The Japanese journal of psychology **71**(3): 211-218.

Greenberg, L. S. (2015). Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings, 2nd ed. Washington, DC, US, American Psychological Association.

Greenfield, N. S. (1969). "The Borderline Syndrome: A Behavioral Study of Ego Functions." Archives of General Psychiatry **20**(1): 125-126.

Griffiths, P. E. (2002). "Basic emotions, complex emotions, Machiavellian emotions."

Gunderson, J. (1994). Borderline Kişilik Bozukluğu. Ankara, Hekimler Yayın Birliği.

Gunderson, J. G. (2007). "Disturbed relationships as a phenotype for borderline personality disorder." Am J Psychiatry **164**(11): 1637-1640.

Gunderson, J. G. and M. T. Singer (1975). "Defining borderline patients: an overview." The American Journal of Psychiatry.

Güntekin, B. (2006). Yüz İfadesini Beyin Elektrofizyolojik Olarak Nasıl Algılar? Doktora Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Habel, U., R. C. Gur, M. K. Mandal, J. B. Salloum, R. E. Gur and F. Schneider (2000). "Emotional processing in schizophrenia across cultures: standardized measures of discrimination and experience." Schizophr Res **42**(1): 57-66.

Hagenhoff, M., N. Franzen, L. Gerstner, G. Koppe, G. Sammer, P. Netter, B. Gallhofer and S. Lis (2013). "Reduced sensitivity to emotional facial expressions in borderline personality disorder: effects of emotional valence and intensity." J Pers Disord **27**(1): 19-35.

Haggard, E. A. and K. S. Isaacs (1966). Micromomentary facial expressions as indicators of ego mechanisms in psychotherapy. Methods of Research in Psychotherapy. L. A. Gottschalk and A. H. Auerbach. Boston, MA, Springer US: 154-165.

Hampson, E., S. M. van Anders and L. I. Mullin (2006). "A female advantage in the recognition of emotional facial expressions: Test of an evolutionary hypothesis." Evolution and Human Behavior **27**: 401-416.

Harciarek, M. and K. M. Heilman (2009). "The contribution of anterior and posterior regions of the right hemisphere to the recognition of emotional faces." J Clin Exp Neuropsychol **31**(3): 322-330.

Hartmann, H. (2004). Ben psikolojisi ve uyum sorunu. İstanbul, Metis yayıncılık.

Heidegger, M. (2018). Varlık ve Zaman. İstanbul, Alfa Yayıncılık.

Herman, J. (2016). Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları, Eviçi İstismardan Siyasal Teröre. İstanbul, Literatür yayıncılık.

Hoch, P. and P. Polatin (1949). "Pseudoneurotic forms of schizophrenia." Psychiatr Q **23**(2): 248-276.

Hofer, A., C. Benecke, M. Edlinger, R. Huber, G. Kemmler, M. A. Rettenbacher, G. Schleich and W. Wolfgang Fleischhacker (2009). "Facial emotion recognition and its relationship to symptomatic, subjective, and functional outcomes in outpatients with chronic schizophrenia." Eur Psychiatry **24**(1): 27-32.

Hoyer, J., I. Burmann, M.-L. Kieseler, F. Vollrath, L. Hellrung, K. Arelin, E. Roggenhofer, A. Villringer and J. Sacher (2013). "Menstrual Cycle Phase Modulates Emotional Conflict Processing in Women with and without Premenstrual Syndrome (PMS) – A Pilot Study." PLOS ONE **8**(4): e59780.

Huang, Y., S. Tang, D. Helme, T. Shioiri and T. Someya (2001). "Differential judgement of static facial expressions of emotions in three cultures." Psychiatry Clin Neurosci **55**(5): 479-483.

Hughes, J. D. C. (1998). "Young children's understanding of emotions within close relationships." Cognition & Emotion **12**(2): 171-190.

Huizinga, J. (2022). Homo Ludens. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Izard, C. E. (1971). The face of emotion. New York, Appleton-CenturyCrofts.

Izard, C. E. (1994). "Innate and universal facial expressions: Evidence from developmental and cross-cultural research." Psychological Bulletin **115**: 288-299.

Izard, C. E. (2001). "Emotional intelligence or adaptive emotions?" Emotion **1**(3): 249-257.

Izard, C. E. (2007). "Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, and a New Paradigm." Perspectives on Psychological Science **2**(3): 260-280.

Izard, C. E. (2009). "Emotion theory and research: highlights, unanswered questions, and emerging issues." Annu Rev Psychol **60**: 1-25.

Izard, C. E., E. A. Hembree, L. M. Dougherty and C. C. Spizzirri (1983). "Changes in facial expressions of 2- to 19-month-old infants following acute pain." Developmental Psychology **19**: 418-426.

Izard, C. Z. M. C. E. (2014). "The Ontogenesis of Human Social Signals: From." The Psychobiology of Affective Development (PLE: Emotion): 161.

James, W. (1948). "What is emotion?"

Josephs, L. (2005). "Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life, by Paul Ekman. Henry Holt and Com." American Journal of Psychoanalysis **65**(4): 409-411.

Kaiser, D., G. A. Jacob, G. Domes and A. Arntz (2016). "Attentional bias for emotional stimuli in borderline personality disorder: A meta-analysis." Psychopathology **49**(6): 383-396.

Karanci, A. N., G. Dirik and O. Yorulmaz (2007). "[Reliability and validity studies of Turkish translation of Eysenck Personality Questionnaire Revised-Abbreviated]." Türk Psikiyatri Derg **18**(3): 254-261.

Katz, S. E. (1982). Office management of borderline personality disorders, SLACK Incorporated Thorofare, NJ. **12**: 610-617.

Kavirayani, K. (2018). "Historical perspectives on personality – The past and current concept: The search is not yet over." Archives of Medicine and Health Sciences **6**(1): 180-186.

Kernberg, O. (1966). "Structural derivatives of object relationships." International Journal of Psycho-Analysis **47**: 236-252.

Kernberg, O. (2004). Borderline conditions and pathological narcissism. Oxford, Rowman and Littlefield Publishers.

Kernberg, O. (2016). Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm. İstanbul, Metis Yayıncılık.

Kernberg, O. (2017). Şapıklıklarda ve kişilik bozukluklarında saldırganlık. İstanbul, Metis Yayıncılık.

Kernberg, O. F. (1986). Severe personality disorders: Psychotherapeutic strategies. New Haven, CT, US, Yale University Press.

Kernberg, O. F. (1995). Object relations theory and clinical psychoanalysis, Jason Aronson.

Kernberg, O. F. (1996). A psychoanalytic theory of personality disorders. Major theories of personality disorder. New York, NY, US, Guilford Press: 106-140.

Kernberg, O. F., M. F. Lenzenweger, J. F. Clarkin and P. A. Foelsch (2001). "The Inventory of Personality Organization: psychometric properties, factorial composition, and criterion relations with affect, aggressive dyscontrol, psychosis proneness, and self-domains in a nonclinical sample." Psychological assessment **13**(4): 577.

- Kernberg, O. F. and F. E. Yeomans (2013). "Borderline personality disorder, bipolar disorder, depression, attention deficit/hyperactivity disorder, and narcissistic personality disorder: practical differential diagnosis." Bull Menninger Clin **77**(1): 1-22.
- Kety, S. S., P. H. Wender, B. Jacobsen, L. J. Ingraham, L. Jansson, B. Faber and D. K. Kinney (1994). "Mental illness in the biological and adoptive relatives of schizophrenic adoptees. Replication of the Copenhagen Study in the rest of Denmark." Arch Gen Psychiatry **51**(6): 442-455.
- Kılıç, M. (1991). "Belirti Tarama Listesinin (SCL 90 R) geçerlilik ve güvenilirliği." Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi Cilt 1(2): 45-52.
- Killgore, W. D. S., T. J. Balkin, A. M. Yarnell and V. F. Capaldi, 2nd (2017). "Sleep deprivation impairs recognition of specific emotions." Neurobiol Sleep Circadian Rhythms **3**: 10-16.
- Klein, M. (2016). Haset ve Şükran. İstanbul, Metis Yayıncılık - Ötekini Dinlemek Dizisi.
- Knight, R. P. (1953). Borderline states. Joint Session of the American Psychoanalytic Association and the Section on Psychoanalysis of the American Psychiatric Association, May, 1952, Atlantic City, NJ, US; Read at the aforementioned conference., International Universities Press, Inc.
- Kohler, C. G. and E. A. Martin (2006). "Emotional processing in schizophrenia." Cogn Neuropsychiatry **11**(3): 250-271.
- Kohler, C. G., T. H. Turner, W. B. Bilker, C. M. Brensinger, S. J. Siegel, S. J. Kanes, R. E. Gur and R. C. Gur (2003). "Facial emotion recognition in schizophrenia: intensity effects and error pattern." Am J Psychiatry **160**(10): 1768-1774.
- Kohut, H. (2015). Kendiliğin çözülmesi. İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Kohut, H. (2015). Kendiliğin yeniden yapılandırılması. İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Köknel, Ö. (1995). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Konrad, S., Hendl, C. (2001). Duygularla Güçlenmek. İstanbul.
- Köroğlu, E. (2004). Psikonozoloji: Tanımlayıcı Klinik Psikiyatri. Ankara, Hekimler Yayın Birliği
- Köroğlu, E. (2018). DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Ankara, HYB yayıncılık.
- Köşkdere, A. A., Küey, A.G., Özmen, M., Parman, T., Taşkıntuna, N., Tükel, R. (2011). Psikanalitik Psikoterapiler : Temel kavramlar, Kuramlar ve Yöntemler. Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Kozłowska, K. (2009). "Attachment relationships shape pain-signaling behavior." The Journal of Pain **10**(10): 1020-1028.
- Kozłowska, K., K. J. Brown, D. M. Palmer and L. M. Williams (2013). "Specific biases for identifying facial expression of emotion in children and adolescents with conversion disorders." Psychosomatic Medicine **75**(3): 272-280.
- Krause-Utz, A., B. M. Elzinga, N. Y. Oei, P. Spinhoven, M. Bohus and C. Schmahl (2014). "Susceptibility to distraction by social cues in borderline personality disorder." Psychopathology **47**(3): 148-157.
- Krause-Utz, A., J.-C. Walther, S. Schweizer, S. Lis, A. Hampshire, C. Schmahl and M. Bohus (2020). "Effectiveness of an emotional working memory training in borderline personality disorder: a proof-of-principle study." Psychotherapy and psychosomatics **89**(2): 122-124.
- Kuypers, K. P., L. Steenbergen, E. L. Theunissen, S. W. Toennes and J. G. Ramaekers (2015). "Emotion recognition during cocaine intoxication." Eur Neuropsychopharmacol **25**(11): 1914-1921.
- Kwak, E. H., S. Wi, M. Kim, S. Pyo, Y. K. Shin, K. J. Oh, K. Han, Y. W. Kim and S. R. Cho (2020). "Factors affecting cognition and emotion in patients with traumatic brain injury." NeuroRehabilitation **46**(3): 369-379.
- Lacan, J. (2013). Psikanalizin dört temel kavramı. İstanbul, Metis yayıncılık.
- Lang, P. J. and M. Davis (2006). "Emotion, motivation, and the brain: reflex foundations in animal and human research." Progress in brain research **156**: 3-29.
- Lapsley, D. K. and P. C. Stey (2011). "Id, ego, and superego." Encyclopedia of human behavior **2**.
- Lazarus, R. S. (1991). Emotion and adaptation. New York, NY, US, Oxford University Press.

- LeDoux, J. E. (1996). The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life. New York, NY, US, Simon & Schuster.
- Leichsenring, F. (1999). "Development and first results of the Borderline Personality Inventory: a self-report instrument for assessing borderline personality organization." J Pers Assess **73**(1): 45-63.
- Linda, B. (1999). Sixteen Personality Types: Descriptions for Self-Discovery. Canterbury, Telos Publications.
- Linehan, M. M. (1993). Skills training manual for treating borderline personality disorder. New York, Guilford Press.
- Linehan, M. M. (1995). Understanding borderline personality disorder: The dialectic approach manual. New York, Guilford Press.
- Lombroso, C. (2021). Suçlu İnsan. İstanbul, alBaraka Yayınları.
- Loranger, A. W., A. Janca and N. Sartorius (1997). Assessment and diagnosis of personality disorders: The ICD-10 international personality disorder examination (IPDE). Cambridge Cambridge University Press.
- Lovibond, S. H., Lovibond, P. F. (1995). "Manual for the Depression Anxiety Stress Scales."
- Luepnitz, D. A. (2009). "Thinking in the space between Winnicott and Lacan." Int J Psychoanal **90**(5): 957-981.
- Lynch, T. R., M. Z. Rosenthal, D. S. Kosson, J. S. Cheavens, C. W. Lejuez and R. J. R. Blair (2006). "Heightened sensitivity to facial expressions of emotion in borderline personality disorder." Emotion **6**: 647-655.
- Macklem, G. L. (2008). Practitioner's Guide to Emotion Regulation in School-Aged Children.
- Macrae, C. N., K. A. Alnwick, A. B. Milne and A. M. Schloerscheidt (2002). "Person perception across the menstrual cycle: hormonal influences on social-cognitive functioning." Psychol Sci **13**(6): 532-536.
- Magnavita, J. J. (2016). Kişilik Kuramları: Kişilik Bilimine Çağdaş Yaklaşımlar. İstanbul, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Mahler, M. (2015). İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu. İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Malatesta, C. Z. (1988). "The role of emotions in the development and organization of personality." Nebr Symp Motiv **36**: 1-56.
- Marsh, A., H. Efenbein and N. Ambady (2003). "Nonverbal "Accents" Cultural Differences in Facial Expressions of Emotion." Psychological science **14**: 373-376.
- Maslow, A. H. (1943). "A theory of human motivation." Psychological Review **50**: 370-396.
- Matsumoto, D. (1992). "American-Japanese Cultural Differences in the Recognition of Universal Facial Expressions." Journal of Cross-Cultural Psychology **23**(1): 72-84.
- Matsumoto, D. (2001). Culture and Emotion. New York, Oxford University Press.
- Matsumoto, D. (2002). "Methodological requirements to test a possible in-group advantage in judging emotions across cultures: comment on Efenbein and Ambady (2002) and evidence." Psychological bulletin **128** **2**: 236-242.
- Matsumoto, D. (2013). Nonverbal communication: Science and applications. Thousand Oaks, CA, US, Sage Publications, Inc.
- Matsumoto, D. and P. Ekman (2008). "Facial expression analysis." Scholarpedia **3**(5): 4237.
- Matsumoto, D., J. LeRoux, C. Wilson-Cohn, J. Raroque, K. Kookan, P. Ekman, N. Yrizarry, S. Loewinger, H. Uchida, A. Yee, L. Amo and A. Goh (2000). "A New Test to Measure Emotion Recognition Ability: Matsumoto and Ekman's Japanese and Caucasian Brief Affect Recognition Test (JACBART)." Journal of Nonverbal Behavior **24**(3): 179-209.
- Matsumoto, D. and B. Willingham (2009). "Spontaneous facial expressions of emotion of congenitally and noncongenitally blind individuals." J Pers Soc Psychol **96**(1): 1-10.
- Matsumoto D., E. P., Fridlund A. (1991). Analyzing nonverbal behavior. New York, John Wiley & Sons.

Mayer, J. D., P. Salovey and D. R. Caruso (2000). Emotional intelligence as zeitgeist, as personality, and as a mental ability. The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace. San Francisco, CA, US, Jossey-Bass: 92-117.

Mayer, J. D., P. Salovey, D. R. Caruso and G. Sitarenios (2001). "Emotional intelligence as a standard intelligence." Emotion **1**(3): 232-242.

McCrae, R. R. and A. Terracciano (2005). "Universal Features of Personality Traits From the Observer's Perspective: Data From 50 Cultures." Journal of Personality and Social Psychology **88**: 547-561.

McGlashan, T. H. (1986). "The Chestnut Lodge follow-up study. III. Long-term outcome of borderline personalities." Arch Gen Psychiatry **43**(1): 20-30.

McKenzie, K., E. Matheson, K. McKaskie, L. Hamilton and G. C. Murray (2000). "Impact of group training on emotion recognition in individuals with a learning disability." British Journal of Learning Disabilities **28**(4): 143-147.

McWilliams , N. (2014). Psikanalitik Tanı - Klinik Sürec İçinde Kişilik Yapısını Anlamak. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mendlewicz, L., P. Linkowski, C. Bazelmans and P. Philippot (2005). "Decoding emotional facial expressions in depressed and anorexic patients." J Affect Disord **89**(1-3): 195-199.

Merten, J. (2005). "Culture, gender and the recognition of the basic emotions." Psychologia **48**: 306-316.

Miller, A. L., J. J. Muehlenkamp and C. M. Jacobson (2008). "Fact or fiction: Diagnosing borderline personality disorder in adolescents." Clinical psychology review **28**(6): 969-981.

Miller, J. A. (1988). "The Seminar of Jacques Lacan: Book 2, The ego in Freud's Theory and in the technique of psychoanalysis, 1954-1955."

Minzenberg, M. J., J. H. Poole and S. Vinogradov (2006). "Social-emotion recognition in borderline personality disorder." Compr Psychiatry **47**(6): 468-474.

Mitchell, A. E., G. L. Dickens and M. M. Picchioni (2014). "Facial emotion processing in borderline personality disorder: a systematic review and meta-analysis." Neuropsychol Rev **24**(2): 166-184.

Mitchell, S. A., & Black, M. J. (2014). Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Montagne, B., R. P. Kessels, A. J. Wester and E. H. de Haan (2006). "Processing of emotional facial expressions in Korsakoff's syndrome." Cortex **42**(5): 705-710.

Morris, J. S., K. J. Friston, C. Büchel, C. D. Frith, A. W. Young, A. J. Calder and R. J. Dolan (1998). "A neuromodulatory role for the human amygdala in processing emotional facial expressions." Brain **121** (Pt 1): 47-57.

Morrison, R. L. and A. S. Bellack (1981). "The role of social perception in social skill." Behavior Therapy **12**(1): 69-79.

Münkler, P., M. Rothkirch, Y. Dalati, K. Schmack and P. Sterzer (2015). "Biased Recognition of Facial Affect in Patients with Major Depressive Disorder Reflects Clinical State." PLOS ONE **10**(6): e0129863.

Nelson, C. A. (1987). "The recognition of facial expressions in the first two years of life: mechanisms of development." Child Dev **58**(4): 889-909.

Nelson, C. A. (1987). "The recognition of facial expressions in the first two years of life: Mechanisms of development." Child development: 889-909.

Nowicki, S., Jr. and E. Carton (1997). "The relation of nonverbal processing ability of faces and voices and children's feelings of depression and competence." J Genet Psychol **158**(3): 357-363.

Odağ, C., Kürşad, V., (1979). "Psikososyal Gelişim Dönemleri." Türk Psikoloji Dergisi Cilt 3 , Sayı 7

Ornstein, A. (2021). Toward a Theory of Child-Centered Psychodynamic Family Treatment: The Anna Ornstein Reader. New York, Taylor & Francis Ltd.

Övgün, A. and M. Halilsoy (2015). "Samanyolu Gökadasında Solucan Deliği Olasılığı." Astrophysics and Space Science.

- Özakkaş, T. Ç., A. (2013). Kernberg- Kohut- Masterson- Volkan'a Göre Nesne İlişkileri. İstanbul, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları:115.
- Özgüner, M. (2015). "A study on the relationship between entrepreneurship types and personality types." Route Educational And Social Science Journal **2**(1): 148-160.
- Özkalp, E. (2000). Davranış Bilimlerine Giriş. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, O., Uluşahin, A., (2020). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları Ankara, Nobel Tıp Kitapevleri.
- Paiva-Silva, A. I. D., Pontes, M. K., Aguiar, J. S. R., ve de Souza, W. C. (2016). "How do we evaluate facial emotion recognition? ." **9**(2): 153.
- Paris, J. (2020). Treatment of borderline personality disorder: A guide to evidence-based practice. New York, Guilford Press.
- Paris, J., R. Brown and D. Nowlis (1987). "Long-term follow-up of borderline patients in a general hospital." Compr Psychiatry **28**(6): 530-535.
- Parman, T. (2006). Psikanaliz Yazıları 9: Nevrozlar. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Paton, C., M. J. Crawford, S. F. Bhatti, M. X. Patel and T. R. Barnes (2015). "The use of psychotropic medication in patients with emotionally unstable personality disorder under the care of UK mental health services." J Clin Psychiatry **76**(4): e512-518.
- Peckham, A. D., P. Jones, I. Snorrason, I. Wessman, C. Beard and T. Björgvinsson (2020). "Age-related differences in borderline personality disorder symptom networks in a transdiagnostic sample." J Affect Disord **274**: 508-514.
- Penn DL, C. D., Ritchie M, Francis J, Cassisi J, Morris S, et al. (2000). "Emotion recognition in schizophrenia: further investigation of generalized versus specific deficit." Journal of Abnormal Psychology **109**(3): 512-516.
- Perr, H., M (1958). "Interpersonal Diagnosis of Personality: A Functional Theory And Methodology For Personality Evaluation. Timothy Leary. 518 pp. T." American Journal of Psychoanalysis **18**(2): 201-204.
- Phelps, E. A. (2004). "Human emotion and memory: interactions of the amygdala and hippocampal complex." Curr Opin Neurobiol **14**(2): 198-202.
- Phillips, M. L., A. W. Young, C. Senior, M. Brammer, C. Andrew, A. J. Calder, E. T. Bullmore, D. I. Perrett, D. Rowland, S. C. Williams, J. A. Gray and A. S. David (1997). "A specific neural substrate for perceiving facial expressions of disgust." Nature **389**(6650): 495-498.
- Pinkham, A. E., N. J. Sasson, M. E. Calkins, J. Richard, P. Hughett, R. E. Gur and R. C. Gur (2008). "The other-race effect in face processing among African American and Caucasian individuals with schizophrenia." Am J Psychiatry **165**(5): 639-645.
- Plutchik, R. (1980). Emotion: A Psycho-evolutionary Synthesis New York Harper & Row.
- Pollak, S. D., D. Cicchetti, K. Hornung and A. Reed (2000). "Recognizing emotion in faces: developmental effects of child abuse and neglect." Developmental psychology **36**(5): 679.
- Pollak, S. D. and P. Sinha (2002). "Effects of early experience on children's recognition of facial displays of emotion." Developmental psychology **38**(5): 784.
- Preißler, S., I. Dziobek, K. Ritter, H. R. Heekeren and S. Roepke (2010). "Social Cognition in Borderline Personality Disorder: Evidence for Disturbed Recognition of the Emotions, Thoughts, and Intentions of others." Front Behav Neurosci **4**: 182.
- Psikonot. (2022). from <https://www.pskonot.com/ihtiyaclar-hiyerarsisi/>.
- Revelle, W. (2016). "Hans Eysenck: personality theorist." Personality and Individual Differences **103**: 32-39.
- Riffer, F., M. Farkas, L. Streibl, E. Kaiser and M. Sprung (2019). "Psychopharmacological treatment of patients with borderline personality disorder: comparing data from routine clinical care with recommended guidelines." Int J Psychiatry Clin Pract **23**(3): 178-188.
- Rimé, B., C. Finkenauer, O. Luminet, E. Zech and P. Philippot (1998). "Social Sharing of Emotion: New Evidence and New Questions." European Review of Social Psychology **9**(1): 145-189.

- Ritzl, A., G. Csukly, K. Balázs and A. Égerházi (2018). "Facial emotion recognition deficits and alexithymia in borderline, narcissistic, and histrionic personality disorders." Psychiatry Res **270**: 154-159.
- Robin, M., A. Pham-Scottez, F. Curt, C. Dugré-Le Bigre, M. Speranza, D. Sapinho, M. Corcos, S. Phd and G. Kedia (2012). "Decreased sensitivity to facial emotions in adolescents with Borderline Personality Disorder." Psychiatry research **200**.
- Rolls, E. (1999). The Nature of Emotion New York, Oxford University Press.
- Rozenweig, S. (1944). An Outline Of Frustration Theory in Personality And Behavior Disorders New York, The Ronald Press
- Rubens, R., L (1984). "The meaning of structure in Fairbairn." International Review of Psycho-Analysis **11**: 429-440.
- Rubinow, D. R., M. J. Smith, L. A. Schenkel, P. J. Schmidt and K. Dancer (2007). "Facial emotion discrimination across the menstrual cycle in women with premenstrual dysphoric disorder (PMDD) and controls." J Affect Disord **104**(1-3): 37-44.
- Rüsch, N., D. Schulz, G. Valerius, R. Steil, M. Bohus and C. Schmahl (2011). "Disgust and implicit self-concept in women with borderline personality disorder and posttraumatic stress disorder." Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci **261**(5): 369-376.
- Russell, J., ve Fernandez-Dols, J., M. (1997). The psychology of facial expression.
- Sachs, G., D. Steger-Wuchse, I. Kryspin-Exner, R. C. Gur and H. Katschnig (2004). "Facial recognition deficits and cognition in schizophrenia." Schizophr Res **68**(1): 27-35.
- Sadock, B. J., Sadock, V.A., (2017). Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry. İstanbul, Güneş Tıp Kitapevleri.
- Şahin, D. (2009). Kişilik Bozuklukları, Klinik Gelişim 22(4).
- Sarıçam, H. (2018). "The Psychometric Properties of Turkish Version of Depression Anxiety Stress Scale-21 (DASS-21) in Health Control and Clinical Samples [Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeğinin (DASÖ-21) Normal ve Klinik Örneklemde Türkçe Versiyonun Psikometrik Özellikleri]." Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research **7**: 19-30.
- Sartre, J. P. (2009). Varlık ve Hiçlik. İstanbul, İthaki yayınları.
- Savaşır, I. (1981). Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri El Kitabı. Ankara, Sevinç Matbaası.
- Saydam, M. B. (2017). Ara'f'dalık-lar. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saydam, M. B. (2017). Psikotik, Sınır ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmeleri, Psikiyatri (Ed.: Tükel, R., Çakır, S., Ertekin., E.,) içinde 18. bölüm. İstanbul, Nobel Tıp Kitapevleri.
- Schienze, A., A. Haas-Krammer, H. Schögl, H. P. Kapfhammer and R. Ille (2013). "Altered state and trait disgust in borderline personality disorder." J Nerv Ment Dis **201**(2): 105-108.
- Schilling, L., K. Wingenfeld, B. Löwe, S. Moritz, K. Terfehr, U. Köther and C. Spitzer (2012). "Normal mind-reading capacity but higher response confidence in borderline personality disorder patients." Psychiatry and Clinical Neurosciences **66**(4): 322-327.
- Schmideberg, M. (1947). "The treatment of psychopaths and borderline patients." Am J Psychother **1**(1): 45-70.
- Schmidt, A. (2019). "Comparison of Kernberg's and Kohut's Theory of Narcissistic Personality Disorder." Türk Psikiyatri Dergisi **30**(2).
- Schneider, F., R. C. Gur, K. Koch, V. Backes, K. Amunts, N. J. Shah, W. Bilker, R. E. Gur and U. Habel (2006). "Impairment in the specificity of emotion processing in schizophrenia." Am J Psychiatry **163**(3): 442-447.
- Schober, O. (2003). Beden Dili Davranış Anahtarı. İstanbul, Arion Yayıncılık.
- Schulze, L., G. Domes, D. Köppen and S. C. Herpertz (2013). "Enhanced detection of emotional facial expressions in borderline personality disorder." Psychopathology **46**(4): 217-224.

- Serrano, J. M., J. Iglesias and A. Loeches (1992). "Visual discrimination and recognition of facial expressions of anger, fear, and surprise in 4-to 6-month-old infants." Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology **25**(6): 411-425.
- Shioiri, T., T. Someya, D. Helmeste and S. Tang (1999). "Cultural difference in recognition of facial emotional expression: Contrast between Japanese and American raters." Psychiatry and clinical neurosciences **53**: 629-633.
- Sieswerda, S., A. Arntz, I. Mertens and S. Vertommen (2007). "Hypervigilance in patients with borderline personality disorder: Specificity, automaticity, and predictors." Behaviour research and therapy **45**: 1011-1024.
- Silk, K. R. (2002). "Borderline: The Lability of Psychiatric." 24-33.
- Simanowitz, V. and P. Pearce (2003). EBOOK: Personality Development, McGraw-Hill Education (UK).
- Smith, E. E., Kosslyn, S. M., (2009). Emotion and Cognition. New Jersey, Pearson Educational International.
- Snodgrass, S. E. (1992). "Further effects of role versus gender on interpersonal sensitivity." Journal of Personality and Social Psychology **62**: 154-158.
- Soloff, P. H. and L. Chiappetta (2019). "10-Year Outcome of Suicidal Behavior in Borderline Personality Disorder." J Pers Disord **33**(1): 82-100.
- Spitzer, C., S. Barnow, J. Armbruster, S. Kusserow, H. J. Freyberger and H. J. Grabe (2006). "Borderline personality organization and dissociation." Bull Menninger Clin **70**(3): 210-221.
- Stern, A. (1938). "Borderline group of neuroses." The Psychoanalytic Quarterly **7**: 467-489.
- Sternglanz, R. W. and B. M. DePaulo (2004). "READING NONVERBAL CUES TO EMOTIONS: THE ADVANTAGES AND LIABILITIES OF RELATIONSHIP CLOSENESS." Journal of Nonverbal Behavior **28**(4): 245-266.
- Stone, A., T. Valentine and R. Davis (2001). "Face recognition and emotional valence: processing without awareness by neurologically intact participants does not simulate covert recognition in prosopagnosia." Cogn Affect Behav Neurosci **1**(2): 183-191.
- Stone, M. H. (1977). "The borderline syndrome: evolution of the term, genetic aspects, and prognosis." Am J Psychother **31**(3): 345-365.
- Surcinelli, P., M. Codispoti, O. Montebanocci, N. Rossi and B. Baldaro (2006). "Facial emotion recognition in trait anxiety." J Anxiety Disord **20**(1): 110-117.
- Tayfun, R. (2014). Etkili İletişim ve Beden Dili. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taymur, I. and M. H. Türkçapar (2012). "Kisilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi/Personality: Description, Classification and Evaluation." Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar **4**(2): 154.
- TDK. (2022). Retrieved Erişim Tarihi:10.08.2022, from <http://www.tdk.gov.tr/>.
- Thomas JC, S. D. (2006). Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology.
- Thomas, L. A., M. D. De Bellis, R. Graham and K. S. LaBar (2007). "Development of emotional facial recognition in late childhood and adolescence." Developmental science **10**(5): 547-558.
- Thompson, A. E. and D. Voyer (2014). "Sex differences in the ability to recognise non-verbal displays of emotion: a meta-analysis." Cogn Emot **28**(7): 1164-1195.
- Tomkins, S. S. (1962). Affect, Imagery, Consciousness, Springer.
- Tomkins, S. S. (1962). Affect, imagery, consciousness, Vol. 1: The positive affects. New York, NY, US, Springer Publishing Co.
- Trimboli, F., C. W. Keenan and R. L. Marshall (2016). "Common Errors in Conducting Psychodynamic Psychotherapy: Illustrative Vignettes and Alternative Strategies." Am J Psychother **70**(2): 185-202.
- Tükel, R. (2014). Freud Okumaları. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Tülin, B. (2016). Hegel - Bilinç Problemi Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tura, S. M. (2019). Kernberg ve Sınır Kişilikler. İstanbul, Metis Yayınları.

Turan, F., Taş C. (2016). Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi oluşturulması ve geçerlilik ile güvenilirliğinin uygulanması. Nörobilim doktora programı, yüksek lisans tezi., Üsküdar Üniversitesi.

Turan, K. (2022). "Narsistik Kişilik Bozukluğu ve Psikodinamik Alt Tipleri." Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi **5**(9): 114-129.

Tyrer, P. and J. Alexander (1979). "Classification of Personality Disorder." The British journal of psychiatry : the journal of mental science **135**: 163-167.

Ünal, S., E. Işık, E. Taner (2008). "Nesne İlişkileri Kuramı". Güncel Klinik Psikiyatri (Ss. 19-22).

Unoka, Z., D. Fogd, M. Füzy and G. Csukly (2011). "Misreading the facial signs: specific impairments and error patterns in recognition of facial emotions with negative valence in borderline personality disorder." Psychiatry Res **189**(3): 419-425.

Wagner, A. W., Linehan, M. (1999). "Facial expression recognition ability among women with borderline personality disorder: Implications for emotion regulation?" Journal of Personality Disorders **Vol.13**(Iss 4): p.329-344.

Watters, A. J. and L. M. Williams (2011). "Negative biases and risk for depression; integrating self-report and emotion task markers." Depress Anxiety **28**(8): 703-718.

Winnicott, D. W. (2014). Oyun ve Gerçeklik. İstanbul, Metis Yayıncılık.

Winnicott, D. W. (1953). "Transitional objects and transitional phenomena; a study of the first not-me possession." Int J Psychoanal **34**(2): 89-97.

Wöller, W. and B. J. Huppertz (1984). "[Borderline--a diagnostic entity?]." Fortschr Neurol Psychiatr **52**(10): 338-345.

Yanbastı, G. (1996). Kişilik Kuramları. İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Yang, T. T., V. Menon, S. Eliez, C. Blasey, C. D. White, A. J. Reid, I. H. Gotlib and A. L. Reiss (2002). "Amygdalar activation associated with positive and negative facial expressions." Neuroreport **13**(14): 1737-1741.

Yılmaz, N., Gençöz, T., Ak, M., (2007). "Savunma Biçimleri Tesi 'nin Psikometrik Özellikleri: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması." Türk Psikiyatri Dergisi **18**(3): 244-253.

Yip, J. T. H. and T. M. C. Lee (2003). Cultural differences in facial emotion recognition. Brain and Cognition. United States, Academic Press. The Journal's web site is located at <http://www.elsevier.com/locate/b&c>. **51**: 169, abstract no. 164.

Young, P. T. (1994). Feeling and emotion. New York, John Wiley & Sons.

Yuki, M., W. W. Maddux and T. Masuda (2007). "Are the windows to the soul the same in the East and West? Cultural differences in using the eyes and mouth as cues to recognize emotions in Japan and the United States." Journal of Experimental Social Psychology **43**: 303-311.

Zanarini, M. C. and F. R. Frankenburg (2007). "The essential nature of borderline psychopathology." J Pers Disord **21**(5): 518-535.

Zhang, F., Parmley, M. (2011). "What your best friend sees that I don't see: Comparing female close friends and casual acquaintances on the perception of emotional facial expressions of varying intensities".

Zheng, L., H. Chai, W. Chen, R. Yu, W. He, Z. Jiang, S. Yu, H. Li and W. Wang (2011). "Recognition of facial emotion and perceived parental bonding styles in healthy volunteers and personality disorder patients." Psychiatry and clinical neurosciences **65**(7): 648-654.

Zilboorg, G. and G. W. Henry (1941). A history of medical psychology. New York, NY, US, W W Norton & Co.

EKLER

“Borderline ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmelerinde Yüzden Duygu Tanıma Süreçlerinin İncelenmesi” isimli tez çalışmasının araştırma protokolü aşağıdaki gibidir.

1. Araştırmamıza örneklem grubu olarak İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Polikliniklerine başvuran ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi P.Y.Anastasiadis Psikoloji Laboratuvarında yapılan dinamik Rorschach testi sonucunda nevrotik veya sınır kişilik örgütlenmesi özellikleri gösteren kişilerin katılması planlanmaktadır
2. Yapılan önçalışma sonucunda örneklem büyüklüğünü 30 nevrotik ve 30 sınır kişilik örgütlenmesine sahip olan birey olmak üzere toplamda 60 kişi olarak belirledik
3. Araştırmamızda aşağıda ifade edilmiş olan materyaller kullanılacaktır:
 - I. Katılımcı bireyin yüzden duygu tanıma becerisini değerlendirmek amacı ile “Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi”. Bir test setinde 6 temel duygunun (mutluluk,üzüntü,öfke,korku,tiksinme,şaşıрма) her birine ait 10 fotoğraf ve 10 adet nötr yüz fotoğrafı olmak üzere toplamda 70 fotoğraf mevcuttur.
 - II. Tarafımızca araştırma amacına uygun olarak oluşturulmuş “Sosyodemografik ve Klinik Bilgi Formu”.
 - III. Katılımcı bireyin psikopatolojik belirti profilini tarama amacı ile “SCL 90 R” ve “DASS 21” psikolojik belirti tarama testleri.
 - IV. Katılımcı bireyin psikolojik savunma düzeneklerini tespit edilmesi amacı ile “Savunma Biçimleri Testi”.
 - V. Katılımcı bireyin kişilik özelliklerinin ve örgütlenme düzeyinin tespit edilmesi amacı ile “Borderline Kişilik Envanteri”, SCID PD ve KOREN (Kişilik Organizasyonları Envanteri).
4. Çalışmanın uygulanması:
 - I. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Polikliniklerine başvuran ve P.Y.Anastasiadis Psikoloji Laboratuvarında dinamik Rorschach testi yapılan kişilerden araştırmaya katılma kriterlerini karşılayan bireyler telefonlar aranarak ve araştırma hakkında kısa tanıtıcı bilgiler verilerek çalışmaya katılmak için davet edilir
 - II. Araştırmaya katılmaya telefonda sözel onay veren kişilere İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri kliniğinde görüşme yapılması ve araştırmaya katılmaları için gün ve saat belirtilerek randevu tarihi verilir
 - III. Verilen gün saatte randevusuna gelen katılımcı bireye çalışma ile ilgili detaylı sözel bilgi verilir ve katılımcı bireyin yazılı onamı alınır
 - IV. Katılımcı bireye “Türk Toplumunda Sağlıklı Bireylerin Yüz İfadelerinden Oluşan Duyguları Tanımlama Testi”, “SCL 90 R” ve “DASS 21”, “Sosyodemografik ve Klinik Bilgi Formu”, “Savunma biçimleri testi”, “SCID PD”, “KOREN” ve “Borderline Kişilik Envanteri” uygulanır.

- V. Katılımcı bireye ilk olarak ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’ uygulanır.Bu amaçla katılımcı birey bilgisayar ekranının önüne oturtulur.
- VI. Katılımcı bireye ekranda gördüğü her fotoğraf için o fotoğrafa denk gelen numaranın (ekranın sağ alt köşesinde belirtilmiştir)  n ne yazılmış mutluluk, üzüntü, korku, öfke, şaşkınlık, tiksinti, nötr şıklarından birisini seçmesi için aynı cevap kağıdı ve işaretlemesi için tükenmez kalem verilir. Hazırlanan cevap kağıdı dosyaya eklenmiştir.
- VII. Katılımcı bireylere ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’nde kullanılan 70 adet yüz fotoğrafı sırası ile 3’er saniye olmak üzere gösterilir
- VIII. Bu süre zarfında - 3 saniyede - katılımcı bireyin ekranda beliren yüz fotoğrafına bakıp, o fotoğraftaki yüzde ifade edildiğini düşündüğü duyguya denk gelen şıkkı cevap kağıdında not etmesi beklenir
- IX. Bir sonraki aşamada katılımcı bireye ‘‘SCL 90 R’’ ve ‘‘DASS 21’’ verilerek süre kısıtlaması olmaksızın formları doldurması istenir
- X. Katılımcı bireylere ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’nde kullanılan 70 adet yüz fotoğrafa ikinci kez sırası ile tektek gösterilir, bu kez süre kısıtlaması olmaksızın fotoğraflara bakması ve cevabından emin olduktan sonra cevap kağıdına ekranda gördüğü yüzde ifade edildiğini düşündüğü duyguyu işretlemesi istenir. Bu aşamada katılımcının her fotoğrafta geçirmiş olduğu süre kaydedilir.
- XI. Test sonucunda fotoğrafın ekranda belirmesi ile katılımcı bireyin cevap kağıdına cevabı işaretlemesi arasında geçen zaman araştırmacı tarafından hazırlanan ‘‘Süre Formuna’’ aktarılır
- XII. Bir sonraki aşamada katılımcı bireye ‘‘Sosyodemografik ve Klinik Bilgi Formu’’, ‘‘Savunma biçimleri testi’’ verilerek süre kısıtlaması olmaksızın formları doldurması istenir.
- XIII. Formlar doldurulduktan sonra araştırmacı tarafından katılımcıya klinik görüşme şeklinde SCID PD uygulanır.
- XIV. Formları doldurduktan ve araştırmacı tarafından SCID PD uygulandıktan sonra katılımcı birey ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’ni üçüncü kez uygulamak üzere tekrar bilgisayar ekranının önüne davet edilir
- XV. Katılımcı bireye ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’nde yer alan 70 fotoğraf araştırmada ilk kez uygulandığı sıradan farklı bir sıra ile üst üste 2 kez 3 saniye aralıklarla gösterilir . Katılımcı bireye fotoğraf ekranda ilk kez göründüğünde fotoğraflardaki yüz ifadelerini tanıyıp tanımadığını cevap kağıdına **EVET veya HAYIR** şıklarından birisini işaretlemek s reti ile not etmesi istenir. Katılımcıdan ikinci kez fotoğraf beliridiğinde ise mutluluk, üzüntü, korku, öfke, şaşkınlık, tiksinti, nötr şıklarından birisini işaretlemesi istenir. Katılımcı bireye ‘‘Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanımlama testi’’nde yer

alan 70 fotoğraf ikinci kez yukarıda belirtilen sıra ile gösterildikten sonra test sonlandırılır.

- XVI. Katılımcı bireye son olarak ‘‘KOREN’’ (Kişilik Organizasyonları Envanteri) ve ‘‘Borderline Kişilik Envanteri’’ verilerek süre kısıtlaması olmaksızın formları doldurması istenir
- XVII. Katılımcı bireye arzu ederse uygulanan testlere ve sonuçlarına dair kısa bilgi verilir
- XVIII. Katılımcı bireye araştırmaya katılmayı kabul ettiği için teşekkür edilir.

5. Araştırma çerçevesinde katılımcılara uygulanacak testler esnasında herhangi bir olumsuz sonuç beklenmemektedir.

6. Araştırmada kullanılacak , araştırmacı tarafından araştırma amacına uygun biçimde hazırlanmış olan "Cevap Kağıdı 1", "Cevap Kağıdı 2", "Cevap Kağıdı 3", ‘‘Sosyodemografik bilgi formu’’, ‘‘Süre Formu’’ ayrıca ‘‘SCL 90 R’’ ve ‘‘DASS 21’’, ‘‘Savunma Biçimleri Testi’’, ‘‘KOREN’’ (Kişilik Organizasyonları Envanteri) ve ‘‘Borderline Kişilik Envanteri’’ ekler kısmında sunulmaktadır.

GÖNÜLLÜ BİLGİLENDİRME VE ONAM FORMU

“Borderline ve Nevrotik Kişilik Örgütlenmelerinde Yüzden Duygu Tanıma Süreçlerinin İncelenmesi” adını verdiğimiz çalışmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunmaktasınız. Bu çalışmada yer almayı kabul etmeden önce çalışmanın ne amaçla ve nasıl yapılacağını anlamanız ve katılıp katılmama doğrultusundaki kararınızı bu bilgilendirme sonrası özgürce vermeniz gerekmektedir. Araştırma hakkında sözlü olarak size aktaracağım bilgiler yazılı olarak da size bir sonraki bölümde sunulacaktır. Size özel hazırlanmış bu bilgilendirmeyi lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınıza açık yanıtlar isteyiniz. Bu belgedeki son bölüm onay işlemleri ile ilgilidir. Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz lütfen bu bölümü imzalayınız.

I. ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ BİLGİLER

Duygular karşılaştığımız kişilerle olumlu yada olumsuz iletişim sağlama, yaşamı anlamlandırma, yaşama değer katma, sıradan veya önemli anlarda bilinçli yada bilinçdışı karar verme ve verdiğimiz kararları amacımıza uygun uygulama aşamalarında bizlere yol gösterebilme gibi kayda değer birçok işleve sahiptir. Goelman’a göre duygular, sadece bir hiss değildirler, duygular aynı zamanda bu hisse özgü belirli düşünceleri, psikolojik ve biyolojik halleri ve bir dizi hareket eğilimini de içermektedir.

Duygular ile ilgili araştırmalar yapan Paul Ekman, duyguların genellikle bilinç ile algılanmasından çok daha önce başladığını ileri sürer. Bu nedenle duygusal durumların kontrol edilmesi de güçtür.

Ekman bu durumu “duygular, aynen kontrolden çıkmış bir tren gibi güçlü ve durdurulması zordurlar” diye ifade etmektedir. Ekman’a göre altı temel duygu vardır. Bunlar;

1. Öfke
2. Tiksinti
3. Korku
4. Mutluluk
5. Üzüntü
6. Şaşkınlık.

Her ne kadar Ekman ve arkadaşları yüzden dışavuran bu altı temel duyguyu ve insanların bu duyguları tanıma oranını yaptığı çalışmalar sonrasında evrensel olarak kabul etseler de Ekman sonrasında yapılan birçok çalışma yüzden duygu tanımanın kültürel faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu durum göz önüne alınarak birçok toplumda o toplumdan seçilen kişilerin yüzlerinden oluşan fotoğraf setleri kullanılarak o toplum için geçerliliği ve güvenilirliği yapılan yüzden duygu tanıma testleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda Fatma Tezcan Ve Cuhmur Taş, Türk toplumundan seçilen kişilerin yüzlerinden oluşan fotoğraf seti kullanılarak “Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanıma testi” oluşturmuşlardır.

Ayrıca yapılan birçok çalışmada farklı kişilik özelliklerine sahip insanların yüzden duygu tanıma becerilerinin de farklı olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda özellikle kişilerarası ilişkilerinde sorunlar yaşayan insanların yüzden tanıma becerilerinin nelerden etkilendiği merak konusu olmaktadır.

Bizler bu çalışmada psikiyatri kliniğine başvuran kişilerin yüzden duygu tanıma becerilerine etki eden faktörleri “Türk toplumunda sağlıklı bireylerin yüz ifadelerinden oluşan duyguları tanıma testi”ni kullanarak incelemeye çalışacağız.

1.Bu çalışma kapsamında psikiyatri polikliniğine başvuran ve psikoloji laboratuvarında Rorschach testi yapılan kişilere telefon ile ulaşılarak çalışma hakkında bilgi verilecek, çalışmaya katılmaya gönüllü olan kişiler görüşmeyi gerçekleştirmek üzere randevu verilerek psikiyatri binasına davet edilecektir.

2.Görüşmeyi kabul eden kişilere Hasta Takip Formu (Sosyodemografik Veri Formu, Tıbbi Bilgiler Veri Formu), Depresyon-Anksiyete-Stres Ölçeği 21, SCL-90-R, KOREN (Kişilik Organizasyonları Envanteri), Borderline Kişilik Envanteri, Savunma Biçimleri Testi ve “Türk Toplumundaki Sağlıklı Bireylerin Yüz İfadelerinden Oluşan Duyguları Tanıma Testi” uygulanacaktır.

3.Çalışma sırasında çıkabilecek herhangi bir istenmeyen etki veya risk bulunmamaktadır.

4.Görüşmelerin 90 dakika sürmesi planlanmaktadır.

5.Çalışmaya toplamda 60 katılımcının alınması planlanmıştır.

II. GÖNÜLLÜNÜN HAKLARIYLA İLGİLİ BİLGİLER

1.Araştırmaya katılmayı reddetme hakkınız vardır.

2.İstediğiniz zaman araştırmacıya haber vererek çalışmadan çekilebilir ya da araştırmacı tarafından gerek görüldüğünde haber verilerek araştırma dışı bırakılabilirsiniz.

3.Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmeyeceksiniz, ayrıca size de bir ödeme yapılmayacaktır.

4.Bilgileriniz yalnızca adı geçen çalışmada kullanılacaktır.

5.Dosyalarınızdan ya da sizden alınan bilgiler, sadece çalışmaya katılan hekimler ve sizin aranızda kalacaktır, üçüncü şahıslara aktarılmayacaktır. Kimlik bilgileriniz gizli tutulacaktır.

6.Herhangi bir sorunuz olduğunda araştırmayı yürüten Dr.Fahmin HAGVERDİYEV’e 0212 414 20 00 / 31185 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz.

KATILIMCININ BEYANI

Dr. Fahmin HAGVERDIYEV tarafından İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalında bir araştırma yapılacağı belirtilerek bu araştırma ile ilgili yukarıdaki bilgiler bana aktarıldı. Bu bilgilerden sonra böyle bir araştırmaya katılımcı olarak davet edildim. Eğer bu araştırmaya katılırsam hekim ile aramda kalması gereken bana ait bilgilerin gizliliğine bu araştırma sırasında da büyük özen ve saygı ile yaklaşılacağına inanıyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin ihtimamla korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Projenin yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebilirim. (Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemim uygun olacağının bilincindeyim). Ayrıca herhangi bir zarar görmeden araştırmacı tarafından araştırma dışı da tutulabilirim. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır.

Bu araştırmaya katılmak zorunda değilim ve katılmayabilirim. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmış değilim. Eğer katılmayı reddedersem, bu durumun tıbbi bakımına ve hekim ile olan ilişkilerime herhangi bir zarar getirmeyeceğini de biliyorum. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Kendi başıma belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırma projesinde katılımcı olarak yer alma kararını aldım. Bu konuda yapılan daveti büyük bir memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum. İmzalı bu form kağıdının bir kopyası bana verilecektir.

GÖNÜLLÜ ONAY FORMU

Yukarıda gönüllüye araştırmadan önce verilmesi gereken bilgileri gösteren metni okudum. Bunlar hakkında bana yazılı ve sözlü açıklamalar yapıldı. Bu koşullarla söz konusu klinik araştırmaya kendi rızamla hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Gönüllünün

Adı-Soyadı:

İmzası:

Tarih:

Adres:

Tel:

Araştırmacının

Adı-Soyadı:

İmzası:

Tarih:

Adres:

Tel:

Kişilik Organizasyonları Envanteri – KOREN (IPO-TR)

Yönerge: Bu envanterde insanların hayatları boyunca sergilediği çeşitli tutum, duygu ve davranışlar ile ilgili ifadeler vardır. Lütfen aşağıdaki tüm yönergeleri dikkatle okuyun ve size uygun şekilde tamamlayın. Bu envanteri tamamlamak için uzman olmanız gerekmemektedir. Bu envanter, her bir soruyu olabildiğince dürüstçe ve içtenlikle yanıtlarsanız amacına ulaşacaktır.

Tutum, duygu ve davranışlarınızla ilgili olabildiğince açık şekilde bilgi verin lütfen. Kendinizi ve deneyimlerinizi düşünürken, sadece alkol ya da ilaç etkisi altında sergilemiş olabileceğiniz tutum, duygu ya da davranışları dikkate almayın.

1	2	3	4	5
Doğru Değil	Nadiren Doğru	Bazen Doğru	Sıklıkla Doğru	Her Zaman Doğru

Kişilik Organizasyonları Envanteri						
1.	İnsanları üzen şeyler yaptığımı; ancak bunların insanları neden üzdüğünü anlayamadığımı fark ederim.	1	2	3	4	5
2.	Bir şeyi sadece gerçek olarak algılamayı mı istiyorum yoksa o şey sahiden gerçek mi söyleyemem.	1	2	3	4	5
3.	Kaygılıyken ya da aklım karışık olduğunda, dış dünyadaki şeyler de bana anlamsız gelir.	1	2	3	4	5
4.	Çevremdeki her şey belirsizleştiyse ve karıştıysa iç dünyam da belirsiz ve karışık bir hal alır.	1	2	3	4	5
5.	Yakın bir ilişki içindeyken benlik duygumu yitirmekten korkarım	1	2	3	4	5
6.	İnsanlar beni başarılı bulduğunda çok mutlu, başarısız bulduğunda ise mahvolmuş hissederim.	1	2	3	4	5
7.	Sıcakkanlı ve fedakâr olmak ile soğuk ve ilgisiz biri olmak arasında gidip gelirim.	1	2	3	4	5
8.	İşte ya da okuldaki halime kıyasla evde daha farklı bir kişiymişim gibi hissederim.	1	2	3	4	5
9.	İnsanlar hayran olduğum kişilerin eksik yönlerini görmekte zorluk çektiğimi söyler.	1	2	3	4	5
10.	Duyduğum bir sesin ya da gördüğüm bir şeyin hayal dünyamın ürünü olup olmadığından emin olamam.	1	2	3	4	5
11.	Her nasılsa, insanlarla ilişkilerimi nasıl yürüteceğimi asla tam olarak bilemem.	1	2	3	4	5
12.	Benim için önemli olan insanların benimle ilgili duygu ve düşünceleri aniden değişecek diye korkarım.	1	2	3	4	5
13.	İnsanlar bana o kadar çok ihanet eder ve düşman olur ki, insanlara güvenmekte zorluk çekerim.	1	2	3	4	5
14.	Bir hevesle hobiler ve ilgi alanlarına yönelip sonra onlardan kolaylıkla vazgeçerim.	1	2	3	4	5
15.	İnsanlar bana, ya sevgiye boğarak ya da terk ederek karşılık verme eğilimindedir.	1	2	3	4	5
16.	Kendimi, farklı zamanlarda tamamen farklı huyları olabilen bir insan olarak görüyorum.	1	2	3	4	5
17.	Mantıklı bir açıklaması olmayan şeyler duyduğum veya gördüğüm olur.	1	2	3	4	5
18.	Bazı fiziksel duyumlar bedenimde gerçekten var mı yoksa hayal ürünü mü söyleyemem.	1	2	3	4	5

19.	Yanıldığım sonradan ortaya çıksa bile, insanlara taparcasına hayranlık duymaya devam ederim.	1	2	3	4	5
20.	Bir şeyi sadece gerçek olarak algılamayı mı istiyorum yoksa o şey sahiden gerçek mi söyleyemem.	1	2	3	4	5
21.	Gerçekte var olmayan şeyleri gördüğüm olur.	1	2	3	4	5
22.	Güvende hissedebilmem için birisine hayranlık duymam gerekir.	1	2	3	4	5
23.	Beni iyi tanıyan kişiler bile nasıl davranacağımı tahmin edemez.	1	2	3	4	5
24.	Beni çok iyi tanıyan insanlar da dahil olmak üzere, insanların benimle ilgili düşüncelerinden emin olmam zordur.	1	2	3	4	5
25.	Hiç kimsenin göremeyeceği ya da duyamayacağı şeyleri görebilirim ya da duyabilirim.	1	2	3	4	5
26.	Kendimi, neredeyse bir başkasıymışım, tanıdığım (arkadaş, akraba gibi) hatta tanımadığım birisiymişim gibi hissederim.	1	2	3	4	5
27.	Hiç kimsenin anlayamayacağı ya da bilemeyeceği şeyleri anlarım ya da bilirim.	1	2	3	4	5
28.	Davranışlarımdaki değişimlere bir anlam veremem.	1	2	3	4	5
29.	Başkalarının gerçekte var olmadığını iddia ettiği şeylerin seslerini duyduğum olur.	1	2	3	4	5
30.	Duygularımı aşırı uçlarda, ya çok mutlu olarak ya da derin bir kederle yaşama eğilimindeyim.	1	2	3	4	5
31.	Gördüğüm şeylerin, onlara yakından baktığımda, başka şeylere dönüştüklerini düşünürüm.	1	2	3	4	5

BORDERLINE KİŞİLİK ENVANTERİ

Aşağıdaki cümlelerden size uygun olanlarını işaretleyiniz.

1. Sık sık panik nöbetleri geçiririm.	DOĞRU	YANLIŞ
2. Son zamanlarda beni duygusal olarak etkileyen hiçbir şey olmadı.	DOĞRU	YANLIŞ
3. Çoğu kez gerçekte kim olduğumu merak ederim.	DOĞRU	YANLIŞ
4. Çoğu kez başıma iş açacak risklere girerim.	DOĞRU	YANLIŞ
5. Başkaları bana yoğun ilgi gösterdikleri zaman kendimi boğulmuş hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
6. Bazen içimde bana ait olmayan başka bir kişi ortaya çıkar.	DOĞRU	YANLIŞ
7. Gerçekte olmadığı halde acayip şekiller veya görüntüler gördüğüm oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
8. Bazen çevremdeki insanlar ve nesnelerin gerçek olmadığını hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
9. Başkalarına yönelik duygularım bir uçtan bir uca çok hızlı değişir (Ör. Sevgi ve beğeniden nefret ve hayal kırıklığına).	DOĞRU	YANLIŞ
10. Çoğu kez değersizlik ya da umutsuzluk duygusuna kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
11. Çoğu kez paramı çarçur ederim ya da kumarda kaybederim.	DOĞRU	YANLIŞ
12. Gerçekte kimse olmadığı halde hakkımda konuşan sesler duyduğum oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
13. Eğer 12. maddeye “evet” dediyseniz aşağıdaki cümlelerden sizin için uygun olanını seçiniz: a. Bu sesler benim dışımdan gelmiştir. b. Bu sesler içimden gelmiştir.	DOĞRU	YANLIŞ
14. Yakın ilişkilerde hep incinirim.	DOĞRU	YANLIŞ
15. Bana uymayan biçimde hissettiğim ya da davrandığım oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
16. Bir kukla gibi dışarıdan yönetiliyormuş ve yönlendiriliyormuş gibi hissettiğim oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
17. Herhangi birine fiziksel olarak saldırıda bulunduğum oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
18. Düşüncelerim başkaları tarafından okunuyormuş gibi hissettiğim oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
19. Bazen gerçekte suç işlemediğim halde, sanki işlemişim gibi suçluluk hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
20. Bilerek kendime bedensel zarar verdiğim oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
21. Bazen gerçekte olmadığı halde insanların ve nesnelerin görünümlerinin değiştiği hissine kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
22. Yoğun dini uğraşlarım olmuştur.	DOĞRU	YANLIŞ
23. Duygusal ilişkilerimde çoğunlukla ne tür bir ilişki istediğimden emin olamam.	DOĞRU	YANLIŞ
24. Bazen bir kahin gibi gelecekle ilgili özel hislerim olur.	DOĞRU	YANLIŞ
25. Bir ilişki ilerledikçe kendimi kapana kısılmış gibi hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
26. Gerçekte kimse olmadığı halde bir başka insanın varlığını hissettiğim oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
27. Bazen bedenim ya da bedenimin bir kısmı bana acayip veya değişmiş gibi görünür.	DOĞRU	YANLIŞ
28. İlişkiler çok ilerlerse, çoğunlukla koparma gereksinimi duyarım.	DOĞRU	YANLIŞ
29. Bazen birilerinin peşimde olduğu hissine kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
30. Sık sık uyuşturucu kullanırım (esrar, hap gibi).	DOĞRU	YANLIŞ
31. Başkalarını kontrol altında tutmaktan hoşlanırım.	DOĞRU	YANLIŞ
32. Bazen özel biri olduğumu hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
33. Bazen dağılıyormuşum gibi hissedirim.	DOĞRU	YANLIŞ
34. Bazen bana bir şeyin gerçekte mi yoksa yalnızca hayalimde mi olduğunu ayırt etmek zor gelir.	DOĞRU	YANLIŞ

35. Çoğu kez sonuçlarını düşünmeden içimden geldiği gibi davranırım.	DOĞRU	YANLIŞ
36. Bazen gerçek olmadığım duygusuna kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
37. Bazen bedenim yokmuş ya da bir kısmı eksikmiş hissine kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
38. Çoğu kez kabus görürüm.	DOĞRU	YANLIŞ
39. Çoğu kez başkaları bana gülüyormuş ya da hakkımda konuşuyormuş hissine kapılırım.	DOĞRU	YANLIŞ
40. Çoğu kez insanlar bana düşmanmış gibi gelir.	DOĞRU	YANLIŞ
41. İnsanların kendi düşüncelerini benim zihnime soktuklarını hissettiğim oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
42. Çoğu kez gerçekten ne istediğimi bilmem.	DOĞRU	YANLIŞ
43. Geçmişte intihar girişiminde bulundum.	DOĞRU	YANLIŞ
44. Bazen ciddi bir hastalığım olduğuna inanırım.	DOĞRU	YANLIŞ
45. “Alkol, uyuşturucu ya da hap alışkanlığım vardır”. Eğer yanıtınız “evet” ise aşağıdakilerden uygun olanlarını işaretleyiniz. a.Alkol b.Uyuşturucu c.Hap	DOĞRU	YANLIŞ
46. Bazen bir rüyada yaşıyormuş ya da yaşamım bir film şeridi gibi gözümün önünden geçiyormuş	DOĞRU	YANLIŞ
47. Çoğu kez bir şeyler çalarım.	DOĞRU	YANLIŞ
48. Bazen öyle açlık nöbetlerim olur ki önüme gelen her şeyi silip süpürürüm.	DOĞRU	YANLIŞ
49. Aşağıdaki konularla ilgili sorulan sorularda çoğu kez kendimi rahatsız hissederim. a.Politika b.Din c.Ahlak (iyi-kötü)	DOĞRU	YANLIŞ
50. Bazen aklımdan birilerini öldürme düşüncesi geçer.	DOĞRU	YANLIŞ
51. Yasalarla başımın derde girdiği oldu.	DOĞRU	YANLIŞ
52. Yukarıdaki maddelerde anılan yaşantılardan herhangi birini ilaç etkisi altında yaşadığınız oldu mu? Eğer yanıtınız “evet” ise ilgili maddelerin numaralarını yazınız: (.....)	DOĞRU	YANLIŞ
53. Yukarıdaki maddelerde anılan yaşantılardan herhangi psikoterapi sırasında yaşadığınız oldu mu? Eğer yanıtınız “evet” ise ilgili maddelerin numaralarını yazınız: (.....)	DOĞRU	YANLIŞ

Değerlendirme: Hastaya kendisine uygun ifadeleri işaretlemesi bildirilir. Envanterde hasta tarafından uygun bulunup işaretlenen her ifadeye “1” puan verilir, seçilmeyen ifadelere ise “0” puan verilir. Toplam puan için son iki madde (52 ve 53) göz önüne alınmaz, toplam puan ilk 51 madde ile hesaplanır.

SAVUNMA BİÇİMLERİ TESTİ

Yönerge: Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyun ve sizi en iyi tanımlayan şıkkı işaretleyin.

1. Başkalarına yardım etmek hoşuma gider, yardım etmem engellenirse üzülürüm.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

2. Bir sorunum olduğunda, onunla uğraşacak vaktim olana kadar o sorunu düşünmemeyi becerebilirim.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

3. Endişemin üstesinden gelmek için yapıcı ve yaratıcı şeylerle uğraşırım (resim, el işi, ağaç oyma)

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

4. Arada bir bu gün yapmam gereken işleri yarına bırakırım.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

5. Kendime çok kolay gülerim.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

6. İnsanlar bana kötü davranmaya eğilimliler.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

7. Birisi beni soyup paramı çalsa, onun cezalandırılmasını değil ona yardım edilmesini isterim.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

8. Hoş olmayan gerçekleri, hiç yokmuşlar gibi görmezlikten gelirim.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

9. Süpermen'mişim gibi tehlikelere aldırmam.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

10. İnsanlara, sandıkları kadar önemli olmadıklarını gösterebilme yeteneğimle gurur duyarım.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

11. Bir şey canımı sıktığında, çoğu kez düşüncesizce ve tepkisel davranırım.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

12. Hayatım yolunda gitmediğinde bedensel rahatsızlıklara yakalanırım.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

13. Çok tutuk bir insanım.

Bana hiç uygun değil 1 2 3 4 5 6 7 8 9 **Bana çok uygun**

14. Her zaman doğruyu söylemem

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

15. Sorunsuz bir yaşam sürdürmemi sağlayacak özel yeteneklerim var.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

16. Seçimlerde bazen haklarında çok az şey bildiğim kişilere oy veririm.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

17. Bir çok şeyi gerçek yaşamımdan çok hayalimde çözerim.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

18. Hiçbir şeyden korkmam

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

19. Bazen bir melek olduğumu, bazen de bir şeytan olduğumu düşünürüm.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

20. Kırıldığımda açıkça saldırgan olurum.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

21. Her zaman, tanıdığım birinin koruyucu melek gibi olduğunu hissederim.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

22. Bana göre, insanlar ya iyi ya da kötüdürler.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

23. Patronum beni kızdırsa, ondan hincımı çıkarmak için ya işimde hata yaparım ya da işi yavaşlatırım.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

24. Her şeyi yapabilecek güçte, aynı zamanda son derece adil ve dürüst olan bir tanıdığım var.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

25. Serbest bıraktığımda, yaptığım işi etkileyebilecek olan duygularımı kontrol edebilirim.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

26. Genellikle, aslında acı verici olan bir durumun gülünç yanını görebilirim.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

27. Hoşlanmadığım bir işi yaptığımda başım ağrır.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

28. Sık sık, kendimi kesinlikle kızmam gereken insanlara iyi davranırken bulurum.

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

29. Hayatta, haksızlığa uğruyor olduğuma eminim

Bana hiç uygun değil	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Bana çok uygun
-----------------------------	--------------------------	-----------------------

30. Sınav ya da iş görüşmesi gibi zor bir durumla karşılaşacağımı bildiğimde, bunun nasıl olabileceğini hayal eder ve başa çıkmak için planlar yaparım.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

31. Doktorlar benim derdimin ne olduğunu hiçbir zaman gerçekten anlamıyorlar.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

32. Haklarım için mücadele ettikten sonra, girişken davrandığımdan dolayı özür dilemeye eğilimliyimdir.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

33. Üzüntülü ya da endişeli olduğumda yemek yemek beni rahatlatır.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

34. Sık sık duygularımı göstermediğim söylenir.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

35. Eğer üzüleceğimi önceden tahmin edebilirsem, onunla daha iyi baş edebilirim.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

36. Ne kadar yakınırsam yakınayım, hiçbir zaman tatmin edici bir yanıt alamıyorum.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

37. Yoğun duyguların yaşanması gereken durumlarda, genellikle hiçbir şey hissetmediğimi fark ediyorum.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

38. Kendimi elimdeki işe vermek, beni üzüntülü ya da endişeli olmaktan korur.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

39. Bir bunalım içinde olsaydım, aynı türden sorunu olan birini arardım.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

40. Eğer saldırganca bir düşüncem olursa, bunu telafi etmek için bir şey yapma ihtiyacı duyarım.

<i>Bana hiç uygun değil</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>Bana çok uygun</i>
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------------------------

DEPRESYON-ANKSİYETE-STRES ÖLÇEĞİ 21

NO	SON 1 HAFTADAKİ DURUMUNUZ	Hiçir zaman	Bazen ve arasıra	Oldukça sık	Her zaman
1	Ağzımda kuruluk olduğunu farkettim	0	1	2	3
2	Hiç olumlu duygu yaşayamadığımı farkettim	0	1	2	3
3	Soluk almada zorluk çektim (<i>örneğin fizik egzersiz yapmadığım halde aşırı hızlı nefes alma, nefessiz kalma gibi</i>)	0	1	2	3
4	Olaylara aşırı tepki vermeye meyilliyim	0	1	2	3
5	Kendimi gevşetip salıvermek zor geldi	0	1	2	3
6	Hiçbir beklentimin olmadığı hissine kapıldım	0	1	2	3
7	Sinirsel enerjimi çok fazla kullandığımı hissettim	0	1	2	3
8	Birey olarak değersiz olduğumu hissettim	0	1	2	3
9	Alıngan olduğumu hissettim	0	1	2	3
10	Geçerli bir neden olmadığı halde korktuğumu hissettim	0	1	2	3
11	Hayatın değersiz olduğunu hissettim	0	1	2	3
12	Gevşeyip rahatlamakta zorluk çektim	0	1	2	3
13	Fizik egzersiz söz konusu olmadığı halde kalbimin hareketlerini hissettim (<i>kalp atışlarımın hızlandığını veya düzensizleştiğini hissettim</i>)	0	1	2	3
14	Kendimi perişan ve hüzünlü hissettim	0	1	2	3
15	Panik haline yakın olduğumu hissettim	0	1	2	3
16	Hiçbir şey bende heyecan uyandırmıyordu	0	1	2	3
17	Beni yaptığım işten alıkoyan şeylere dayanamıyordum	0	1	2	3
18	Kışkırtılmakta olduğumu hissettim	0	1	2	3
19	Panikleyip kendimi aptal durumuna düşüreceğim durumlar nedeniyle endişelendim.	0	1	2	3
20	Vücudumda (<i>örneğin ellerimde</i>) titremeler oldu.	0	1	2	3
21	Bir iş yapmak için gerekli olan ilk adımı atmada zorlandım	0	1	2	3

SCL-90-R
(psikolojik belirti tarama listesi)

ADI, SOYADI:.....

YAŞ:

CİNSİYETİ(E/K):

MESLEĞİ:

AÇIKLAMA: Aşağıda zaman zaman herkeste olabilecek yakınmaların ve sorunların bir listesi vardır. Lütfen her birini dikkatle okuyunuz. Sonra bu durumun bu gün de dahil olmak üzere son üç ay içerisinde sizi ne ölçüde huzursuz ve tedirgin ettiğini gösterilen şekilde numaralandırarak işaretleyiniz.

Hiç : 0
Çok az : 1
Orta derecede : 2
Oldukça fazla : 3
İleri derecede : 4

Örnek: 1. (2) Baş ağrısı

1. () Baş ağrısı
2. () Sinirlilik ya da içinin titremesi
3. () Zihinden atamadığınız tekrarlayan, hoş gitmeyen düşünceler
4. () Baygınlık ya da baş dönmesi
5. () Cinsel arzu ve ilginin kaybı
6. () Başkaları tarafından eleştirilme duygusu
7. () Herhangi bir kimsenin düşüncelerinizi kontrol edebileceği fikri
8. () Sorunlarınızdan pek çoğu için başkalarının suçlanması gerektiği duygusu
9. () Olayları anımsamada güçlük
10. () Dikkatsizlik ya da sakarlıkla ilgili düşünceler
11. () Kolayca gücenme, rahatsız olma hissi
12. () Göğüs ya da kalp bölgesinde ağrılar
13. () Caddelerde veya açık alanlarda korku hissi
14. () Enerjinizde azalma veya yavaşlama hali
15. () Yaşamınızın sonlanması düşünceleri
16. () Başka kişilerin duymadıkları sesleri duyma
17. () Titreme
18. () Çoğu kişiye güvenilmemesi gerektiği hissi
19. () İştah azalması
20. () Kolayca ağlama
21. () Karşı cinsten kişilerle utangaçlık ve rahatsızlık hissi
22. () Tuzağa düşürülmüş veya yakalanmış olma hissi
23. () Bir neden olmaksızın aniden korkuya kapılma
24. () Kontrol edilemeyen öfke patlamaları
25. () Evden dışarı yalnız çıkma korkusu
26. () Olanlar için kendisini suçlama
27. () Belin alt kısmında ağrılar
28. () İşlerin yapılmasında erteleme duygusu
29. () Yalnızlık hissi
30. () Karamsarlık hissi
31. () Her şey için çok fazla endişe duyma
32. () Her şeye karşı ilgisizlik hali
33. () Korku hissi
34. () Duygularınızın kolayca incitilebilmesi hali
35. () Diğer insanların sizin özel düşüncelerinizi bilmesi
36. () Başkalarının sizi anlamadığı veya hissedemeyeceği duygusu
37. () Başkalarının sizi sevmediği ya da dostça olmayan davranışlar gösterdiği hissi
38. () İşlerin doğru yapıldığından emin olmak için çok yavaş yapmak

39. () Kalbin çok hızlı çarpması
40. () Bulantı ve midede rahatsızlık hissi
41. () Kendini başkalarından aşağı görme
42. () Adale (kas) ağrıları
43. () Başkalarının sizi gözlediği veya hakkınızda konuştuğu hissi
44. () Uykuya dalmada güçlük
45. () Yaptığınız işleri bir ya da birkaç kez kontrol etme
46. () Karar vermede güçlük
47. () Otobüs, tren, metro gibi araçlarla yolculuk etme korkusu
48. () Nefes almada güçlük
49. () Soğuk veya sıcak basması
50. () Sizi korkutan belirli uğraş, yer veya nesnelerden kaçınma durumu
51. () Hiç bir şey düşünmeme hali
52. () Bedeninizin bazı kısımlarında uyuşma, karıncalanma olması
53. () Boğazınıza bir yumru takınmış hissi
54. () Gelecek konusunda ümitsizlik
55. () Düşüncelerinizi bir konuya yoğunlaştırmada güçlük
56. () Bedeninizin çeşitli kısımlarında zayıflık hissi
57. () Gerginlik veya coşku hissi
58. () Kol ve bacaklarda ağırlık hissi
59. () Ölüm ya da ölme düşünceleri
60. () Aşırı yemek yeme
61. () İnsanlar size baktığı veya hakkınızda konuştuğu zaman rahatsızlık duyma
62. () Size ait olmayan düşüncelere sahip olma
63. () Bir başkasına vurmak, zarar vermek, yaralamak dürtülerinin olması
64. () Sabahın erken saatlerinde uyanma
65. () Yılanma, sayma, dokunma, gibi bazı hareketleri yineleme hali
66. () Uykuda huzursuzluk, rahat uyuyamama
67. () Bazı şeyleri kırıp dökme hissi
68. () Başkalarının paylaşıp kabul etmediği inanç ve düşüncelerin olması
69. () Başkalarının yanında kendini çok sıkılgan hissetme
70. () Çarşı, sinema gibi kalabalık yerlerde rahatsızlık hissi
71. () Her şeyin bir yük gibi görünmesi
72. () Dehşet ve panik nöbetleri
73. () Toplum içinde yer, içerken huzursuzluk hissi
74. () Sık sık tartışmaya girme
75. () Yalnız bırakıldığınızda sinirlilik hali
76. () Başkalarının sizi başarılarınız için yeterince takdir etmediği duygusu
77. () Başkalarıyla birlikte olunan durumlarda bile yalnızlık hissetme
78. () Yerinizde duramayacak ölçüde rahatsızlık hissetme
79. () Değersizlik duygusu
80. () Size kötü bir şey olacmış hissi
81. () Bağırma ya da eşyaları fırlatma
82. () Topluluk içinde bayılacağınız korkusu
83. () Eğer izin vererseniz insanların sizi sömüreceği duygusu
84. () Cinsiyet konusunda sizi çok rahatsız eden düşüncelerin olması
85. () Günahlarınızdan dolayı cezalandırılmanız gerektiği düşüncesi
86. () Korkutucu türden düşünce ve hayaller
87. () Bedeninizde ciddi bir rahatsızlık olduğu düşüncesi
88. () Başka bir kişiye karşı asla yakınlık duymama
89. () Suçluluk duygusu
90. () Aklınızda bir bozukluğun olduğu düşüncesi

Cevap Kağıdı 1

A – Nötr

B - Mutluluk

C- Üzüntü

D- Korku

E- Tiksinme

F- Öfke

G- Şaşkınlık

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70

Cevap Kağıdı 2

A – Nötr

B - Mutluluk

C- Üzüntü

D- Korku

E- Tiksınme

F- Öfke

G- Şaşkınlık

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70

Cevap Kağıdı 3

EVET - E

HAYIR - H

A – Nötr

B - Mutluluk

C- Üzüntü

D- Korku

E- Tiksini

F- Öfke

G- Şaşkınlık

1 1	2 2	3 3	4 4	5 5	6 6	7 7	8 8	9 9	10 10
11 11	12 12	13 13	14 14	15 15	16 16	17 17	18 18	19 19	20 20
21 21	22 22	23 23	24 24	25 25	26 26	27 27	28 28	29 29	30 30
31 31	32 32	33 33	34 34	35 35	36 36	37 37	38 38	39 39	40 40
41 41	42 42	43 43	44 44	45 45	46 46	47 47	48 48	49 49	50 50
51 51	52 52	53 53	54 54	55 55	56 56	57 57	58 58	59 59	60 60
61 61	62 62	63 63	64 64	65 65	66 66	67 67	68 68	69 69	70 70

Süre Formu

Toplam Süre:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.
51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.
61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.

Katılımcı Bilgi Formu

Sosyodemografik Veriler:

1. Hastanın Adı - Soyadı:

2. Tel veya e-mail adresi:

3. Cinsiyet: 1-Kadın 2-Erkek

4. Yaş:

5. Aile bilgisi:

-Kardeşiniz var mı ? Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise:

-Kaç kardeşiniz var (kendinizi saymayınız) ? Cevap:

- Kardeşlerinizin cinsiyetlerini ve yaşlarını büyükten küçüğe doğru sıralayınız:

Cevap:

-Kardeşler arasındaki sıranızı lütfen belirtiniz: Cevap:

6. 18 yaşınızdan önce yakın birisini (yada birilerini:anne,baba,kardeş,dayı tezye vs.) kaybettiniz mi?

Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise lütfen belirtiniz:

- Kaybettiğiniz kişinin size olan yakınlığı (Kimi kaybettiniz?) :

-O sırada kaç yaşındaydınız:

-Kaybettiğiniz kişi size ne kadar yakındı?

Çok yakındık

Yakın olmasak da uzak da değildik

Hiç yakın değildik

7. Eğitim düzeyi :

En son mezun olduğunuz veya halen devam ettiğiniz şıkkı belirtiniz

İlkokul Ortaokul Lise Önlisans Lisans Yüksek Lisans Doktora Diğer:

8. Medeni durumu:

1- Bekar 2- Evli 3-Dul (belirtiniz; boşanma,eş vefatı vs)

Evli iseniz veya daha önce evlilik yaptıysanız:

-Eşinizin yaşını ve mesleğini belirtiniz:

- Eşiniz ile siz kaç yaşında iken evlendiniz ? Cevap:

- O sırada eşiniz kaç yaşında idi ? Cevap:

-Eşiniz ile romantik ilişki yaşamaya başladıktan yaklaşık ne kadar süre sonra evlendiniz:

Cevap (cevabınızı ay veya yıl olarak belirtebilirsiniz):

- Eşinizle anlaştığınızı düşünüyor musunuz ?

Şimdiki zamanda:

Her zaman Sık sık Aras ıra Hiçbir zaman

Evliliğin ilk dönemlerinde :

Her zaman Sık sık Aras ıra Hiçbir zaman

Evlenmeden önce:

Her zaman Sık sık Aras ıra Hiçbir zaman

9. Çocuğunuz var mı ? : 1- Evet 2- Hayır Eğer çocuğunuz var ise:

-Kaç çocuğunuz var ? : Cevap:

-Çocuklarınızın yaşlarını ve cinsiyetlerini büyükten küçüğe doğru sıralayınız:

Cevap:

-Çocuklarınızın tedavi gerektirecek veya kronik bir hastalığı var mıdır?

Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise:

Lütfen çocuğunuzu yaşını,cinsiyetini ve hastalığını belirtiniz:

Cevap:

10. Mesleğinizi (en uzun süre yaptığınız iş) ve çalışma durumunuzu belirtiniz :

Cevap: -çalışıyorum -çalışmıyorum

11. Yaşadığınız yeri il ve ilçe olarak belirtiniz :

12. Kendinizin ve ailenizin aylık geliri ne kadardır ? Cevap:

Tıbbi Veriler

1. Daha önce psikiyatrik bir hastalık tanısı aldınız mı ? Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise lütfen belirtiniz:

- Major Depresyon - Anksiyete bozukluğu - Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu
-Bipolar bozukluk -Kişilik bozukluğu -Diğer (belirtiniz):

2. Geçmişte psikiyatrik ilaç tedavi gördünüz mü? Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise lütfen belirtiniz:

-İlaçları düzenli kullandınız mı? Cevap: Evet Hayır

-Kesintisiz en uzun ilaç kullandığınız süreyi belirtiniz: Cevap:

-Hangi ilaçları kullandınız ? Cevap:

-İlaçtan fayda gördünüz mü?

Fayda gördüm Kısmen fayda gördüm Hiç fayda görmedim

-En çok fayda gördüğünüzü düşündüğünüz ilacı belirtiniz: Cevap:

3. Geçmişte psikoterapi gördünüz mü? Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise lütfen aşağıdaki soruları yanıtlayınız:

- Kaç defa ve her birinde kaç seans psikoterapi gördünüz?

Cevap:

-Psikoterapi gördüğünüz yeri belirtiniz: Devlet kurumu Özel psikoterapist

4. Geçmişte psikiyatrik hastalık nedeniyle psikiyatri kliniğine yatışınız oldu mu?

Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise lütfen belirtiniz:

- Psikiyatri kliniğine yatışlarınızın toplam sayısı kaçtır ? Cevap:

- İsteminiz dışında adli süreç sebebi ile yatışınız oldu mu?

Cevap: Evet Hayır

-Adli yatışınız oldu ise lütfen sayısını belirtiniz: Cevap:

5. Sigara kullanıyor musunuz? Cevap: Evet Hayır Geçmişte kullanıyordum,bıraktım
Cevabınız evet ise sıklık ve miktar belirtiniz:
6. Alkol kullanıyor musunuz? Cevap: Evet Hayır Geçmişte kullanıyordum,bıraktım
Cevabınız evet ise sıklık ve miktar belirtiniz:
7. Madde kullanıyor musunuz? Cevap: Evet Hayır Geçmişte kullanıyordum,bıraktım
Cevabınız evet ise sıklık ve miktar belirtiniz:
8. Herhangi bir tıbbi hastalığınız var mı ? Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise belirtiniz:

9. Ailenizde psikiyatrik hastalığı olan ve tedavi gören birisi var mı?

Cevap: Evet Hayır

Cevabınız evet ise:

Ailenizde psikiyatrik hastalığı olan kişinin veya kişilerin:

-Size olan yakınlığı ve yaşı nedir ?(Örn:annem,babam,kızım,dayım,halam vs)

Cevap:

-Kaç senedir psikiyatrik tedavi görmektedir ? Cevap:

-Hastalığı nedir ? Cevap:

10. Daha önce cerrahi işlem geçirdiniz mi ? Evet Hayır

Cevabınız evet ise:

- Yapılan cerrahi işlem ne idi? Cevap:

-O sırada kaç yaşında idiniz:

-Geçirdiğiniz işlemi travmatik olarak değerlendiriyormusunuz: Cevap: Evet Hayır